STUDII ŞI DOCUMENTE

CU PRIVIRE LA

ISTORIA ROMÎNILOR

III.

FRAGMENTE DE CRONICI ŞI ŞTIRI DESPRE CRONICARI

ADUNATE ŞI TIPĂRITE

CU O PREFAŢA DESPRE ISTORIA MUNTEANA IN LEGATURA
CU ISTORIOGRAFIA SIRRBEASCA

DE

N. IORGA

PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN BUCUREŞTI

EDITURA MINISTERIULUI DE INSTRUCŢIE

BUCUREŞTI

Stabilimentul grafic I. V. SOCECŬ, Strada Berzeĭ, 59

1901

STUDII ŞI DOCUMENTE

CU PRIVIRE LA ISTORIA ROMÎNILOR

III

NOTE ASUPRA ISTORIEÏ MUNTENE CU PRILEJUL PUBLICĂREÏ CRONICIÏ LUÏ PEJACEVICH.

I.

Cronica sîrbească tradusă în latineşte, din care reproducem lucrurile ce privesc ţerile romîne, nu e singura formă supt care se înfăţişează analele acestea. Există o formă maï scurtă, fără continuărî, supt care se întîmpină de cele maï multe orî, formă din care variante s'aŭ tipărit în *Spomenikul* Academieï din Belgrad — de două orî pănă acuma — şi în *Glasnikul* Museuluï din Seraievo[1]. Iar alte orî povestirea e maï bogată, şi, după sfărîmarea totală a despotatuluï sîrb, se înregistrează ştirî asupra celor întîmplate la Sudul Dunăriï. În versiunea tradusă, pe care o dăm aicï, prelungirea, care se ocupă de Mihaï Viteazul, de Movileştï, după ce menţionase şi alte evenimente de istorie romănească, pare să fie opera unuï copiator romîn al analelor sîrbeştï, — poate chiar, cum am propus şi altă dată[2], cronicarul Moxa. În acest cas, ar trebui să se admită că Moxa a început înnădind pe slavoneşte, înnainte de a da o traducere romănească a corpuluï de cronicï, a cronografuluï înnădit de dînsul.

În această cercetare îmï propun două lucrurï: a analisà deosebitele ştirî relative la noï, pe care le dă cronica sîrbească, luată în forma eï cea maï complectă, aşa cum s'a

[1] *Spomenik,* III şi ultimul fascicul (1901); *Glasnik,* VI (1894); cf. Bogdan, în *Archiv f. slavische Philologie,* XIII.

[2] În *Istoria literaturiï romîne în secolul al XVIII-lea.*

încercat a o restabili în ediţia sa, de altmintrelea cu totul defectuoasă şi foarte negligiată, Ljubomir Stojanović. Şi, pe urmă a da lămuririle de multă vreme necesare asupra unuĭ povestitor ragusan de la începutul secoluluĭ al XVII-lea, Luccari, care, cum vom vedea, a lucrat, întru cît ne priveşte, după izvoade sîrbeştĭ, ce nu ni s'aŭ păstrat.

I. Pentru întăia oară e pomenit numele Romînilor în anale cu prilejul lupteĭ luĭ Ştefan, — tatăl luĭ Duşan «Ţarul Grecilor şi Sîrbilor», căruia anumite còpiĭ posterioare ale Zaconiculuĭ săŭ îĭ daŭ şi titlul de «stăpînitor al Ungrovlachieĭ» [1], — contra vecinuluĭ săŭ Bulgarul Mihaĭ. La începutul *Zaconiculuĭ* această participare a luĭ «Ivanco» la luptă, ce se dădu în 1330 la Velbujd, e expusă ceva maĭ limpede, şi se spune că Domnul cu acest nume era «socrul luĭ Alexandru Ţarul, fiul Ţaruluĭ Mihail».

«Basarab Ivancu» e «Basarab» care se luptă cu Ungurii, şi, Basarab fiind numele luĭ de botez, s'ar putea ca Ioan să fie acela al părinteluĭ săŭ, «Thocomerus». El era Domnul «Ungrovlachilor», al Romînilor supuşĭ regeluĭ Ungarieĭ din vechĭ timpurĭ, şi la războiŭ participară şi alţĭ Romînĭ, Romîniĭ «tatarĭ», din ţinuturile răsăritene care ascultau încă de poruncile Hanuluĭ. Cronica, din parte-ĭ, ştie să spuie că în oastea biruitoruluĭ erau «Basarabĭ» şi «Tatarĭ», Romînĭ de amîndouă felurĭ, — căcĭ Moldovenĭ nu eraŭ încă pe atuncĭ [2].

Şi pe uniĭ şi pe alţiĭ, pe «Ungrovlachĭ» şi pe «Sciţĭ», carĭ se deosebiau de o potrivă ca bunĭ arcaşĭ, îĭ găsim şi înnainte de aceasta supt steagurile luĭ Mihaĭ. Şi acesta însuşi, fost dinast al Vidinuluĭ, era, după Ioan Cantacuzino, «de neam coborîndu-se din Misĭ şi Comanĭ», din Bulgarĭ şi Muntenĭ [3], poate.

[1] Cea tradusă în Engel, *Gesch. von Serwien und Bosnien*, p. 293 şi *Spomenik*, XXXVII (1900), p. 30 (ms. 157 din Sofia).

[2] V. *Zaconicul*, ediţia Novacovicĭ şi Analele, ed. Stoianović, în *Glasnik*, seria I, LIII.

[3] Ioan Cantacuzino, ed. Bonn, I, p. 175.

II. A doua menţiune priveşte lupta din 10 Octobre 1394 la Rovine, între Mircea cel Mare şi Baiazid, care-ĭ pătrunsese în ţară. La această dată, Sîrbiĭ, învinşĭ, erau în bune relaţiĭ cu Turciĭ şi-ĭ serviaŭ, dîndu-li şi trupe în cas de războiŭ. Principĭ sîrbĭ, dintre ceĭ maĭ vestiţĭ prin vitejia lor, se aflaŭ deci în armata de năvălire. O versiune a croniciĭ sîrbeştĭ pomeneşte printre jertfele lupteĭ pe «Constantin Jerligovaţ, pe Andreiu, pe Dragoş şi pe Comen». Alta menţionează numaĭ pe Constantin Jerligovaţ şi pe Dragoş; în altele, în fine, e vorba numaĭ de cel d'intăiŭ. Dar toate pun în prima linie pe legendarul Marc Cralievicĭ[1].

III. Dacă ar crede cineva o versiune a croniciĭ sîrbeştĭ, a patra fată a Craiuluĭ Lazăr ar fi fost măritată cu «Radul, Voevodul de la Ungurĭ». Dar, din alte versiunĭ şi documente, se ştie că această principesă a fost soţia unuĭ alt domn «de la Ungurĭ», Nicolae de Gara. Cuvîntul de «Ungurĭ» a produs, fără îndoială, confusia.

IV. Urmează o dată de cea maĭ mare importanţă: a morţiĭ luĭ Mircea. Maĭ adese orĭ ea e pusă la 31 Ianuar 1419, dar sînt versiunĭ care o fixează la 1-iŭ a luneĭ, la 4 Februar, ba chiar la 31 Novembre 1418.

Novembre 1418 nu se poate, fiind-că încă de la 5 Iunie ale acestuĭ an găsim pe Mihaĭ fiul luĭ Mircea dînd un privilegiu Cisnădenilor pentru a întări drepturĭ acordate înnainte de dînsul de răposatul luĭ tată. Cronologia tabelară analisează alte două acte, din «1418» şi 10 Iulie 1418, date tot în Argeş, de noul Voevod Mihail. Se pare că încă din 1415 Mihail era asociat la Domnie de bătrînul săŭ tată, după aceiaşĭ Cronologie, — cum îl găsim, de alt fel, şi înnainte[2].

Trebuie să admitem decĭ 31 Ianuar, dar 1418, nu 1419. Greşelile în datele de anĭ nu sînt rare în analele sîrbeştĭ, şi

[1] Cf., pentru acesta, P. S. Srecĭcovicĭ, în *Spomenik*, XXXVI, p. 7 şi urm.
[2] *Cronologia tabelară* am tipărit-o în *Operele luĭ Constantin Stolnicul Cantacuzino*, 1901.

cle se explică uşor prin felul, necontenit copiate, cum aŭ ajuns până la noĭ.

V. Întrerupem aicĭ povestirea pentru a discuta o glosă la cronica bulgară tipărită de d. I. Bogdan şi care a servit de original luĭ Moxa. În ea se spune că

Şişman, Ţar bulgăresc, a ucis pe Dan Voevod, fratele luĭ Mircea Voevod, în anul 6902 [1393], luna Septembre 23.

De la Dan n'avem documente, afară de unul singur, din 3 Octombre 1385, şi poate altul din Decembre 1381. Maĭ e menţionat într'o inscripţie la 6983 [1384-5]. Ştim că s'a bătut cu Ungurii din Banat. Şi atîta. Pare să fi fost de la început în luptă cu Mircea şi să-l fi înlocuit un timp.

Ce s'a făcut cu el? Răspunde Chalkokondylas: «Munteniĭ aŭ chemat pe Mircea, care stăpînise maĭ de mult acest neam, şi, prinzînd (συνελόντες) pe Dan, care domnià până atuncĭ, — l-aŭ făcut pe Mircea Domnul lor».

Uciderea luĭ Dan nu pare a reieşi din textul Bizantinuluĭ. În 1387, cînd găsim cel d'intăiŭ document de la Mircea, Dan nu maĭ era însă în viaţă, căcĭ documentul îĭ zice «răposat».

Că moartea i s'a tras de la Şişman, aş crede. Pe fiul luĭ Danciul, pe bastardul Ioan, îl vedem rătăcind prin peninsula balcanică la 1397 şi 1400: fugarul era orb. Tatăl luĭ se adăpostise poate la Şişman, şi acesta-l va fi ucis pentru a face pe plac Turcilor. Dar nu la data gloseĭ, cînd principele bulgar nicĭ nu domnià, ci cîndva înnainte de 1387 [1].

* * *

VI. Înnainte de a trece maĭ departe, iată cîteva însemnărĭ de cronică, necunoscute până acum, relative la Domnia luĭ Mircea. Aceste note, scrise în greceşte, pe un volum miscelaneŭ din secolul al XV-lea, n'aŭ importanţă numaĭ pentru

[1] V. *Archiv für slavische Philologie*, XIII; Onciul, *Originile Principatelor* şi art. d. Litzica în *Omagiul Maiorescu; Notes et extraits*, seria a 2-a, pp. 70, 88.

noĭ, ci pentru întreaga istorie a Orientuluĭ în aceste timpurĭ critice.

Le reproducem aicĭ în traducere romănească, cu observațiile ce suggerează:

> În anul 1402 a venit Timur-Han și s'a luptat cu Baiazid-beĭ la Angora, în luna luĭ Iunie 28, zi Vinerĭ, și l-a învins cu totul, și l-a prins; și a murit.

Se știe că vechia dată ce se atribuia bătălieĭ era 20 Iulie, cum se află la Hammer și Zinkeisen. Dar, o scrisoare de ofițer venețian, din Constantinopol, arată că în acest oraș a venit la 6 August vestea lupteĭ, date la 26 ale luniĭ precedente. În Octombre, Gerard Sagredo, venit tot din Constantinopol, îndreaptă data în 28 Iulie, după știrĭ date de un Cretan ce fusese «în armata luĭ Baiazid»[1]. Cronicile sîrbeștĭ, din partea lor, aŭ data de 29 Iulie.

«Iunie» din notițele greceștĭ se explică printr'o greșală de scriptură saŭ de lectură, maĭ curînd. Căcĭ 28 *Iulie*, și nu 28 *Iunie* a căzut Vinerĭ.

> Apoĭ a domnit fiul luĭ, Emir Suliman-beĭ, în zilele stăpîniriĭ preacucerniculuĭ și iubitoruluĭ de Hristos Împăratul nostru Manuil Paleologul. Iar, după [aceia, în] anul 6918, a venit fratele emiruluĭ aceluia Suliman-beĭ, Musa-beĭ, din Țara-Romănească, unde domnià Voevodul Mircea, și a bătut pe Sarugè-Pașa la Diampoli, în luna luĭ Februar, ziua 13, Vinerĭ, și s'aŭ închinat cetățile Romanieĭ [Rumelieĭ], cu tot locul.

Luptele dintre fiiĭ luĭ Baiazid presintîndu-se în cea maĭ mare încurcătură posibilă de izvoarele, bizantine și osmane, care le menționează, cele ce se spun în aceste rîndurĭ sînt nu se poate maĭ bine venite.

În 1409, admisesem în *Chilia și Cetatea-Albă*, — Musa căutase adăpost și ajutor la Mircea, a căruĭ faimă biruitoare mersese decĭ foarte departe. Notele greceștĭ întăresc presupunerea. La 13 Februar 1410 — saŭ maĭ bine la *14*, căcĭ ziua săptămîniĭ e Vinerĭ — se dă lupta de la Iamboli cu Sa-

[1] Scrisorile în Cronica luĭ Sanudo; Muratori, XXII.

rugè, al căruĭ nume se înfățișează într'adevăr pe această vreme. Biruința fu atît de complectă — știm aceasta de aiurea — încît în Maiŭ Veneţieniĭ aflară că Sultanul Soliman ar fi fost ucis chiar în luptă[1].

Și iată un extract din scrisoarea ragusană de la 30 Maiŭ 1410, către regele Ungarieĭ[2], care întărește pe deplin cuprinsul notelor grecești: «Un brigantin, care a plecat la 28 din Avlona, trecînd azĭ pe aicĭ, ni-a adus știrea că solul luĭ Mircea [domnul Avloneĭ] a venit în cincĭsprezece zile din părțile Constantinopoleĭ, cu vestea că Împăratul grecesc a luat Galipole [urmează amănunte pentru cucerire]. Iar Soliman a venit cu oaste mare la strîmtorĭ, cerînd de la Împărat și de la ceĭ din Pera trecerea. Care i s'a refusat și, din causa năcazurilor ce-ĭ face fratele Mohammed, s'a întors înapoĭ. Evrenos și șese fruntașĭ aĭ luĭ Soliman, venițĭ să spioneze la Galipoli, aŭ fost prinșĭ de Musa.»

Notele grecești continuă.

> Venind decĭ fratele luĭ, emirul Soliman, Împăratul Paleologul i-a acordat trecerea peste mare. Și s'aŭ luptat la Constantinopol maĭ sus de Cosmidion, în luna Iunie, zi 15, Duminecă. Și a bătut pe Musa-beĭ, și l-a gonit.

De aicĭ resultă îndreptărĭ din cele maĭ însemnate. Abia în August se știa de venirea în Europa a luĭ Soliman[3], dar se vede acum că el sosise încă din Iunie. Se admitea că singura sa presență aduse fuga luĭ Musa. Se dovedește acum că a fost o luptă. Se credea că înnainte de 1410 o luptă se dăduse lîngă Constantinopol între Soliman și fratele săŭ, care ar fi fost trădat de Despotul sîrb Ștefan și că în 1410 Musa, căpătînd tronul, a încunjurat, ca răzbunare pentru trecut, Constantinopolea[4]. Se hotărește acum că lupta de lîngă Constantinopol s'a dat în 1410, și e maĭ mult decît probabil că

[1] Cf. *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 68; *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades*, I (1899), la această dată.

[2] În Gelcich, *Diplomatarium ragusanum*.

[3] *Notes et extraits*, *l. c.*

[4] V. povestirile din *Istoriile imperiuluĭ otoman*, de Hammer și Zinkeisen. Dar cf. analisa luĭ Constantin Filosoful de Stanojević, în *Archiv f. slav. Phil.*, XVIII.

Musa încercase, înnainte de sosirea fratelui său, să iea prin surprindere cetatea împărătească şi că tocmai aceasta făcuse pe timidul Manuil să cheme în ajutorul său pe Soliman. 15 Iunie a căzut tocmai într'o Duminecă. Şi, în fine, povestirea notelor se confirmă în toate prin aceia a lui Constantin Filosoful, biograful Despotului Ştefan. Iară locul luptei e acelaşi în Cronica bulgară tipărită de d. I. Bogdan.

Să vedem ce urmează în această realitate care se revelează deodată înnaintea noastră.

Ci, adunîndu-se Musa-bei iarăşi cu Turcii de afară, a venit la Adrianopol şi s'a luptat cu Chirişgi şi Διχαλῆν Το.., în luna lui Iulie 11, zi Vineri, şi iar l-a bătut. Şi a fugit în ţara Bulgariei, în părţile Vidinunului cetate, în locul Κολτζοῦ, în părţile Serbiei. Şi l-a hrănit cneazul Despot, fiul lui Lazăr.

Chirişgi nu poate fi Sultanul Mohammed, care purta şi el această poreclă de: *cavalerul*. Mohammed era încă în Asia, şi în lupta din Europa nu credea că trebuie să se amestece. Διχαλῆν Το... trebuie să fie vre-un Halil-Paşa, poate Marele-Vizir de mai tărziu. 11 Iulie a căzut, în adevăr, Vineri, şi aceiaşi e data luptei şi în Constantin Filosoful. Şi nu se poate o potrivire mai desăvîrşită cu alte izvoare contemporane şi autentice. În adevăr, la 24 Iulie vedem Senatul veneţian discutînd asupra măsurilor ce trebuie luate, din causa «schimbărilor ce pot veni în situaţia lui Soliman Celebi şi a fraţilor săi» şi luînd hotărîrea de a zăbovi cu plata tributului. Şi temerea de lucruri ce se pot întîmpla în Orient o găsim în August, la începutul lui Septembre chiar[1].

Că Musa a luat drumul Vidinului, fugind, e sigur, dar nu că a rămas acolo, unde nu şi-ar fi găsit deocamdată un adăpost bun. Căci Despotul Ştefan fusese în armata învinsului, şi trebui însuşi să caute un refugiu peste Dunăre, la Mircea. Situaţia în Serbia era însă astfel, încît Vuc, fratele lui Ştefan, şi nepotul lor, Lazăr, cari luptase pentru Soliman, fură întîmpinaţi la în-

[1] *Notes et extraits, l. c.*

toarcere de Evrenos-beg și uciși[1]. După foarte puțin timp se putu strecura Ștefan în patrie.

Aceasta era, ni spune cronica sîrbească, a doua adăpostire a luĭ la Mircea — căcĭ tot la dînsul fugise, și tot din Constantinopol, în 1402, după Angora. Fiind-că știm însă că pe altă cale, prin Dulcigno, se făcu întoarcerea Despotuluĭ în 1402, trebuie să admitem că aicĭ s'a făcut o schimbare de dată de către unul din copiștiĭ croniciĭ. Cu atît maĭ mult, cu cît singură versiunea ce reproducem are acest amănunt, de mare importanță pentru noĭ.

Continuăm cu notele greceștĭ.

Iar pe urmă, în anul 6919, viind iarăși Musa-beĭ în părțile Macedonieĭ, și coborîndu-se la Diampoli, la muntele τοὺς Βῦρλουκοῦς, s'a luptat (ἐπλημελησεν) cu Soliman și din cetate în cetate, omul emiruluĭ Soliman-beĭ nimic n'a isprăvit (ἐδιαβενεν). Auzind însă emirul Soliman-beĭ, viind cu mulțime de oaste și de domnĭ la Adrianopol, a pornit să împartă (ἐκίνησεν κιραζιν) ρογαν la tabără ca iar să-l gonească. Emirul Soliman, ca unul ce căzuse la λεοτροὺς și bea vin prea mult (κῦ περησοῦς), cu bucurie (γανεκτησας) domniĭ și meghistaniĭ aŭ fugit din tabăra luĭ și s'aŭ dus la Musa-beĭ. Ci, auzind emirul Suliman-beĭ, s'a temut și, plecînd în fugă (ἧς εντροπιν φηγῖς), l-aŭ prins în părțile τῖς Βρησις și l-aŭ ucis, în luna Februar 17, ziua Marțĭ.

E natural că la 6 Februar moartea luĭ Soliman nu se putea încă ști la Ragusa, și în scrisoarea de știrĭ către suzeranul ungur[2] se vorbește numaĭ de succesele Sultanuluĭ în Asia — am văzut din notele greceștĭ că el lipsia la noua pogorîre de la Muntenĭ a luĭ Musa—; de încercările de împăcare între dînșiĭ și de noua permisie de trecere dată de Grecĭ vechiuluĭ Sultan. La 16 ale luniĭ, se știa la Veneția de «noua discordie între frațiĭ Turcĭ». La 3 April se aflase în acest oraș moartea luĭ Soliman, și poate că a trecut oare-care timp între prinderea luĭ, la 17 Februar — e în adevăr o Marțĭ —, și

[1] Aicĭ cronicile sîrbeștĭ, atribuind omorul luĭ Musa și — cea tradusă în latinește — fixîndu-l în ziua de Înviere, greșesc în parte. Tot așa și Constantin Filosoful. Cf. Gelcich, p. 123.

[2] Gelcich, *l. c.*

moarte. Căci în analele sîrbeştĭ găsim şi o dată de Iunie saŭ Iulie pentru sfîrşitul luĭ Soliman.

Aşa s'a întemeiat tronul prietenuluĭ luĭ Mircea-Vodă[1].

* * *

VII. Venim acum iarăşĭ la cronica sîrbească.

Cea d'intăiŭ notiţă cu privire la noĭ, după moartea luĭ Mircea, e aceasta:

> În anul 6929 [versiune: 6927], August 15, Sultanul Chirişgì a cuprins Ţara-Românească.

Aicĭ trebuie să alegem poate o dată mijlocie. În 1419 Turciĭ aŭ pătruns în Ţara-Românească, în adevăr, şi aŭ pus pe Dan, dar luptele pentru tronul muntean, cu Mihail şi patroniĭ săĭ Unguriĭ, continuaŭ. Numaĭ în 1420 — şi tocmaĭ prin August — se dădură luptele hotărîtoare, şi Mihail fu ucis.

Nu va fi fără folos să reproducem aicĭ menţiunile din cronicile veneţiene relative la campania din 1419.

> *a) Cronica Dolfin,* III, fol. 749: Se aude de la Dunăre că Turciĭ luptă cu Unguriĭ supt Pippo de Florenţa. Turciĭ sînt întăiŭ bătuţĭ; mulţĭ prinşĭ, 15.000 morţĭ, înnecaţĭ 1600. Dar eĭ revin şi bat pe Ungurĭ, după ştirĭ din Segna: «e fono malmenadi» peste 12.000.
>
> *b) Cronica Zancaruola,* fol. 341 V°: La 2 Septembre se află de lupta «de la Dunăre» a luĭ Pippo cu Turciĭ. Întăiŭ, el iea 12.000 de robĭ, apoĭ Turciĭ cîştigă 7.000 şi înneacă mulţĭ duşmanĭ.
>
> *c) Cronica din Viena,* N° 6208*, pe care o reproduce Sanudo în secolul următor [col. 928 D-E]: «La rota che ave i Hongari dai Turchi e la bataia che fo frà lor sora la Donoia. Del 1419, adì 2 de setenbrio, el vene nuova a Venetia chome, siando vegnudi una grandisima quantitade de Turchi in Hongaria e fin suso la Donoia, el rè d'Ongaria li mandò molti zente al inchontro per hoviarli li pasi; de la qual fò chapetanio Pipo. E, siando ale man, una gram quantitade ne fono morti, de una parte e de l'altra, e ale fin el romase prixoni plui de dodexe milia Turchi; e dapoi li Turchi se ingaiardì e fone de chavo ale man. E schonfise li Hongari e prexene plui 7.000, e molti sene anega nel Danubio.»

[1] Notele se află pe un ms. miscelaneu de la începutul secoluluĭ al XV-lea. S'aŭ tipărit în Papadopulos Kerameus, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, IV, pp. 32-3.

VIII. Analele sîrbeștĭ daŭ apoĭ această știre:

În anul 6940 a mers Țarul Murad la Ungurĭ, supt Brașov.

Expediția aceasta o menționează și Cronica din biserica Brașovuluĭ[1], adăugînd că Sultanul a luat cu sine pe senatoriĭ orașuluĭ, iar locuitoriĭ ceĭlalțĭ s'aŭ refugiat în cetate.

Domn era atuncĭ Vlad Dracul. El urmase luĭ Dan al II-lea, sacrificat prin pacea ungaro-turcă din toamna luĭ 1429[2], dar găsi un concurent în persoana luĭ Alexandru, fiul luĭ Mircea, de la care Cronologia tabelară[3] citează acte din 17 Novembre 1431 și 15 Mart 1432 (greșit 1433). Vlad merse la Nürnberg să cîștige sprijinul Împăratuluĭ Sigismund, și era acolo în Februar 1431. În Ianuar 1432 îl aflăm însă întors la Tîrgoviște[4].

Dar la această dată el fusese acum la Poartă — tocmaĭ la Brusa[5] — și se împăcase cu Turciĭ. Aceștia-ĭ deveniră oaspețĭ în curînd, căcĭ trecură Dunărea «la începutul luĭ Iunie». Oastea se împărți în două, după știrĭ sosite la Ragusa, din Serbia, Bosnia, Zenta și Belgrad. Parte merse în Moldova, «in Modua», unde trăia încă Alexandru-cel-Bun, și fu învinsă acolo cu totul, la 22 Iunie, scăpînd numaĭ puținĭ. Se vorbește aiurea de o ciocnire a lor cu Svidrigailo, atuncĭ patronul Moldoveĭ[6]. Iar alta, cu beglerbegul Anatolieĭ, luă calea munților. La 11 Iunie, oastea se afla la o milă de Tîrgoviște[7]. Ea se presintă, în adevăr, la Brașov, dar fără succes, prădă treĭ zile țara Bîrseĭ și suferi pierderĭ, la întors, în munțĭ. Ca un învins se întoarse beglerbegul la Adrianopol în ziua de 22 Iulie.

[1] În *Quellen der Stadt Kronstadt*, IV (supt presă).

[2] V. *Notes et extraits*, seria a 2a.

[3] În *Operele luĭ Constantin Stolnicul Cantacuzino*, ce am tipărit.

[4] V. vol. I din această carte, p. LXXXV.

[5] După Ducas.

[6] O raportează Windecke, biograful Împăratuluĭ Sigismund; *Geschichtsschreiber der deutschen Vorzeit*, Lieferung 79 (Leipzig, 1886). V. și maĭ departe.

[7] Știrĭ inedite din Brașov, în archivele aceluĭ oraș; copie la Bibl. Ac. Rom.: «in Synta, uno miliari a Tergovista, erant constituti». Cf. Gelcich, *l. c.*

Sultanul n'a condus deci pe ai săi, dar plecarea lui era aşa de probabilă, încît Ragusanii se gîndiau la 17 April 1432, cu privire la o lipsă a Sultanului, în rîndul întăiu la «Valachia», şi luau măsuri pentru casul strămutării lui la Sofia[1].

IX. În 1437, analele sîrbeşti pomenesc expediţia făcută de Turci la Sibiiu, «cu Romînii».

Această expediţie a avut loc, de fapt, în 1438, şi am tipărit aiurea un extras din opusculul care o povesteşte. Vlad Dracul, Domnul de atunci, jucă un rol de împăciuitor. Şi despre aceasta asigura pe Braşoveni încă din Februar regele Ungariei, care, prin confirmarea sa de privilegii, dăduse lui Vlad dreptul de a se întitula şi «Domn pe laturile plaiului, al Almaşului şi Făgărăşului»[2]. Comandantul trupelor osmane era Mezet-beg, pe care cronica bisericii din Braşov îl califică greşit de beglerbeg al Rumeliei. Biruitorii se întoarseră, arzînd, prin Ţara Birsei.

Campania n'a făcut mare zgomot, de şi pierderile suferite de cetăţile şi cîmpiile ardelene au fost mari. O singură menţiune în Bizantini: la Ducas.

Probabil însă la această năvălire se raportă povestirea cronicarului turc Neşri, care o pune în 1435-6. O reproduc, pentru însemnătatea ei, după traducerea d-lui I. Moisil, profesor[3].

Se spune că, voind Sultanul Murad să treacă în Ungaria, a trimis mai întăiu oameni la Vulc-Oglu [Despotul Serbiei] vestindu-l: «Trec pe la Semendria în Ţara Ungurească. Găteşte-te». Lui Iflac-Oglu [Domnul muntean], Dracula, de asemenea i-a trimis vorba: «Strînge-ţi răpede toată armata şi ieşi-mi înnainte». Dracula răspunse: «Sînt gata să te slujesc, Sultane; gata sînt să-ţi dau calul mieu, cînii de vînătoare».

Aşa dar stăpînitorul, plecînd cu o armată mare, a mers spre Vidin. Călăuzit de Laz-Oglu [Despotul Serbiei], a trecut la Vidin. Trecut-au şi toţi achingiii, luînd mai multe cetăţi de-ale Ungariei... Călcînd

[1] *Notes et extraits*, seria a 2ª.
[2] Scrisoarea regală în Hurmuzaki, I².
[3] După versiunea ungurească dată de Thúry, în *Török történétirók*, publicaţi de Academia maghiară; I, p. 54

și sfărîmînd Țara Ungurească patru-zecĭ și cincĭ de zile, s'aŭ încărcat cu tot felul de prăzĭ, — așa de multe, încît mulțimea lor numaĭ Dumnezeŭ o știe.

Apoĭ, luînd pe Dracula de călăuz, aŭ intrat nevătămațĭ în Țara-Românească, unde Iflac-Oglu i-a dăruit cu nenumărate darurĭ, și li-a dat ospețe marĭ. Nicĭ un ghiaur nu s'a pus în potriva stăpînuluĭ: cu toțiĭ s'aŭ supus. Iar el era biruitor și izbînditor. *Apoĭ a zidit cetatea Giurgiuluĭ, a pus ostașĭ într'însa,* și s'a întors la Adrianopol. Această campanie s'a făcut în anul Hegireĭ 839.

X. Cronica sîrbească maĭ notează:

La anul 6950 a bătut Iancu Voevod pe Mezet-beg în Țara-Românească.

Data e 25 Mart, după o versiune, 20 după alta, 29 după o a treia. Spuindu-se că lupta s'a dat într'o Duminecă, cea d'intăiŭ dată trebuie primită.

Să urmărim această luptă în izvoare ce n'aŭ stat până acum la disposiția cercetătorilor.

Izvoarele turceștĭ vorbesc de o scoatere din Scaun a luĭ Vlad Dracul de către Turcĭ, pe la 1438. Sultanul s'ar fi găsit la Scopie, și:

Isac-beg îĭ spune: «Mărite Sultane, cît timp Volc-Oglu [Despotul Serbieĭ] va fi în Semendria, atîta timp nicĭ Caraman-Oglu, nicĭ Ungurul nu vor fi liniștițĭ, și nicĭ pe Dracula să nu țĭ-l crezĭ prieten, căcĭ e fățarnic. Murad răspunse: «Să ieșim numaĭ din iarna aceasta, și nădăjduiesc că la primăvară vom isprăvi cu amîndoĭ». Apoĭ, mergînd la Adrianopol, petrecu acolo iarna.

Cum s'a desprimăvărat, vesti pe Dracula și pe Vuc-Oglu să vie la Poartă. Vuc-Oglu nu s'a dus, Dracula însă s'a dus, cu ceĭ doĭ fiĭ aĭ săĭ. Și i-aŭ închis în cetatea Galipoli.

La această povestire a luĭ Nešri, Seadedin, care scrie pe vremea luĭ Mihaĭ Viteazul, adauge că fiiĭ luĭ Vlad: adecă Vlad și Radu, aŭ fost închișĭ și eĭ, însă la Egrigöz, în Caramania.

Că Domnul muntean a fost prins, e un fapt. Îĭ găsim confirmarea și într'o scrisoare francesă pe vremea cînd visurĭ de cruciată făceau pe Apusenĭ să se gîndească la lucrurile orientale, precum și în cronica burgundă a luĭ Wavrin. Această

prindere s'ar părea că a trebuit să se întîmple după 1438, cînd am văzut că Vlad era colaboratorul credincios al Turcilor. Şi scriitorul bizantin Ducas pune prinderea lui Vlad în legătură cu campania ardeleană.

În 1439 constatăm că el era în Scaun, la 8 Septembre 1439, după un document solemn «dat în Argeş, iară scris în Tîrgovişte»[1]. Însă campania contra Semendriei şi pedepsirea familiei lui Brancovici se întîmplară în primăvara aceluiaşi an. Care ar fi explicaţia?

Aceia că prinsoarea lui Vlad a durat foarte puţină vreme şi că, lăsîndu-şi ca ostateci fiii, el putu să părăsească îndată închisoarea sa din Galipoli, — ar părea plausibilă. Dar propun alta, care se întemeiază pe alt ceva decît logica singură a faptelor.

De la 1431 pănă la sfîrşit, Domnia lui Vlad Dracul a fost vrednică de porecla lui. Un zbucium pe care nu-l putem cunoaşte în de ajuns, obscure frămîntări pentru neatîrnare, o ocupă întreagă. Întors abia din Nürnberg, el asistă la luptele purtate de Moldoveni contra Turcilor, pentru soarta ţerii sale. La 2 Iulie din acest an o scrisoare ardeleană spune că abia se poate furişa cineva din Moldova, că nişte fugari vestesc că Domnul Moldovei a adunat foarte multă oaste şi Marele *Provisor* al său cu trupe din belşug, a venit spre Putna. «Se zice însă că merge spre Ţara-Romănească; dar alţii pretind că spre Ardeal»[2].

Ce sens are această expediţie moldovenească în Muntenia? Am arătat în altă carte[3] cele ce avu să le sufere Alexandru-cel-Bun de la vecinul său muntean în 1429. Regele Sigismund, la care se adresă protectorul Moldovei, Vladislav al Poloniei, refusă să deie ori-ce fel de satisfacţie. Atunci Alexandru se uni cu Litvanii şi, sprijinindu-se pe aceşti noi

[1] *Arch. istorică*, I[1], p. 84.

[2] «Narrant ut Vaivoda moldaviensis summa cum multitudine congregatu est et igitur magnus provisor cum suis multiplicibus versus Puttnam venit. Tamen fama viget ut versus Transalpinas suos exercitus moveret, aliqua vero ut nostros aggrederetur.» Côpii de documente ardelene, în Bibl. Ac. Rom.

[3] *Chilia şi Cetatea-Albă.*

aliaţĭ, el îşĭ va fi căutat răzbunarea contra luĭ Dan şi se uni pentru aceasta un moment şi cu Turciĭ, cărora ni se spune că li-ar fi închinat chiar Statele sale. Poate cu acest prilej căzu Dan, luptîndu-se maĭ mult cu Moldoveniĭ decît cu Turciĭ.

Cred că el va fi stabilit un nou Domn, precum era natural, în preponderanţa pe care o cîştigase acum Moldova asupra ţeriĭ vecine. Cine să fi fost acest Domn?

Nu Vlad Dracul. Acesta era un pribeag în Februar 1431. Un pribeag în suita rătăcitoruluĭ Cesar Sigismund, de la care căutase însă a fugi cu cîtva timp înnainte, pentru a căuta un sprijin în Polonia, atuncĭ cînd regele acesteĭ ţerĭ ajuta pe Alexandru contra luĭ Dan. Căcĭ el e «Laico fiul luĭ Mircea Voevod», care fu oprit cu de-asila, în fuga luĭ, aproape de graniţă[1].

Erau pe atuncĭ doĭ puternicĭ boierĭ muntenĭ: «jupîn Albul» şi un Aldea. Despre Aldea ni spune o scrisoare fără dată a luĭ Vlad, înnainte de stabilirea luĭ pe tron, că mersese la Turcĭ şi li cerea ajutor pentru a ataca din nou Braşovul. Din altă scrisoare a luĭ Vlad îl vedem, împreună cu Albul, bucurîndu-se de sprijinul moldovenesc, pe cînd Dracul e duşmănit de Voevodul celuilalt principat. Există o menţiune a jurămîntuluĭ făcut de «Io Albu» regeluĭ polon la 1403, ceia ce trebuie să se prefacă, de sigur, în 1430[2].

Nu poate fi Albu, ci *Alde*. Albu, împăcat cu Vlad, ca unul ce era maĭ puţin compromis, se află în Divanul acestuia la 1437[3]. Însă ca Domn nu se putea numi cineva Alde; trebuia alt nume. Cele consacrate prin obiceiu erau Basarab, Mircea, Vlad, Dan. Aldea era însă omul luĭ Alexandru-cel-Bun, şi Munteniĭ avură şi eĭ un Alexandru-Vodă, acela pe care l-am constatat domnind în 1431-2.

În 1432 l-am văzut pe Vlad silit să meargă cu Turciĭ la Braşov. În 1433 se păzesc pasurile ardelene.

[1] Hurmuzaki, I², p. 566.

[2] În Inventariul din Cracovia tipărit de Rykaczewski sau în Jablonowski, *Zródla dziejowe*, IX (1878).

[3] Venelin, *Documente daco-bulgare*, pp. 78-80. O scrisoare slavonă de la «Aldea Voevod», în Braşov.

In anul 1434, pe la jumătatea luĭ Maiu, se semnalează «Turcĭ în părţile muntene».

În ultima zi a luĭ August 1436 însă vedem o oaste ardeleană, cu episcopul, Voevodul şi vicevoevodul la satul Bod de lîngă graniţă, gata «pentru ajutorul luĭ Vlad, Domnul muntean»[1]. La 5 ale luniĭ, Voevodul era «în lagărul de la Boia», şi-l vedem trimiţînd un sol la Braşovenĭ, al căror «frate şi prieten» se declară[2]. În Novembre, vestitul Ioan de Ragusa, fiind în Constantinopol, vorbeşte despre răscoala Ţeriĭ-Româneştĭ, care plătia înnainte tribut, despre «nimicirea» eĭ de către Turcĭ, «de puţine săptămînĭ», şi despre vînzarea şi chinuirea supt ochiĭ săĭ a prinşilor[3].

Să nu fi fost prins atunce şi Domnul, a căruĭ închisoare şi liberare numaĭ în schimb pentru scumpĭ ostatecĭ ar avea un înţeles? Nu cunosc nicĭ un document original de la Vlad-Vodă în 1437. Dar în 1437 se ştia în Ardeal de «sosirea înfricoşaţilor Turcĭ»[4]. În anul următor, reconciliat, Vlad conducea pe foştiĭ săĭ temnicerĭ în Ardeal, pe care nu putea acum decît să-l cruţe, şi nu să-l apere saŭ să-l ajute în apărare.

Despre vre-o înlocuire a luĭ Vlad din partea Ungurilor nu vorbeşte nimic anonimul din 1486 sau Neşri, ci numaĭ amplificatorul tărziŭ, Seadeddin. În 1441, din potrivă, vedem pe Voevoziĭ ardelenĭ luînd partea Domnuluĭ într'o neînţelegere cu Braşoveniĭ[5].

Campania luĭ Mezet-beg, un comandant de graniţă, e expusă destul de pe scurt de cel d'intăiu. Begul intră «prin Valachia» în Ungaria, şi e bătut. Înfloririle cu lenea comandantuluĭ s'aŭ adaus pe urmă la naraţiune. Dar putem primi din Seadeddin notiţa că «Voevodul Valachieĭ a sărit şi el cu o armată de rătăciţĭ, din munţiĭ înnalţĭ şi nestrăbătuţĭ ce-ĭ slujiau de cetate». Aceasta cînd oastea învinsă se întoarse,

[1] «Pro succursu d. Wlaad Vaivodae partium transalpinarum.» *Ibid.*
[2] *Ibid.*
[3] *Acte şi fragmente,* III, Anexe.
[4] «Adventus sevissimorum Turcorum.» Copiile citate.
[5] *Ibid.*

căcĭ lupta luĭ Mezet cu Hunyady, fostul apărător, în 1439, al Banatuluĭ temeşan şi al Olteniei vecine, se dădu lîngă Poarta de fier.

În această d'intăiŭ campanie s'aŭ dat două lupte în Ardeal. Învinşiĭ aŭ fost Unguriĭ în lupta de lîngă Alba-Iulia (nu Sibiiu), în Sînt-Imre, şi episcopul provincieĭ, Lépes, a căzut, în ziua de 18 Mart, precum spune epitaful luĭ. Turciĭ s'aŭ revărsat deacolo maĭ departe, apucînd către pasurile care duceaŭ în şesul unguresc. Aicĭ, la Poarta de fier, s'a dat lupta a doua, şi dovada o găsim în privilegiul dat de rege la 1444 nobiluluĭ romîn Chendriş, din suita luĭ Hunyady. În el se numără astfel succesele Corvinuluĭ: «cel d'intăiŭ la Belgrad, *al doilea în Transilvania, lîngă locul Kapu,* al treilea în părţile Ţeriĭ-Româneştĭ». Şi maĭ explicit în confirmarea din 1462 a actuluĭ: «*În locul zis Waskapu*», şi apoĭ «în părţile muntene» [1]. Se ştie că până şi Huber, care nu avea cunoştinţă de aceste documente, pusese greşit lupta din *Septembre* la Poarta-de-fier, lăsînd nehotărît punctul: de care Poartă se vorbeşte [2].

Aceasta e întăia campanie, şi ea înseamnă încă o schimbare în politica luĭ Vlad.

Contra luĭ şi patronuluĭ săŭ, pleacă atuncĭ eunucul Şehabeddin, beglerbegul Rumelieĭ, cu oastea sa, cu achingiĭ şi Ienicerĭ. Fiind că era vorba acum să se pedepsească, nu numaĭ «vagabondul» de Hunyady, ci şi vasalul trădător al Sultanuluĭ, trupele pătrunseră iarăşĭ în Muntenia. Ostaşiĭ ţeriĭ se retraseră la munţĭ, pe Ialomiţa în sus, Aicĭ veni să-ĭ găsească pe Turcĭ Hunyady, şi-ĭ zdrobi.

Victoria Ungurilor şi Muntenilor a fost desăvîrşită. Şi cea maĭ bună dovadă o avem în faptul că, după obiceiŭ, generalul turc învins îşĭ pierdu situaţia ce o avuse până acum. La 12 Ianuar 1443, Ragusaniĭ trimiteaŭ o ambasadă la Turcĭ,

[1] Hurmuzaki, I[2], II[2], la aceste date. În ultimul (p. 139), se vorbeşte de o luptă la «Vulcan» cu Turciĭ.

[2] *Archiv für österreichische Geschichte,* LXVIII (1886), unde şi indicaţia izvoarelor.

care trebuia să visiteze pe «Şehabeddin, fost beglerbeg» şi pe «Hasan-beg, noul beglerbeg» al Rumelieĭ[1].

Cronicile sîrbeştĭ stabilesc pentru lupta de la Ialomiţa, care e şi a noastră, dacă nu maĭ mult a noastră, data de 6 Septembre (în alte versiunĭ, 2, 25). Dar cele ce se spun despre înlocuirea luĭ Vlad cu Mircea, despre tăierea capuluĭ acestuia de un «Basarab», despre răzbunarea exercitată de Turcĭ, despre prădarea ţeriĭ şi arderea Tîrgoviştei — fără dată de lună şi zi — par că se referă la evenimente trecute, şi nu la cele din 1442.

Aş înţelege astfel menţiunea. Scoţînd pe Vlad în 1436, Turciĭ ar fi pus, nu pe *fiul* acestuia Mircea, care se întîmpină şi în 1439, ci pe un alt pretendent cu acest nume, din neamul luĭ Mircea cel vechiŭ. Basarab ar fi «Basarab cel Bătrîn» de maĭ tărziŭ. Din Cronologia tabelară, ştim că el era fiul luĭ Dan al II-lea şi fratele luĭ Danciul. Iar arderea Tîrgoviştei e cu putinţă, în innaintarea către munţĭ a Turcilor.

Acum, iată menţiunile cronicilor italiene inedite asupra campanieĭ.

Cronica Zancaruola, fol. 472 V° - 3. Notto per memoria de presenti [e] quelli che xe à de vegnir, aziò che tuti se regrazia el Nostro Signior messer Yhesu Christo, che tante grazie luy se à degniado de far et chonzieder ali ssoy christianny, chome antigamente lluy feva alj soy popoli, i qual chombateva vigoroxamente per la fede et per lo ssuo sancto nome.

El vene nuova quà in Venetia, adì XXVIIIj° de hotubrio, per le tere et messy che manda lo Serenisimo prinzipo miser... *(sic),* rè di Ongaria he di Polonia, he da ttutí queli prinzipy et barony de Rosya, chome el gran Vaívoda delo exerszito de Tturchy, el qual se chiamava Almorato-bey, chon tuto el forzio delj Turchy, che jera per numero hominy 80m, senzia lj soy chareazy et ganbelj et vituarje, loro aveva pasado el Danubio et la Sava, et jera andadi in uno paexe che se chiama Taraselvana. Et, siando andady per tuto quello paixe schorsyziando et robando. chome zià moltj anny pasadj loro aveva fato, et

[1] *Notes et extraits,* seria a 2-a.

aveva prexo una grandenisima preda et robaria, et menava zià quella via in (?) preda, et, sapiando questo el dito Vaivoda di Hongari, se messe in ponto chon zircha chavali XXV m et, armandose del segnio dela Santa Croce, loro andò a trovar li diti Turchy. Et questo fò adì ij de setembrio. E prinzipia la dita bataia da ora di terzia, e dura infina note. E fo una durjsima bataia, per modo che, con lo autorio dell hony-potente Dio, li christiany romaxe vensentori; et fono rechovradi tuta la preda, et oltra di siò el fò morto ét schonfito pluy de 70 m. Turchy. Et fò tanta la quantità di morti chel Danubio tuto choreva saugue. Et fono trovadi mortti la masior parte di soy chapetany; et have paviony V^m he chavaj vivj et ganbelj et mulj innumerabeli quantità, per modo che apena el non se podeva insir fuora de chorpy morty. E questa sè insina quì stada la setima schonfita che abia abudi in Tturchy. E zertamente questo se puo dir esser stado solamente myracholo del Nostro Signior misser Yhesu Christo; el qual sia semper laudado et exaltado *in sechula sechulorum, amen.*

Fol. 473 V° :

Adì xvj dezembrio el se have nuova per dele parte di Ragussy chome, adì viij novembrio siando andato uno notabel chapetanio del Tturcho, el qual domynava la Blachya apresso le marane, he jera quello che novelamente lo aveva abudo Stines, lo qual se chiamava Ttorabey, con xv^m Turchy, luy passa la famera *(sic).* E, voziando andar a trovar llj christiany despervezudj e, chome volse el nostro Signior Djo, lo lj fo fato a suvir (?), per modo che lj diti christiany, sapiando che li aveva pasado la Sava, loro lor j dà adoso; et femde mortj quassyo tutj de quelj Tturchy; el dito chapetanio he uno ssuo fiol he quellj che scampava, loro se anega voiando pasar a guazo, et altrj si afoga in la nave; et la mazor parte dj loro sè morti et disfatj; che Djo de abia belaridj *(sic!)* [1].

b) Cronica F 160 din Dresda, fol. 193, povestește pe scurt în același chip. Numărul Turcilor uciși e însă aici de 80.000 și se specifică: «VI° gambelj», șese cămile!

c) Cronica adausă la ms. 6208 din Viena*, fol: 460: «da 500 pavioni et 500 ganbeli et muli».

d) Sanudo, ms. autograf din Bibl Sf. Marc la Veneția: întocmai ca în *Zancaruola,* pentru întâia știre. Pentru a doua: «Scrive eciam come, adì 6 del ditto messe, el capitaneo di Ongari sora il fiume del Danubio

[1] Cf. versiunea de la Milan: «Ancora per lo ditto gardenal fuò schritto come adì vij del ditto mexe el capitanio de li Ongari e Valachi passò el fiume del Danubio e fuo ale man con Turchi. E, come piaque a Dio, li li rompe. Se have morti vij^m iiij^c. E molti ne son stà menadi prexoni per i christiani sopradetti» (fol. 583). Cum se vede, în Novembre a maĭ fost o ciocnire, la Sava saŭ Dunăre.

fo alle man con Turchi et li rupe, et ne haveva morti 8400 di loro, et molti è stà fatti presoni.» Cf. ediţia din Muratori, col. 1106 A.
Celelalte cronicĭ, de maĭ tărziŭ, n'aŭ nimic noŭ.

În divergenţa izvoarelor, e de o mare însemnătate scrisoarea luĭ Bartolomeiŭ de Genova, călugăr latin din Constantinopol, datată din 3 Februar 1443. În ea lucrurĭ adevărate se amestecă cu lucrurĭ falşe (Curtea Sultanuluĭ era pe atuncĭ la Adrianopol).

Scrisoarea menţionează întăiŭ expediţia luĭ Mezet, arătînd că ea s'a făcut «ou quaresme l'an M IIII^c et XLII». La întors, prădătoriĭ turcĭ sînt atacaţĭ de Ungurĭ, «et en occirent XXXVI mille». Lupta s'a dat «ou dimence de la Passion», adecă la 18 Mart. O dată apropiată de a croniciĭ sîrbeştĭ, dar poate că înnadins călugărul a căutat să facă o sărbătoare creştină din ziua biruinţiĭ[1].

Cele ce urmează ni se par greşite. Sultanul, bănuind că Vlad-Vodă ar fi fost amestecat în lupta din Mart — *disant qu'il estoit sachant de la desconfiture faicte par les chrestiens* —, îl chiamă să se îndreptăţească. I se dă la sosire un ospăţ, şi apoĭ e prins şi ucis. Moşiile boierilor sînt date la spahiĭ, şi un beglerbeg cu 12.000 de oamenĭ e trimis să cîrmuiască ţara. Dar Romîniĭ şi Unguriĭ îl înving şi pe acesta.

Scrisoarea are dată, şi autorul eĭ era în situaţie să poată bine observa evenimentele, dar această parte din povestire n'o putem admite. În adevăr, e sigur că Vlad a luptat contra fugarilor luĭ Mezet. O diplomă acordată luĭ Hunyady ni spune apoĭ că în urma succesuluĭ biruitorul Voevod ardelean a făcut alianţă cu cele două principate româneştĭ din vecinătate. Cît de naiv trebuie să admitem pe acel care a fost totuşĭ poreclit Dracul, ca să credem că el s'a grăbit să primească invitaţia Sultanuluĭ după cîte făcuse?

Omorul luĭ Vlad e o greşeală a călugăruluĭ. După închinarea sa turcească, Voevodul a fost restabilit pe tron. Dacă s'ar admite data de 1442 pentru prindere, cînd să se fi făcut restituţia? Înnainte de 1444, de sigur, cînd Vlad se

[1] Scrisoarea se află în ediţia Dupont («Société de l'histoire de France») a Croniciĭ luĭ Wavrin, II.

vede iarăşĭ domnind. Atuncĭ ar trebui să credem că Turciĭ, la rîndul lor, eraŭ aşa de naivĭ, încît să stabilească într'un loc hotărîtor, la un pas către provinciile lor, un cm suspect, un iertat pentru vinovăția de trădare, şi aceasta în aniĭ cînd vitejia luĭ Hunyady cutremura necontenit Împărăția!

Pe lîngă Vlad Dracul şi Turciĭ de la 1442, istoricul modern ar trebui să fie el însuşĭ destul de naiv.

Iar că aproape aceleaşĭ lucrurĭ se spun şi în cronica Burgunduluĭ Wavrin, aceasta nu dovedeşte că asemenea lucrurĭ trebuie crezute. Jean de Wavrin scrie tărziŭ istoria luptelor dunărene, după spusele nepotuluĭ săŭ Valerand, care de sigur că nu-şĭ luase note, cînd, în 1445, naviga pe Dunăre luptîndu-se cu Turciĭ. De altmintrelea, *această* povestire e plină de greşelĭ şi neconsecvențe, şi e înflorită de imaginație de la un capăt pănă la altul. Domnul ar fi avut un singur fiŭ, în vrîstă de 13-14 anĭ şi Turciĭ ar fi lăsat țara în voia luĭ. Vlad avea treĭ fiĭ: doĭ, Vlad şi Radu, eraŭ la Turcĭ din 1436 măcar, ostatecĭ. Cel maĭ mare, Mircea, poate va fi fost în țară. Dar nu luĭ i-ar fi dat Sultanul moştenirea părintească[1]...

Ar fi fost 100.000 Turciĭ beglerbeguluĭ şi ar fi căzut 80.000! La întoarcere, capul luĭ Şehabeddin ar fi plătit înfrîngerea, şi pe acest Paşă l-am găsit în viață la 1443, de şi mazil. Locul de beglerbeg ar fi fost suprimat, ceia ce e absurd. Un «Caragab» (Carageà-beg) ar fi succedat de fapt — fără titlu — învinsuluĭ, şi nicĭ vorbă nu e de un Paşă cu acest nume pănă în 1444.

Tot ce urmează asupra Ungurilor: calitatea de guvernator acordată prin anticipație luĭ Hunyady, încoronarea luĭ Vladislav de Polonia ca rege ungur strămutată de la 1440 la 1442, asistența unor Romînĭ la dietă, — totul e falş. Abia dela misiunea luĭ Karystino în Apus încep, icĭ şi colo, ştirĭ utilisabile.

Totuşĭ ceva a trebuit să se întîmple în vara anuluĭ 1442 pentru a face ca Vlad să se căiască de schimbarea a

[1] Bertrandon de la Brocquière (ed. Ch. Schéfer) menționează în 1433 «XX gentilzhommes de Walaquie, lesquelz estoient ostages pour ledit pays de Walaquie» (p. 190).

la faţă. Dar nu va fi fost alt ceva decît închiderea celor doĭ principĭ ce stăteaŭ în Turcia ca ostatecĭ. Tinereţa lor şi frumuseţa luĭ Radu, unul din eĭ, vor fi oprit luarea de măsurĭ maĭ aspre în potriva lor.

XI. În 1443, cronica sîrbească menţionează ciocnirea, de la 3 Novembre, a luĭ Hunyady şi a Despotuluĭ Gheorghe Brancovicĭ cu Turciĭ, fără a pomeni o participare a Romînilor la lupta de la Zlatiţa. Data e însă a lupteĭ de lîngă Niş.

Totuşĭ Muntenĭ aŭ luat parte la «lunga campanie». În Iulie, cînd era vorba să pornească oştile, cardinalul de Sant' Angelo, legat pontifical, pomeneşte, între ceĭ ce se vor reuni cu eroul Hunyady, şi pe «Voevodul băsărăbesc» cu 20.000 de oamenĭ[1].

După Wavrin, Vlad ar fi fost liberat din Galipoli maĭ tărziu, după pierderile Turcilor, şi ar fi cîştigat tronul în schimbul unor îndatorirĭ. Dar Domnul muntean era, cum am văzut, Vlad Dracul — şi nu un presupus Dan Voevod —, şi el îşĭ va fi trimis contingentul. De un ajutor muntean nu vorbeşte, ce e dreptul, Hunyady, în cunoscuta-ĭ scrisoare din 8 Novembre 1443, dar aceasta nu enumeră decît forţele duşmanilor. Fusese chiar propusă de Iulian Cesarini, legatul, calea prin Ţara-Românească pentru expediţie, şi vedem pe cancelariul Boemieĭ recomandînd-o. Şi în Octombre credeau Ragusaniĭ că regele ar putea să fie acolo.

XII. În 1444, — lupta de la Varna, fără menţiunea concursuluĭ romănesc.

Ajutorul muntean a fost condus — acest punct e acum stabilit — de însuşĭ Vlad Dracul. La 7 August, treĭ zile după proclamaţia prin care regele Vladislav declara că începe iarăşĭ războiul, Domnul era la Tîrgovişte şi întăria tratatul de comerţ încheiat odinioară de «Mircea Voevod răposatul, părintele nostru», şi reînnoit acum, din parte-ĭ, de «domnul Ioan de Hunyad, Voevodul ardelean»[2].

[1] Cronicile citate maĭ sus şi aceia din *Acte şi fragmente*, III, p. 11.
[2] Copiile citate.

Peste puţin, expediţia începu. Vlad o urmă, reunindu-se la Nicopol, cu maĭ multe miĭ de soldaţĭ, şi se luptă vitejeşte la Varna, nu fără să se gîndească, el sau ţeraniĭ săĭ, în rîndul întăiŭ la prada turcească, din care ni se spune că se îndulcise din bielşug la 1442 [1].

Merită să fie semnalate însă două locurĭ din cronicile veneţiene inedite. Cel d'intăiŭ vorbeşte de pregătirile de trecere la Nicopol (trecerea grosuluĭ armateĭ se făcu la Orşova însă):

> Nota per memorja chelj che xè ad pervegnir per honor dj christianj, chome lo exserzito di christianj e gera andadj per pasar la Danoja, adj XVIIj de setenbrio i se mese tuti in ponto e aprexe[n]tase suxo la riva dela Donoja, ad uno logo che se quiamava... *(sic)*, che xè per mezo Nicho(sto)polj; dove li aveva fato far una grandinisima quantitade de navilj d'ogni sorta. E, siando apariade tute chose che lj feva de mestier, chon el nome de spirito santo, li se mese a pasar; dove là li fò al'incontro molti Turquj; e quì di fo morti asaisisimi da una parte e dal altra. Pur ale perfin el rè de Ongaria con li soj christianj vigoroxamente hodenne la soa intenzion, zoè quì pasa tutj. E, adj XXIj del dito mexe, tutj fono pasadj, e vene conquistando tuto el piaxe, e in fina quelo zorno haveva abudo tre grosi luogi. E và seguando la vitorja. Pregando Idio che sia semper con loro. E quelo segirà, di tempo in tempo jo ve ne faro nota. Nota che la zente cristiana fò persone XX^m e holtra.
>
> *(Cronica F 160* din Dresda.)

Poate că e vorba aicĭ de trecerea Romînilor, carĭ luară, cum s'a văzut, acest drum al Nicopoleĭ.

În alt pasagiu, ce am publicat înnainte [2], ni se descrie o luptă la Dunăre, pentru o cetate, care, la prima vedere, nu se poate identifica. Aş pune-o bucuros şi pe aceasta în sama luptătorilor noştri, pentru că de vre-o ciocnire la Dunăre a oştilor regale cu Turciĭ nu ştie nicĭ un izvor. Dar în realitate e vorba de lucrurĭ petrecute în 1445, cînd, în adevăr, în Septembre, «şepte corăbiĭ», cu legatul şi căpitanul burgund, Wavrin, eraŭ pe Dunăre, atacînd cetăţile turceştĭ.

XIII. Se spune că după luptă Vlad Dracul ar fi oprit în cale pe Ioan Corvin şi nu i-ar fi dat drumul decît cu sila şi că de

[1] Cf. Köhler, *Die Schlachten von Nikopolis und Varna*, Bresslau, 1882.

[2] *Acte şi fragm.*, *l. c.*

aicĭ ar fi resultat între ceĭ doĭ oamenĭ o duşmănie care nu se mîntui decît prin moartea celuĭ maĭ slab. Aceasta o afirmă Chalkokondylas, un scriitor bine informat despre noĭ, şi Thurócz, iar, cu oare-care modificare, Dlugosz, după care Hunyady ar fi fost oprit de «aĭ săĭ» (aĭ luĭ Vlad) şi liberat cu cinste de Voevod.

Să vedem ce argumente aduce Bizantinul.

Vlad ar fi fost furios pe Hunyady că ĭ-a prădat în cale cetăţile. Dar ştim prin cel maĭ bun povestitor al campanieĭ, Andreĭ de Palatio [1], că Unguriĭ n'aŭ trecut prin Ţara-Românească şi că s'aŭ întîlnit numaĭ la Nicopol cu Vlad.

Hunyady ar fi pîrît pe Domn că ţine cu Turciĭ, şi ar fi fost o mare ceartă între dînşiĭ. Şi Palatio afirmă că la Nicopol Vlad s'ar fi dezvinovăţit pentru că se închinase Turcilor, prin frica de aceştia şi lipsa de ajutor din Ungaria. Dar de o asemenea închinare şi de o purtare favorabilă Turcilor a luĭ Vlad în 1442-4 nu e nicĭ o dovadă. Din potrivă, în 1442 el se declarase nu se poate maĭ lămurit pentru creştinĭ

Dar să ne maĭ oprim asupra lucruluĭ.

Palatio nu spune nimic de prindere, ci arată că aŭ scăpat bine numaĭ aceia pe cari i-aŭ călăuzit Munteniĭ [2].

În Maiŭ 1445, Hunyady, vorbind Papeĭ despre catastrofa de la Varna, acusă pe dinaştiĭ vecinĭ, aĭ Ţeriĭ-Româneştĭ, Moldoveĭ, Serbiei, etc., că l-aŭ îndemnat la luptă fără a-l sprijini. Dar el nu zice nimic despre oprirea sa de Vlad. Pe cînd în 1448, arestat de Despotul sîrbesc Gheorghe Brancovicĭ, el nu s'a sfiit să proclame public lipsa de credinţă şi nerecunoştinţa acestuia.

Actul de violenţă al luĭ Gheorghe se explică prin faptul că în adevăr ţara acestuia fusese prădată de cruciaţĭ în cale. Gheorghe se închinase de fapt Turcilor înnainte de campanie. Nimic din aceste motive nu intervine la Vlad.

Corvin se întoarse apoĭ îndată în Ardeal, şi despre el nu

[1] Un tratat al luĭ şi în anexă la ediţia citată a luĭ B. de la Brocquière.

[2] Palatio a fost tipărit şi în Lewicki, *Codex epistolaris*, II (în *Mon. medii aevi Poloniae*).

s'a auzit nicĭ un zvon fabulos ca despre ceĭlalțĭ șefĭ creștinĭ. Și, în fine, în 1445, Papa scrie direct luĭ Vlad, întrebînd dacă nu e la el legatul și îndemnîndu-l la luptă [1]. Ar fi făcut-o dacă, informat, cum trebuia să fie, de Hunyady, ar fi știut despre trădarea Voevoduluĭ?

Explicația e aceia că s'a strămutat în 1444 ceia ce se întîmplâ în 1448, atribuind luĭ Vlad rolul luĭ Gheorghe. Nimic maĭ ușor decît aceasta pentru cronicarĭ cari nu scriu despre lucrurĭ apropiate și imediat după săvîrșirea lor.

XIV. S'a pretins după bătălia de la Varna, multă vreme, că regele Vladislav ar fi scăpat de moarte și s'ar fi refugiat cu cardinalul Iulian — care și el, de fapt, murise în luptă — «în părțile Țeriĭ-Româneștĭ» [2]. Pentru a-l căuta acolo porniră prin gurile Dunăriĭ, pe la Chilia, prin cursul inferior al rîuluĭ, pe la Brăila, două din corăbiile trimise în Orient, pentru triumful credințiĭ, de ducele Burgundieĭ.

Un sol fu expediat în Ungaria, și se luă o înțelegere cu baroniĭ rămașĭ fără stăpîn și cu Vlad Dracul pentru o expediție, pe uscat și pe mare, la Nicopol, după strînsul grîuluĭ. Știrĭ în această privință se dădură comandantuluĭ floteĭ, cardinalul de Veneția, nepotul Papeĭ, și el veni, cu toate puterile, aducînd cu sine și pe pretendentul turc Saugì. Ca loc de întîlnire se dăduse Brăila.

Înnainte chiar de a sosi flota întreagă, Wavrin, «căpitanul» burgund, merse cu tînărul Mircea-Vodă la Vlad și, fiind acolo și delegațĭ ungurĭ, un tratat se încheiè pe la sfîrșitul luĭ Iulie 1445. Se hotărî întăiu un atac în potriva Silistreĭ, pe care odinioară o dărîmase Romîniĭ. Știm că aceasta s'a întîmplat în cursul marilor biruințĭ, din 1423, ale luĭ Dan al II-lea contra Turcilor [3].

Sosirea luĭ Hunyady, la care se trimisese Saugì, fu însă zăbovită până în Septembre. Până atuncĭ flota rămase să

[1] Lewicki, *l. c.*
[2] V. *Notes et extraits*, seria I, I.
[3] Cf. *Chilia și Cetatea Albă* și *Notes et extraits, l. c.*, la această dată.

facă o expediţie contra cetăţilor dunărene, cu ajutorul singur al Rominilor. Ea plecă din adăpostul de la Brăila la 16 August. Silistra, înnaintea căreia se înfăţişă întăiŭ, era foarte bine apărată, şi gîndul de a o ataca fu părăsit.

Corăbiile burgunde pleacă spre Nicopol, urmate de tînărul Mircea, pe o luntre. Ele se opriră din noŭ la Turtucaia, garnisonată numaĭ de o sută cincĭ-zecĭ de Turcĭ. Opt tunurĭ, cîte erau pe corăbiĭ, ajungeau ca să iea castelul pătrat şi turnul cetăţiĭ. Totuşi, acesta fiind masiv, numaĭ focul putu să scoată, în ziua de 30 August, pe apărătorĭ, în fruntea lor cu un subaşi. Învingătoriĭ se luară la ceartă apoĭ pentru cîştig, în dauna prinşilor, cari fură măcelăriţĭ. Aceasta nu-ĭ împăcă însă, şi Voevodul se despărţi supărat de comandantul frances, pe cînd, pe malul bulgar, Turtucaia ardea în bruma nopţiĭ «ca un cărbune, aşa de roşiĭ îĭ eraŭ zidurile». «Et disoient les compaignons de Pycardie que, pour une nuit Saint Jehan, ils n'avoient jamais veu plus beau feu.»

După cîteva neplăcerĭ cu cardinalul, care fusese oprit în cale şi nu se luptase la Turtucaia, cruciaţiĭ şi Romîniĭ plecară spre Giurgiu, unde credeaŭ iarăşĭ că aŭ a face numaĭ cu vre-o treĭ sute de Turcĭ, pe cînd oameniĭ luĭ Vlad singurĭ eraŭ 5.000, cu două tunurĭ marĭ (bombarde). Domnul însuşĭ venise să vadă cum se iea cetatea, pe care tatăl săŭ, adecă Mircea, o zidise în insulă.

Tunurile făcură aicĭ maĭ multe daune decît folos. Dar, cînd mijlocul de constrîngere al foculuĭ fu întrebuinţat, comandantul, care era, — cum vedem din Cronica veneţiană, — iarăşĭ fiul vestituluĭ Turacan-beĭ, se predete luĭ Vlad Dracul, care luă ast-fel în stăpînire cetatea Giurgiu, «la Georgie» pentru Wavrin, iar, pentru bail, informatorul Veneţienilor, *Jusia* (de unde *Tusia*). Cu acest prilej, Vlad ar fi explicat aliaţilor săĭ ce uşor pot pătrunde Turciĭ la dînsul şi în Ardeal prin acest pas întărit şi ce lesne îĭ poate el face a ĭ răsplăti paguba la întors. El asigurase că nu era piatră din cetate care să nu fi costat o *piatră de sare* pe Mircea şi că, avînd Giurgiul, femeile din ţara luĭ ar lua Ţara Turcească numaĭ cu fusele.

Turciĭ din cetate se dăduse în schimbul asigurărilor celor maĭ sfinte. Dar șeful lor ar fi fost acela care prinsese oarecînd pe Vlad; și, cum se obișnuia în acele timpurĭ aspre, eĭ fură ucișĭ, prin trădare, de tînărul Voevod Mircea, după ordinul «drăcesculuĭ» săŭ tată.

După cererea luĭ Vlad, căruia-ĭ venise ziua răsplătiriĭ, creștiniĭ merseră la Rusciuc. Aicĭ Turciĭ fug, arzînd tot în urmă. Bulgariĭ, bucurośĭ de isprăvile coreligionarilor lor, alergară să se dea în mînile Domnuluĭ. Oprițĭ în cale de Turcĭ, încunjurațĭ pe un deal, eĭ fură liberațĭ de Voevod cu 4.000 din aĭ săĭ. Eĭ trecură «treĭ zile și treĭ nopțĭ», și ar fi fost «de sigur 12.000 de oamenĭ». «Și ziceaŭ ceĭ ce i-aŭ văzut că eraŭ așa cum sînt Țiganiĭ.»

Trecînd supt bătaia tunurilor înnaintea Nicopoleĭ, bine apărate, corăbiile se opriră la Turnu: «turn rotund, încunjurat cu ziduri *en manière de brayes*», ocupat de Turcĭ, cu pagubă mare a luĭ Vlad. Aicĭ, la 12 Septembre, veni trimisul din Ungaria cu vestea că sosesc Unguriĭ. Eĭ și sosiră în adevăr, cu Hunyady în fruntea lor.

Expediția munteană a guvernatoruluĭ, făcută pe uscat, firește, era cunoscută până maĭ daunăzĭ numaĭ prin scrisoarea luĭ către Papă, cu data de 29 Novembre 1445 [1]. Amănuntele asupra eĭ se pot afla numaĭ din izvorul frances, de o extraordinară bogăție.

Vedem pe Hunyady visitînd pe legat și pe Wavrin bolnav de reumatism, încercînd a lecui pe acesta din urmă. El participă la asediul «Turnuluĭ». Acesta fiind rotund, flacăra se prelinge numaĭ pe lîngă el; sfărîmarea apărărilor exterioare nu înspăimîntă nicĭ ea pe Turcĭ. Așa se pierd în zădar cincĭsprezece zile și, pentru a nu se zăbovi prea mult campania proiectată, creștiniĭ merg la gura Jiuluĭ, unde așteptaŭ luntri muntene pentru trecere. O oaste turcească, în cincĭ cete, iĭ urmă pe cellalt mal. În cale, Ungaro-Româniĭ se opriaŭ în cîmp pentru noapte, chiuind de treĭ orĭ sara — «à l'heure que on sonne les pardons parmy le pays de France» — și

[1] În Schwandtner, *Scriptores*, II (Scrisorile luĭ Ioan de Zredna)

dimineaţa, şi chiar une orĭ noaptea, pentru a speria pe duşmanĭ şi a face să nu li se depărteze caiĭ.

Abia în şese zile se suiră corăbiile în susul apeĭ până la gura Jiuluĭ, nu fără să sperie în cale pe Turcĭ prin chiuiturile al căror secret îl aflase de curînd cruciaţiĭ. Aicĭ văzură Rahova dărîmată în 1396, cu desăvîrşire, de Ungurii luĭ Sigismund regele.

Ruinele fură întărite cu tunurĭ şi arcaşĭ, cari ţinură în loc pe vrăjmaş. Timp de «două zile şi două nopţĭ» trecură apoĭ oştile. Lupta fu oferită, dar Turciĭ se retraseră, arzînd. Hunyady-şĭ aducea aminte de Varna şi, observînd că n'are nicĭ provisiĭ, el porunci întoarcerea. Iar aliaţilor apusenĭ li dădu sfatul caritabil să plece cît maĭ iute din Dunăre, unde în curînd i-ar prinde ghiaţa şi corăbiile ar fi arse de Turcĭ. Cruciaţiĭ ascultară, şi la 2 Novembre eĭ eraŭ la Constantinopol. Fireşte că eĭ nu se gîndiră a se amesteca în afacerile ungureştĭ, recomandînd un prinţ burgund pentru tronul vacant[1].

Decĭ, în 1445, Domn în Muntenia era tot Vlad Dracul, şi fixarea la această dată a scoateriĭ luĭ prin Hunyady e o greşeală. Schimbarea s'a făcut numaĭ după cîtva timp, şi în alte împrejurărĭ decît cum se crede de obiceiŭ.

XXV. În 1446 toţĭ făcură pace cu Turciĭ. Burgunziĭ se întoarseră; Veneţia reînnoi tratatele sale cu Sultanul. Afacerile interioare ocupaŭ Ungaria, unde în Iunie Hunyady fu ales formal ca regent. Vlad crezu că-ĭ e iertat şi luĭ să se împace cu Turciĭ, cari făceaŭ pregătirĭ, al căror scop nu-l cunoaştem, în April al acestuĭ an. El împăcă pe Sultan, probabil prin darurĭ.

Ceva care nu e bine lămurit interveni însă în relaţiile dintre guvernatorul ungur şi Voevodul muntean, de vreme ce Hunyady crezu că Vlad nu maĭ poate fi tolerat. Se pare că Vlad restitui Sultanuluĭ pe Bulgariĭ ce se refugiase la

[1] Cum s'a pretins. V. Fessler, *Geschichte von Ungarn*, II. Cele povestite de noĭ se razimă exclusiv pe Cronica luĭ Wavrin.

dînsul: aceştia ar fi «cele patru miĭ de suflete creştine liberate de la Turcĭ în războaie anterioare şi pe care, făcînd pace, le-a dat iar robieĭ», după o scrisoare contemporană[1]. De Crăciun în anul 1446 Hunyady nu era la Buda, ci plecase în Ardeal şi Ţara-Românească. În Ianuar, el se luptă aicĭ cu «rebelul» Coroaneĭ ungureştĭ. La 15 ale luniĭ încă, se ştia că el e acolo, că «Ţara-Românească a fost supusă iarăşĭ Ungurilor», că e un bun început, dar că pentru a-l desăvîrşi maĭ trebuie lucru şi presenţa personală a biruitoruluĭ. Altfel s'ar aduce de peste munţĭ o «praecaria pax», şi învinşiĭ eraŭ încă de temut. Ceia ce arată că la această dată Vlad era încă viŭ şi se afla în fruntea partisanilor săĭ.

Dar Corvin nu-l maĭ voià pe dînsul. El avea cu sine un Domn maĭ sigur. Să ne ocupăm de acesta.

Ar fi fost, după Chalkokondylas, «Dan fiul luĭ Basarab»; după Thurócz, «alt Voevod»; după Dlugosz, un anume «Stanciul». Istoriciĭ noştri se ştie că aŭ făcut din el un «Dan al IIIlea», admis de toată lumea. I se atribuia chiar o Domnie anterioară, care am văzut că nu se dovedeşte *prin nimic*.

Însă nicĭ un document de la acest Dan nu s'a păstrat. În 1448, la 31 Octombre, ca Domn se constată un Vlad, care scrie Braşovenilor, în timpul lipseĭ luĭ Hunyady, atuncĭ în luptă cu Turciĭ[2].

Acest Vlad e «Vladislav, fiul luĭ Dan», şi se admite că el ar fi fost moştenitorul luĭ «Dan al IIIlea», atuncĭ în lagărul unguresc. Fiul ar fi administrat ţara în lipsa tatăluĭ.

Dar tonul scrisoriĭ e al unuĭ de-sine-stăpînitor. Vlad, chemat la o sfătuire în Ardeal, refusă, până la întoarcerea din războiu, nu a tatăluĭ său, ci a luĭ Hunyady. El descrie scurt şi energic lupta de la Cossovo, şi, iarăşĭ, e vorba de Hunyady, dar nu de tată. «Dubium est de vita ipsius», spune el de viaţa luĭ Hunyady, iar de viaţa tatăluĭ său n'are nicĭ o grijă. Revenind guvernatorul, spune Vlad, «vom face» —

[1] În Schwandtuer, II; scrisorile citate, 15 Ianuar 1447.
[2] Copiile citate. Analisată în I. Bogdan, *Vlad Ţepeş*, pp. 67-8.

adecă *eŭ* — «pace cu dînsul». Nu scrie așa un ispravnic de Scaun.

Decĭ Vlad era Domnul din 1448. Ce loc rămîne pentru Dan? Cine l-a scos? Cînd a murit? Cum? Nicĭ un răspuns.

Un «Dan fiul luĭ Basarab» nu se poate, Basarab fiind nume de botez, și singurul Basarab *ce s'ar putea presupune* că trăia pe atuncĭ, fiind cu totul tînăr. Se poate însă «fiul luĭ Dan», și acesta ar fi Vladislav, care nu uita să pomenească numele tatăluĭ său.

Maĭ e o greutate însă. Thurócz spune că, venind asupra luĭ Vlad Dracul, Hunyady prinse pe acesta și pe fiul său; Mircea, cari, cum știm pe maĭ multe căĭ, fură tăiațĭ la Tîrșor. Și adauge: «Fiuluĭ răposatuluĭ Dan Voevod i-au scos ochiĭ». Și Dlugosz afirmă și el că pe Stanciu-Dan, «pe care avea de gînd a-l face Domn, l-a orbit».

E o șaradă curată. Ce căuta «fiul luĭ Dan» — notațĭ: *fiul* luĭ Dan — la Curtea dușmanuluĭ familieĭ sale: la Vlad Dracul? Saŭ, dacă-l adusese Corvin, de ce să-ĭ scoată ochiĭ? Și, dacă i-a scos ochiĭ *luĭ*, pe cine a pus Domn, pe altul? Și, maĭ sînt exemple de scoaterea ochilor în Ungaria secoluluĭ al XV-lea?

A fost însă vorba aicĭ de «Ioan» (Iw) fiul luĭ Danciul Voevod, care rătăcia în peninsula balcanică la începutul secoluluĭ al XVI-lea. Acesta, ni se afirmă, era *orb*.

Dan Voevod din 1429, ni spune Cronologia tabelară, a avut «doĭ feciorĭ, pe Danciul i Basarabă». Basarab de pe vremea luĭ Ștefan-cel-Mare era fiul luĭ Dan al II-lea.

Aceasta — pe la 1470-80 — e vremea cînd se manifestă fiiĭ acestuĭ Domn mort tînăr, probabil. Vladislav Dan și fratele luĭ, Dan, rămîn decĭ să fie fiiĭ luĭ Iw Dan orbul, fiul luĭ Dan[1].

[1] În documentele din Brașov tipărite de Mileticĭ în *Sbornicul* bulgar, XIII, sînt maĭ multe scrisorĭ atribuite luĭ Dan al III-lea. Aceia de la «Dan fiul luĭ Dan Marele-Voevod», menționînd pe «Împăratul rege» (Sigismund) e de la al II-lea. Aceia în care se presintă plîngerĭ contra luĭ «Dracul» și aceia în care «Dan» iea titlul de «ȹδρτεω (cf. Bogdan, *Vlad Țepeș*, p. 10, n. 1) sînt de la *pretendentul* Dan, omorît de Țepeș (v. articolul mieŭ asupra acestuia, în *Convorbirĭ literare* pe 1901).

XVI. Aŭ luat parte Rominiĭ la lupta de la Cossovo din 1448, în care — cum spun, dînd ziua, și cronicile sîrbeștĭ — a fost învins marele Hunyady? Bizantiniĭ afirmă lucrul, menționînd pe «Dan» și numărul trupelor luĭ.

Hunyady nu pomenește nimic despre Munteni, cari n'aŭ dat decît poate vre-un contingent fără însemnătate. Am văzut cum Vladislav, Domnul real din 1448, considera expediția ca un lucru cu totul străin de dînsul. Și aceasta într'o scrisoare către Brașoveniĭ luĭ Hunyady, nu într'o îndreptățire către Turcĭ.

Dar iată că, în cronicile turceștĭ chiar, la Neșri, se vorbește de un atac muntean în 1448, înnaintea lupteĭ decisive:

> De ceialaltă parte, Valahiĭ, cari eraŭ cu Unguriĭ, și-aŭ făcut planul să treacă Dunărea și să prade cu foc și sabie Ținutul Nicopoleĭ. Dar Pașiĭ acelor marginĭ: Mehmed-beg, fiul luĭ Firuz-beg, și Hasan-beg, și alțiĭ, luînd cu sine cîteva miĭ de achingiĭ, aŭ plecat să alunge îndărăt și să împrăștie pe Valahĭ; care plan reușindu-li bine, creștiniĭ aŭ fost împrăștiațĭ și aŭ suferit o mare înfrîngere.

Însă povestirea se aplică la alt ceva. Examinînd-o bine, se vede că ea caută a traduce pe turcește realitatea expediției de pe Dunăre, din *1445*.

Rolul luĭ Vladislav în războiul turco-unguresc fu altul: el negociè pacea și fu cuprins într'însa.

XVII. Expediția lui Mohammed al II-lea contra luĭ Țepeș e și ea pomenită în analele sîrbeștĭ, și se înseamnă înlocuirea Voevoduluĭ revoltat prin fratele săŭ credincios Radu.

Una din cele maĭ vechĭ cronicĭ turceștĭ, anonimul de la 1486, povestește lucrul astfel:

> După aceia Sultanul Mohammed a făcut expediție în potriva Țeriĭ-Româneștĭ și a ajuns până la Dunăre. Dracul-Oglu Kazikli, necutezînd să se măsoare pe față cu Sultanul Mohammed, a plănuit un atac de noapte, dar a fost bătut și a fugit. Fiindu-ĭ oștirea din noŭ bătută, a rămas singur și, părăsindu-șĭ țara, s'a dus în Ungaria. Dar regele Ungarieĭ a ucis pe Kazikli Voevod. După aceasta Sultanul Mohammed a pus Domn al Muntenilor pe fratele luĭ Kazikli.

Ne oprim puţin aicĭ pentru a discuta cunoscuta scrisoare care a fost causa întemniţăriĭ luĭ Ţepeş refugiat la regele Ungarieĭ. Iată-ĭ întăiŭ cuprinsul [1]:

Imperatorum imperatori et dominorum domino qui sub sole sunt, magno admirato et magno Sultano Mahumeti, in omnibus fortunato Ioannes Voivoda et dominus Valachiae humilem subiectionem. Servus ego magni imperii tui, certiorem te facio me hodie ad terram meam proficisci cum exercitu, et confido in Deo obtenturum me illam, nisi tuo praepediar imperio. Ideo Magnitudinem Tuam supplex oro ne meum errorem et peccatum magnum meum inspicias, quoniam imprudenter in te peccavi et malum feci in terra tua, sed misereatur mei tua clementia atque indulgeat ut legatos ad te mittere possim. Mihi nota est omnis transylvana regio et omnis Hungaria et conditiones locorum rerumque calleo. Si placuerit imperii tui Magnitudini, possum pro redemptione delicti mei totam regionem transylvanam tuis manibus tradere. Cuius possessionem adeptus, poteris omnem Hungariam Tuae potestati subiicere. Legati mei plura ad te deferent. Ego, quoad vixero, tuus ero inconcussae fidei servus. Deus magni imperii tui multos faciat annos. Scriptum in Kothel, VII° idus novembris 1462. Fuerunt et aliae binae litterae, eiusdem fere sententiae: unae ad Bassam, alterae ad Thoenonae [Moldaviae] dominum, ut pro se intercederent apud Magnum Imperatorem.

Se spune şi aceia că scrisoarea a fost tradusă în latineşte din bulgăreşte.

Să-ĭ vedem acum sensul.

La 11 Iulie Sultanul era în Adrianopol, iar flota nu i se întoarse de la Chilia decît maĭ tărziŭ. Sultanul «instalase» pe Radu, fratele luĭ Vlad, numaĭ de formă, căcĭ locuitoriĭ ţeriĭ nu se vedeaŭ nicăirĭ. Bailul scrie: «Mohammed a lăsat pe la hotarele ţeriĭ *(circa i confini)* pe fratele luĭ Dracul cu cîteva cete de Turcĭ, pentru ca să ispitească pe Muntenĭ ca să lase pe Dracul şi să vie la cestălalt».

Se auzi în Iulie că Radu ar fi fost prins de Vlad şi tras în ţapă cu «aproape 4.000 de Turcĭ». Vestea porni de la Constantinopol, ajunse la Veneţia şi se răspîndi pretutindenĭ [2].

Dar era o zădarnică înşelare a creştinilor, şi lucrurile stăteaŭ altfel. Radu izbuti a pune mîna pe familiile boierilor

[1] *Commentarii*, ed. din 1614, pp. 296-7. Despre amănuntele ce se dau acolo asupra vieţiĭ şi cruzimiĭ luĭ Ţepeş, voiŭ vorbi aiurea.

[2] Cf. *Chilia şi Cetatea Albă*, unde se daŭ izvoarele; *Acte şi fragmente*, III.

adăpostite undeva pe la munte. Pe de altă parte, poate în urma uneĭ ciocnirĭ cu Ştefan, oastea rămasă cu Vlad se *împrăştiè*. Acesta e cuvîntul: «dispercio Velladi», spune un izvor contemporan[1].

Ştirea aceasta sosi la Caffa abia la 21 August, multă vreme după ce plecase Sultanul, şi chiar flota. Iar la 19 soliĭ luĭ Vlad, probabil înştiinţaţĭ că nu maĭ represintă pe nimenĭ, plecaŭ din oraş.

Decĭ, atuncĭ Domnul fără noroc trecu munţiĭ în Ungaria.

De aicĭ avea drept să aştepte ajutor. Regele veni în Ardeal; la 17 Septembre, el era la Turda. Planul săŭ era să facă o mare expediţie în principate, de care să se asigure. În locul luĭ Radu s'ar fi întors Vlad, iar alt aliat turcesc, Ştefan al Moldoveĭ, ar fi fost scos în folosul luĭ Petru Aron, predecesorul săŭ. Vedem în adevăr că Mateĭ îl cere dela Voevodul Ardealuluĭ în 1462.

La 20 Novembre, regele era în Braşov şi se pregătia, de sigur, să treacă munţiĭ pentru a pune iarăşĭ în Scaun pe Vlad. Acesta din urmă plecă împreună cu avangarda, pe care o comandà cineva împăcat de curînd cu Mateĭ, Giskra, temutul şef de bande[2].

La 26 Novembre însă, Tommasi, ambasadorul veneţian, care se afla în lagăr, trimitea acum guvernuluĭ săŭ vestea că Dracul a fost oprit *(casus retentionis Draguli)*, şi regele adăugea o scrisoare a sa, cuprinzînd, pe lîngă lămurirĭ în această privinţă, fără îndoială şi scrisoarea de trădare a luĭ Vlad. Ea fu comunicată şi Papeĭ, pe atuncĭ Piŭ al II-lea, în memoriile căruia, redactate maĭ tărziŭ, ni s'a şi păstrat. Iar, la 15 Ianuar 1463, Veneţia mulţămia luĭ Mateĭ pentru scrisorile în care i se comunica acest *infestus casus* al «Domnuluĭ de odinioară al Ţeriĭ-Româneştĭ, care a încercat să facă o astfel de crimă în potriva persoaneĭ regale şi a regatuluĭ»[3].

[1] Socotelile Caffeĭ, în *Acte şi fragmente*, III.

[2] Cf. Fessler, *Gesch. v. Ungarn*, Hurmuzaki, II şi II[2]; cronica austriacă din München, în Bogdan, *Vlad Ţepeş*.

[3] *Acta extera*, la această dată.

Se poate spune în ce împrejurărî a fost scrisă, expediată şi prinsă scrisoarea? Credem că da. «Rothel», de unde e datată, este «Rochel, Ruchel», cum se numeşte şi în corespondenţa braşoveană *Rucărul*. «Azî plec în ţara mea cu oastea», spune Vlad, şi aceasta se potriveşte cu presenţa sa la pasul de trecere.

Data de 7 Novembre a scrisoriĭ e şi ea potrivită cu izvoarele şi, ca şi stilul, se poate aduce în sprijinul netăgăduiteĭ autenticităţĭ a misiveĭ.

Vlad venia cu Ungurii, dar el ştia bine că numaĭ cu dînşiĭ nu poate să rămîie. În lumea turcească se minţia mult şi se primiaŭ multe minciunĭ, până la ceasul potrivit pentru răzbunare. Învinsul din Iunie se făcu a uita întreaga campanie care-ĭ zdrobise tronul, şi el vorbeşte numaĭ, cerînd iertare, despre prădăciunile ce făcuse în aniĭ precedenţĭ. Şi, ca să înduplece şi maĭ mult pe Sultan, îĭ făgăduia să-l călăuzească în Ardeal, ca odinioară Vlad Dracul pe Murad.

Dacă scrisoarea ar fi mers unde trebuia, Vlad ar fi domnit în linişte despre toate părţile. Dar era fratele său Radu pe aproape, şi erau Saşiĭ, cari încheiase încă din August o pace cu noul Domn[1]. Cineva prinse scrisoarea şi o dădu regeluĭ. Acesta întrerupse imediat expediţia, şi trimise luĭ Giskra porunca de a opri pe Vlad şi de a-l trimite la Buda, unde să se pocăiască în temniţă.

XVIII. Cronica sîrbească înseamnă la anul 1472 moartea luĭ Radu-cel-Frumos. Apoĭ o campanie fără succes a luĭ Mehmed-Paşa în potriva luĭ Ştefan-Vodă, în acelaşĭ an 1472. După aceasta, luptele în Albania ale beglerbeguluĭ, pe care tot atuncĭ, în 1474, l-ar fi bătut şi ucis Voevodul moldovean. O iarnă aspră. Apoĭ, în 1474 încă, uciderea luĭ «Ţepeş Vlad» de către «Basarab». În sfîrşit, campania din 1475 şi lupta de la Racova.

[1] «Cum Illustri principe Radul, nunc Vaivoda partium transalpinarum» Còpiĭ de documente braşovene la Ac. Rom.

Să vedem ce e adevărat şi ce e falş în această încurcătură.

Un timp, Radu trăi în bune relaţiĭ cu Unguriĭ. În 1463, Februar, el dă ştirĭ în Ardeal despre pregătirile Turcilor contra acesteĭ provinciĭ. În Chilia luĭ stăteaŭ probabil încă Unguriĭ aduşĭ de Ioan Corvin, tatăl regeluĭ Mateĭ.

Dar în 1465 cetatea fu cucerită de Ştefan-cel-Mare, care, înnainte de a face acest pas, se închinase Polonilor.

Aceasta însemna lupta cu Unguriĭ. Ea nu se întîmplă încă în 1466, cînd vedem în Septembre pe Turcĭ, supt vestitul sangeac Alì-beg, apărînd la Vidin, cu 10.000 de oamenĭ. Dar regele putu să treacă în Moldova la 1467, — pentru a fi învins şi gonit.

În 1468, din Suceava, toţĭ boieriĭ Moldoveĭ, aşa cum îĭ găsim şi aiurea, scriŭ Braşovenilor, la 27 Iulie, trimiţînd la dînşiĭ pe un anume Iliaş, căruia să-ĭ spuie ce doresc, în toată încrederea. Era, probabil, vorba de negocierĭ de pace[1].

Iar această pace nu se încheiè decît foarte tărziu. Abia era vorba de dînsa în acest an 1468, cînd se zvonia în primăvară de pregătirea uneĭ năvălirĭ turceştĭ şi se numia chiar acela care ar fi să-ĭ stea în frunte: Alì-beg, blestemul dumnezeiesc asupra ţerilor vecine.

Turciĭ nu par să fi venit însă, nicăierĭ. Dar în anul următor, 1469, lupta izbucni între Moldova polonă şi Ţara-Românească închinată Ungurilor, cari o sprijiniaŭ maĭ mult decît chiar Sultanul. La 10 Mart se ştia în Ardeal că «ceĭ doĭ Domnĭ se gătesc cu oştile». În Februar însă, la început, Radu era la Bucureştĭ, şi nu spunea nimic de aşa ceva. Şi iarăşĭ, în Novembre, Vornicul Neagu nu spune nimic despre ce s'ar fi întîmplat.

E de crezut că, deocamdată, duşmaniĭ se ţinură numaĭ la pregătirĭ şi ameninţărĭ.

Dar la 27 Februar 1470 se menţionează de Cronica moldovenească luarea Brăileĭ, care fu distrusă. A doua zi-l gă-

[1] Tot ce s'a spus până aicĭ se razimă pe copiile de documente ardelene, în Bibl. Ac. Rom.

sim pe Radu la Buzău, plîngîndu-se Brașovenilor că vînd arme luĭ Ștefan.

Radu va fi fost acela care a îndemnat pe Tatarĭ în potriva Moldoveĭ, în vara aceluiașĭ an, — cea d'intăiŭ năvălire a lor. Dar oștile nu se întîlniră încă în cîmp deschis.

În 1471, primăvara aduce pe Ștefan. Acum se dă o luptă, la Socĭ, în ziua de 7 Martie. Radu e bătut; i se iea sceptrul; i se prind boieriĭ, din cari numaĭ doĭ sînt iertațĭ. Fugarul chiamă pe Turcĭ, și-ĭ vedem venițĭ în țară. El întărește o cetate la hotare, Crăciuna, și Ștefan e silit a cere mijlocirea Polonilor [1].

Acuma Domnul Moldoveĭ se gîndia la stabilirea unuĭ om al săŭ în Scaunul muntean, și-l și avea la îndămînă, pe Basarab, fiul luĭ Dan, căruia i se dădea porecla de Laiotă, însă numaĭ de dușmanĭ. El trăise și în Ardeal, pe la Sighișoara, cu fiul care-ĭ purta numele [2].

În vre-o zi de primăvară din 1472, vedem pe Radu «în tabără», așteptînd. El scrie Brașovenilor, «într'o Duminecă». Ce face regele? S'a împăcat cu Casimir din Polonia (Nu încă, Măria Ta!)? E la rege «fratele Pongrácz, Voevodul Ardealuluĭ»? «Și, maĭ ales, ce face Ștefan, dușmanul nostru, și Laiotă? Tot vreaŭ să vie cu oaste să prade țara noastră?» Îĭ maĭ daŭ dijmă (ca să nu-ĭ prăde și pe dînșiĭ) Secuiĭ din Scaunele Odorheiuluĭ și Ciculuĭ? «Și să-mĭ maĭ spunețĭ despre Secuiĭ celor două Scaune, adecă Odorheiul și Cicul, precum și din alte Scaune, dacă aŭ dat dijma oamenilor către dușmanul nostru, în ce parte-ĭ va duce [3]?»

[1] Cronicile Moldoveĭ.

[2] Scrisoare fără dată, între copiile de documente ardelene din Bibl. Ac. Rom.

[3] «Ex castro thabor... Frater Pongracz Vaivoda transilvanus... Item etiam de statu Stephani Vaivodæ hostili nostro et de Layota, si voluerint exercituali venire ad desolandum regni nostri... Tum etiam de Siculis duorum sedis videlicet Odwarhel et Cykh, item etiam de aliis sedibus, si decimam homines suorum dederunt hosti nostro, qua parte voluerint eisdem transferre.» Documentele ardelene citate.

În neputința de a se apăra a luĭ Mateĭ, ocupat aiurea cu Podiebrad al Boemieĭ, cu Casimir, — Ștefan ajunsese pe tăcutele stăpînul de fapt al Secuilor. Și se știe cum, nefiind el încă pe deplin împăcat cu regele, eĭ îl ajutau în 1475 la lupta dela Podul Înnalt, — adevărat însă că și cu știrea acestuia.

În 1472 n'a fost vre-o ciocnire cu Radu. Și nicĭ în primăvara următoare.

Dar catastrofa luĭ Radu se întîmplă în acest an, 1473. Cronica Moldoveĭ e foarte îmbielșugată și precisă. La 8 Novembre se împart steagurile la Milcov, *care era acum al luĭ Ștefan*. La 18 începe lupta la «Cursul Apeĭ». În noaptea de 20 tocmaĭ fuge Radu în Cetatea Dîmboviței, în «Scaunul săŭ», Bucureștiĭ. La 23 Ștefan ajunge aicĭ: Radu fuge din noŭ. A doua zi cetatea cade, și biruitorul iea averile fugarului și familia acestuia: Doamna, Domnița. La 25, întorsul spre Suceava.

Radu se duse la «Turcĭ», la Giurgiu adecă, pe drumul drept ce ducea acolo. Trebui o lună ca din cetățile vecine să se adune cîțĭ trebuiaŭ ca să-l restituie: în ajunul Crăciunuluĭ însă, Basarab nu se maĭ găsia în Bucureștĭ, ci fugia spre Moldova, cu Turcĭ după dînsul. În sara anuluĭ nou, dușmanul ajunsese până la Bîrlad și azapiĭ porniau în sus, arzînd cu foc țara aceluĭ ce provocase pe Sultan [1].

Radu rămase el Domn, după campanie? Nu maĭ avem nicĭ o dovadă despre aceasta. Nicĭ un document de la el, nicĭ o mențiune despre el. Ni aducem atuncĭ aminte de mențiunea croniciĭ sîrbeștĭ că el a murit în «1472».

Basarab se întoarse atuncĭ în Bucureștĭ, dar el se supuse Turcilor. În 1474, aceștia se luptaŭ în Asia, cu Uzun Hasan, și el merse acolo [2]. Acum el devenia dușmanul.

Cu Unguriĭ nu se împăcase pe deplin Ștefan la această dată. Se știa însă de pe la începutul luĭ 1474 că beglerbegul,

[1] Cronicile Moldoveĭ.

[2] Cronică italiană, în *Chilia și Cetatea Albă*.

ce luptà în Albania, va veni asupra Moldoveĭ. Ardealul era ameninţat decĭ. O înţelegere se va fi făcut între Voevodul moldovean şi Voevodul Ardealuluĭ Ştefan Báthory. Vechiul duşman veni întăiŭ la Muntenĭ. La 1-iŭ Octombre, el iea cetatea Teleajenuluĭ şi o arde, Báthory se coboară în ţară, dar, de-o camdată, la 5 ale luniĭ, e bătut. Cronica Moldoveĭ pomeneşte lupta Ungurilor cu Munteniĭ şi adauge că în fruntea Ungurilor se găsia Ţepeluş. Acesta era Basarab cel Tînăr, fiul Domnuluĭ muntean, şi el trebuie să fi rămas în Ardeal. «Şi au fost bătuţĭ Unguriĭ.» În schimb, la 20 ale luniĭ, «aŭ bătut şi pe Basarab», adecă Ungurii[1].

Dar Turciĭ, cari se gătiaŭ să se arunce asupra luĭ Ştefan, veniră atuncĭ. Eĭ ocupară toată Ţara-Românească şi o întăriră. Domnul Moldoveĭ se refugiè în smîrcurile păduroase de la Vasluĭ, unde se întări. Aicĭ îl găsim în Novembre.

Laiot luă parte la lupta din 1475, în care Ştefan izbuti să învingă pe Turcĭ. La 11 Iulie era la Tîrgovişte, în Scaun[2]. El veni în Moldova şi în 1476, căcĭ biruitorul n'avu timp să-l scoată. După aceasta însă iĭ sosi şi luĭ ceasul de pedeapsă: Ungurĭ şi Moldovenĭ împreună iĭ intrară în ţară, cuceriră Tîrgovìştea, ridicînd acolo un castel, şi veniră la Bucureştĭ. În ziua de Crăciun pîrcălabul nouluĭ Vlad-Vodă, Ţepeş, putea să anunţe cucerirea cetăţiĭ.

La 5 Ianuar 1477 însă, Ştefan era cuprins de grijă pentru soarta luĭ Ţepeş. Auzise, de bună samă, că Turciĭ, întorcîndu-se, îl ucisese, dînd iarăşĭ Domnia luĭ Basarab. El întreba din Hîrlăŭ, ce se ştie «despre Măria Sa Vlad, fratele nostru, în Ţara-Românească» şi bănuia ceva rău[3].

XIX. Basarab rămăsese decĭ, dar nu pentru mult timp. În primăvara sau vara anuluĭ 1477 îl găsim la Floreştĭ, recunoscut îndată de Ungurĭ. Dar în 1479 Domn era fiul luĭ, Basarab

[1] Aceleaşĭ cronicĭ.

[2] Mileticĭ, Documentele din Braşov (*Sbornicul* bulgar, XIII), p. 81.

[3] Còpiĭ de documente ardelene; la Ac. Rom.: «De facto magnifici Ladislai, fratris nostri, in Magna Walachya..., aliquod malum».

cel Tînăr, iar tatăl pribegià în Ardeal. Aş admite că el fu scos de Turcĭ, cari năvăliră în acest an peste munţĭ într'o vestită expediţie. La jumătatea luĭ August, guvernul Ardealuluĭ se îngrijia «dacă sînt Turcĭ în părţile muntene şi dacă Basarab are ceva oaste» [1]. Tînărul Basarab merse cu dînşiĭ în acest războiŭ, dar, cînd el se mîntui prin victoria creştinilor, nu se dădu Scaunul înnapoĭ bătrînuluĭ. El fu însărcinat să apere Sibiiul de cetele prădătoare, şi se poruncia hotărît orăşenilor să nu-l ajute în gîndurile de Domnie ce ar putea să aibă. Îl vedem pe dînsul însuşĭ vorbind de invasia ce pregăteşte «Ţepeluş» [2]. Fugind din Scaun, el luase cu sine pe soţia acestuĭ fiŭ al săŭ. Muri prin 1480, căcĭ în acest an se pomeneşte, către sfîrşit, de «Romîniĭ şi oşteniĭ răposatuluĭ Basarab cel Bătrîn, cari staŭ fără nicĭ o treabă în părţile Ardealuluĭ» [3].

Domnia luĭ Basarab cel Tînăr se întinde între campania din 1479 şi moartea Sultanuluĭ Mohammed.

Dacă acesta ar maĭ fi trăit, ar fi trecut vreme maĭ puţină până la sfărîmarea Ungarieĭ şi supunerea desăvîrşită a ţerilor dunărene. Ceĭ ameninţaţĭ de peire vor fi aflat cu o nespusă bucurie sfîrşitul cuceritoruluĭ Constantinopoleĭ.

Încă din 1481 auzim iarăşi numele unuĭ pretendent adăpostit de multă vreme în Ungaria, Vlad, fiul luĭ Vlad Dracul şi fratele, de la altă mamă, al luĭ Ţepeş. Saŭ, maĭ bine, Vlad i-a fost numele Domnesc, căcĭ nu putem şti acel pe care l-a purtat maĭ înnainte, cînd i se zice numaĭ *Călugărul*. E un fapt însă că era un fiŭ nelegitim.

Basarab Ţepeluş voi să-şĭ omoare concurentul, dar acesta era sortit să-l învingă. Prevăzînd ce-l aşteaptă, el chemă Turcĭ în ajutor, şi aceştia veniră încă din timpul iernii: regele Mateĭ se temu pentru Ardeal, iar Ştefan pentru Chilia.

Poate că s'ar fi întîmplat una saŭ alta dacă ar fi trăit Sultanul: sangeaciĭ dunărenĭ nu puteaŭ sta multă vreme degeaba.

[1] *Ibid.*

[2] *Ibid.*

[3] *Ibid.*: «Walachy et gentes quondam Bozorab Maioris in partibus vestris otiosi sunt»

Dar la 3 Maiŭ Mohammed își încheia zilele glorioase, și abia la 20 sosia urmașul săŭ în Constantinopol.

Pe atuncĭ se și pusese în mișcare oștile luĭ Ștefan și ale omonĭmuluĭ săŭ, Voevodul Ardealuluĭ. Pe la 20 Iunie ele se găsiaŭ în Muntenia, în șesul Rîmnicului Sărat. Voevodul Moldoveĭ comandà în persoană expediția. El învinse, ca totdeauna cînd n'avea înnaintea sa oștĭ strivitor de numeroase. Turciĭ și Munteniĭ fură zdrobițĭ, și Țepeluș luă fuga, avînd abia cîțĭva tovarășĭ de nenorocire pe lîngă dînsul. Lupta se dădu la 8 Iulie, într'o Duminecă.

Expediția e povestită de cronicĭ, amintită de inscripția pusă de învingător în biserica comemorativă[1] și descrisă cu amănunte într'o scrisoare a regeluĭ Mateĭ, unul din manifestele pe care obișnuia să le trimeată în lume, chiar cînd alt cineva îĭ cîștiga o victorie.

Scrisoarea aceasta se poate apropia de două scrisorĭ adresate rudelor sale din Modena de regina Beatricea a Ungarieĭ[2]. E vorba în ele de o întîlnire a luĭ Ștefan cu Basarab, dintre cari cel d'intăiu avea la 60.000 de Moldovenĭ și Ungurĭ, iar al doilea 20.000 de Turcĭ și Muntenĭ Neprevăzătorul Basarab ar fi atacat întăiu. Dar neprevederea-ĭ se dovedi îndată, cînd pierdu 8.000 dintre aĭ săĭ și scăpă abia cu «patru oamenĭ».

Dar Beatricea ar fi scriind la *9* Iulie 1480, și lupta de la Rîmnic se dete la *8* Iulie 148*1*. Sînt două date de îndreptat, dintre care, ținându-se samă că *I* se scria la sfîrșit *j* și că un copist putea să uite ușor acest *j*, una se poate îndrepta lesne. Pentru a doua, mi se răspunde de la Modena că e așa în original: bănuiesc totușĭ că a trebuit să fie 19 (XVIIII, nu VIIII).

Căcĭ e văzut că regele și regina povestesc aceleașĭ lucrurĭ și că e cu totul imposibilă o mare campanie din 1480, pe care n'o maĭ menționează nicĭ un izvor, și o zdrobire completă a luĭ Basarab, care s'ar fi ridicat pentru a fi zdrobit din noŭ, în tocmaĭ aceleașĭ condițiĭ, cu un an maĭ tărziŭ.

Ce s'a făcut învinsul? Îl găsim la Argeș, apoĭ, într'o scri-

[1] În *Archiva* din Iașĭ, VI, pp. 475-6.
[2] V. *Chilia și Cetatea-Albă.*

soare cu dată de lună, la Piteştĭ, la 6 August[1]. Apoĭ dispăru, înnecat în nenorocirea luĭ[2].

«Călugărul» domni atuncĭ, devenind Vlad-Vodă. Să vedem ce lucrurĭ nouă se desfac din acţiunea luĭ politică. Cetim în Cronica Moldoveĭ, la data de 10 Mart 1482: «Luat-aŭ Ştefan-Vodă cetatea Crăciuneĭ, şi aŭ aşezat într'însa pîrcălabĭ pe Vîlcea şi Ivanco».

Crăciuna era cetatea de la Milcov, pentru clădirea căreia — o nouă Chilie! — se vărsase atîta sînge supt Radu-cel-Frumos şi urmaşul acestuia, Basarab. Ştefan o ceruse probabil de la omul săŭ, noul Domn, şi, acesta refusînd, el o luase cu de-a-sila.

Răspunsul veni maĭ tîrziŭ, în 1484, fiind-că până atuncĭ Turciĭ n'avură răgaz să se gîndească la lucrurile de la Dunăre şi Marea-Neagră. Sultanul ceĭ noŭ, Baiazid al II-lea, veni în persoană să iea Chilia şi Cetatea-Albă, şi lîngă dînsul apăru, cum era de aşteptat, Vlad Călugărul. Făcuse, spune melancolic cronicarul moldovean, «ca şi ceĭlalţĭ Domnĭ munteneştĭ, de nu se lepădase de Turcĭ».

La o nouă pedeapsă a unuĭ noŭ Domn muntean, nu era de gîndit. Unguriĭ trăiaŭ în pace cu Turciĭ şi, multă vreme, aceştia nu lăsară liniştită Moldova. Poloniĭ erau prea departe şi prea Polonĭ...

Dar nicĭ piciorul Călugăruluĭ nu maĭ călcă în Moldova, cum şi era de aşteptat cît timp Sultanul nu făcea o expediţie personală sau nu-l trimitea pe un fiŭ al săŭ cu oastea. În 1486, anul lupteĭ de la Şcheia, Turciĭ *trecură* numaĭ pe la Muntenĭ.

În 1490 muri regele Mateĭ, şi tot atuncĭ expiră pacea ungaro-turcă. Zilele de năvălire se întorceaŭ. Războiul reîncepu în 1491 încă, şi se credea că Turciĭ vor trece şi pe la Brăila.

În 1492, toamna, pe un timp cînd şi Ştefan-cel-Mare plătia tribut Sultanuluĭ, 5.000 de Turcĭ trecură pe la Nicopol şi întrară în Turnu, pe care Unguriĭ îl asediase la 1481. De aicĭ, străbătînd ţara, pătrunseră în Bîrsa, dar fără Vlad. El stătea

[1] Agură şi Mileticĭ, Documente romîne (*Sbornicul* bulgar, IX), p. 340.

[2] Copiĭ de documente ardelene, la Ac. Rom.

cu mînile încrucişate, pe cînd o ceată mare turcească tăbărîse la Slatina şi negustorii şi oamenii cu stare căutau un adăpost în Ardeal.

Dar, la întors, ţeranii. — cei de o parte, ca şi cei de alta —, prinseră pe Turcii încarcaţi cu pradă, în pasul Turnului-Roşu, şi-i nimiciră. Noii sangiaci, Ali-beg din Semendria şi Malcoci din Vidin, comandase trupele[1].

În 1493 intrarea «Călugărului» cu Turcii în Ardeal se credea iminentă.

În 1494, iarăşi frică de Turci, cari stăteaŭ la Vidin, la pîndă.

În definitiv, Călugărul nu era pe placul nimărui, nici al Ungurilor, cari nu se încredeaŭ în el, nici al Turcilor, cărora nu li se părea om de ispravă, nici pe placul boierilor. În 1494 venia în ţară un «fiŭ de Domn» cu scrisori de la pretendentul Mihnea, care se intitula «fiul Dracului» şi era, el singur putea să ştie ce. Emisariul îşi pierdu nasul, iar, în anul următor, acel care i-l tăiase, tronul.

Bietul călugăr răspopit şi Domn mazil, prin voia ţerii, trecu munţii, sperînd să trăiască în feodele ardelene ale Domnilor munteni, până-şi va căpăta iarăşi Scaunul. Acest din urmă lucru încercă să-l facă, ba încă, într'un singur an, de cîteva ori, — însă în zădar. La urmă, în toamnă, regele-i porunci din noŭ să plece din feode şi să se ducă la Voevodul Ardealului, care-i ştie destinaţia.

Cronica noastră pomeneşte şi ea aceste lucruri, dar ea pune în 1495 chiar moartea lui Vlad, care nu se întîmplă decît prin 1509.

XX. Urmaşul Călugărului fu «fiul săŭ» Radu. Ungurii răspund la solia lui în 1496 prin alta. În anul următor, ei opresc pe Mihnea de a-şi cerca norocul, şi el se duse la Turci, de la cari putea nădăjdui mai mult.

În 1498, Radu protesta că nu e «nici un Turc» la dînsul, şi avea dreptate. Îndemnaţi de Ştefan-cel-Mare, sangiacii du-

[1] Cf. Fessler şi documentele ardelene citate.

năreni găsise un alt cîmp de activitate în Polonia; şi Podolia, Galiţia plătiaŭ pentru liniştea Bîrseĭ şi Ardealuluĭ. În părţile muntene era în sfîrşit liniştea pe care o doria şi evlaviosul Domn, care începuse gonind pe tatăl săŭ din Scaun.

De la 1500 la 1503 se formară iarăşĭ planurĭ de luptă contra Turcilor, în toată Europa. Ştefan se manifestă din noŭ în acest sens, pe cînd Radu era bănuit în 1500 că şi-a adus păgînĭ în ţară[1].

La 1503 însă, din noŭ Ungurii se împăcară cu Sultanul; în 1504, muri Ştefan-cel-Mare.

Atuncĭ veniră patru anĭ greĭ pentru Radu. În 1504 încă, vara, el fu chemat la Poartă, precum a fost chemat de sigur şi noul Domn moldovean, Bogdan. Acesta putea să refuse, dar bietul Radu — cel Mare numaĭ pentru popĭ — se duse.

În 1505, după ce revenise, Turciĭ trec Dunărea şi fac un lagăr la Turnu. În 1507, eĭ ocupă din ţară «unele vadurĭ cu vămĭ», afară de Giurgiu şi Turnu, pe care le aveaŭ, de Severin, care era de mult al Ungurilor, şi de Brăila, care era să maĭ rămîie ţeriĭ cîtva timp. Eĭ cer nenorocituluĭ Domn 4-5.000 de Bulgarĭ, ce ar fi fugit în ţara luĭ. Pentru aceştia din urmă, Radu se răscumpără cu banĭ, dar la Constantinopol trebui să meargă încă odată. Aceasta-ĭ era răsplata pentru că se încumetase a cere la 1504 de la Polonĭ locul luĭ Ştefan-cel-Mare şi pentru că, în Octombre 1507, se încurcase într'un războiŭ zădarnic cu Moldova[3].

De aicĭ se întoarse zdrobit, şi muri la începutul anuluĭ următor. Ceia ce ştie şi cronica sîrbească.

XXI. Ungurii, cari încheiase abia, pentru Ardeal, un tratat cu Radu, voiaŭ pe fiul luĭ Basarab cel Tînăr, pe Danciul, dar Turciĭ aduseră îndată pe Mihnea, prin Maiŭ. La 21 ale luniĭ el era în Argeş şi declara că a cîştigat cetăţile şi boieriĭ, iar de Turcĭ să n'aibă grijă Ardealul. Pornind din Tîrgovişte, el supusese Poienariĭ.

[1] Còpiĭ de documente ardelene, la Bibl. Ac. Rom.

[2] *Ibid.*

[3] *Acta Tomiciana* şi cronicile moldovene.

Dacă nu era fiul luĭ Ţepeş, Mihnea ar fi meritat să fie. El se cufundă răpede în voluptăţĭ diabolice. Un sărac îĭ ceru să-ĭ scutească de bir sărăcia. — Aĭ nevastă? — Am. — Atuncĭ cum nu poţĭ plăti birul? — Las nevasta! — Dar nu te voiŭ lăsa eŭ pe tine!... Şi nenorocitul fu omorît[1].

În ultimele zile din 1509, cînd regele-l primise acum ca vecin, el îşĭ toca boĭeriĭ.

Vestea acestuĭ omor, pe care-l făcu cunoscŭt în Ardeal o scrisoare din 1-iŭ Ianuar 1510, se răspîndi pretutindenĭ, şi pe un mineiŭ păstrat la Biblioteca din Sofia se ceteşte: «S'a scris în anul 7017... Şi în acest an a ucis Mihnea-Voevod pe boieriĭ muntenĭ»[2].

Era un timp cînd ceĭ micĭ îşĭ puteaŭ permite orĭ-ce. Trebui o mişcare a ţeriĭ pentru ca Mihnea să fugă în Ardeal. Ca un credincios al regeluĭ, el fu primit foarte bine aicĭ, şi Sibiiul se bucură de presenţa acestuĭ oaspete bogat. Se ştie că aici a fost el ucis de Danciu Voevod şi de Sîrbul Dimitrie Iacşicĭ, un om important, adese orĭ trimis în soliĭ (13 Mart 1510).

Moartea luĭ Mihnea e menţionată de cronica noastră, cu atît maĭ mult cu cît Iacşiciĭ eraŭ o foarte mare familie sîrbească. Ioan Despot, mort în 1502, ţinuse pe Elena Iacşicĭ, şi el era fiul pretendentuluĭ Ştefan şi nepotul de fiŭ al Despotuluĭ Georghe Brancovicĭ. Dimitrie Iacşicĭ cel bătrîn, mort în lupta de la Semendria şi tatăl ucigaşuluĭ luĭ Mihnea, poate, avuse şi o fată, pe care Radu-cel-Mare o mărită în 1504 cu Pîrvu, nepotul săŭ de soră[3].

XXII. Vlad-Vodă, urmaşul luĭ Mihnea, era fiul luĭ Vlad Călugărul. Într'un act din 1510, el vorbeşte de «răposatul săŭ tată şi de Radu Voevod», pe care nu-l numeşte însă fratele săŭ, de şi era[4]. Cronica sîrbească ştie şi ea de suirea pe tron a luĭ

[1] Documentele ardelene citate.

[2] V. *Spomenik*, XXXVII (1900), p. 304.

[3] Engel, *Geschichte v. Serwien* şi documentele ardelene.

[4] Documentele citate. O scrisoare a Iacşicilor, din 1500, în Archiva de Stat din Budapesta, documente slavone.

«Vlad Călugărovicĭ», dar nu în versiunea noastră. Ea face pe Vlad să urmeze îndată după moartea «frateluĭ săŭ».

Vlad (Vlăduţ) fusese stabilit de Turcĭ, şi anume de sangeacul de Nicopol. Acesta se numia Mehmed-beg şi era, după cronica sîrbească, fiul luĭ Alì-beg, cel din 1462 şi 1479; Alì-beg Mihaloglu. Alì avuse un frate, Iskender, şi familia era o familie vestită.

El aduse pe Vlad, îl puse să jure şi-l aduse în Scaun, împreună cu Moldoveniĭ. Dar aceĭ cari vorbise la Constantinopol fusese alţiĭ: nişte boierĭ de ţară, duşmanì aĭ luĭ Mihnea, Pîrvuleştiĭ.

Cine eraŭ eĭ, aceştĭ schimbătorĭ aĭ Domnilor? Cronica munteană li ştie numaĭ numele, iar Viaţa luĭ Neagoe adauge şi aceia că se chemaŭ după «moşie» «Banovţiĭ adecă Băsărăbeştiĭ».

Ştim pe un Pîrvu, fiul luĭ Staico şi ruda după mamă a luĭ Radu-cel-Mare. Pîrvu, care a fost Vornic şi Ban, avea un frate, Barbu, şi acesta era *Ban* al Craioveĭ încă din 1499. Un al treilea frate, Danciu, tot Vornic, se întîmpină în 1507. Maĭ era şi un al patrulea, Radu. Neagoe, care a ajuns Domn în locul luĭ Vlăduţ, era fiul luĭ Basarab (cel Tînăr) şi al uneĭ femeĭ cu numele de Neaga[1]. În aceasta aş vedea o soră a luĭ Pìrvu, Barbu, Danciu şi Radu, ceĭ patru Craioveştĭ. Partida — o partidă locală, de separatism oltean — era a Pîrvuleştilor prin Pîrvu, a Banovţilor prin Barbu şi Pîrvu, ambiĭ Banĭ, şi a Băsărăbeştilor prin înrudirea cu neamul luĭ Basarab *cel Tînăr*. Preda, fratele luĭ Neagoe, avuse un fiŭ, care se chema tot Barbu şi a fost Ban, iar Neagoe însuşĭ ar fi avut un fiŭ cu acest nume de Barbu[2].

Vlăduţă, sfătuit răŭ, se înduşmăni cu Pîrvuleştiĭ. Eĭ, cari-l ajutaseră a învinge pe Unguriĭ luĭ Mircea, fiul luĭ Mihnea, se revoltară şi aduseră contra luĭ pe Mehmed. Acesta învinse pe boieriĭ luĭ Vlad, ucizînd pe un anume Datco «şi pe ceĭ-l-alţĭ boierĭ aĭ Voevoduluĭ, cu 4—5.000 de oamenĭ». Biruitorul

[1] *Spomenik*, XXXVII, p. 44 (ms. din Sofia).

[2] Pentru acesta din urmă, v. *Pretendenţĭ domneştĭ*, la art. *Nicolae Basarab*. Cf. şi *Rechnungen aus d. Archiv d. Stadt Hermannstadt*, I, 1880.

alergă în spre capitală şi, pe neprevestite, prinse pe Domn şi-l tăiè în Bucureştĭ «supt un păr», în 1512 [1].

Cronica sîrbească dă data. Alibegovicĭ şi Barbu aŭ tăiat pe Vlad la 25 Ianuar. Şi Cronica ţeriĭ pune la 8 Februar începutul Domnieĭ luĭ Basarab-Vodă Neagoe.

XXIII. Pe vremea luĭ Neagoe, Ţara-Românească avea legăturĭ foarte multe şi strînse cu Serbia, supusă Turcilor. Din Serbia aduse Barbu moaştele Sfîntuluĭ Grigore Decapolitul în Bistriţa întemeiată de dînsul, la 1497, înpreună cu fraţiĭ săĭ Pîrvu, Danciu şi Radu [2]. Fratele Despotuluĭ Ioan Ştefanovicĭ, Gheorghe, în călugărie Maxim, fiul Anghelineĭ luĭ Arianit Comnen, venise la Muntenĭ supt Radu. Am văzut că acesta măritase cu unul din Craioveştĭ pe fata luĭ Dimitrie Iacşicĭ cel bătrîn. Maxim împăcă pe Radu cu adversariul luĭ, Bogdan-Vodă, şi căpătă ca răsplată Mitropolia Ungrovlachieĭ. Supt Mihnea el făcu să fie trimis la regele Ungarieĭ pentru încheiarea păciĭ. Dar nu se maĭ întoarse, ci trecu iarăşĭ în Serbia, unde Marco şi Ştefan Iacşicĭ îl aşezară la Cruşedol [3].

Cînd veni în Ţara-Românească, Maxim aduse cu sine, ni se spune, oasele părinţilor. Dar poate şi pe fata luĭ Iacşicĭ şi două alte rude feminine: pe Miliţa, fata luĭ Lazăr, unchiul săŭ, şi a Eleneĭ Paleologhina, şi pe o fată a frateluĭ săŭ propriu Ioan: Elena, zisă şi Ecaterina. Decĭ: o vară şi o nepoată.

Vara se mărită întăiŭ, înnainte de suirea pe tron a luĭ Neagoe, cu acesta.

Una din fetele Miliţeĭ şi ale luĭ Neagoe poartă un nume sîrbesc ce aminteşte pe un membru al familieĭ Brancovicĭ; e Anghelina: aşa se chema şi mama luĭ Maxim.

Alte două fete ale luĭ Neagoe se chemaŭ Stana şi Ruxanda. Aceasta din urmă se mărită la 21 Ianuar 1526 cu Radu de la Afumaţĭ, iar cea maĭ mare, Stana, deveni soţia luĭ Ştefăniţă-

[1] Din documentele ardelene vedem pe Vlad gătindu-se contra Turcilor în 1511.

[2] Tocilescu, în *An. Ac. Rom.*, VIII: Mănăstirea Bistriţa.

[3] Cf. Engel, *l. c.* şi Viaţa publicată în *Arch. istorică.*

Vodă al Moldoveĭ [1]. Cu Doamna Stana, fata cea maĭ mare a luĭ Neagoe, merse, de sigur, în Moldova şi nepoată-sa Elena. Trecu foarte puţină vreme şi Stana-şĭ omorî bărbatul. Cel ce veni Domn în loc, era însurat, dar nevasta luĭ muri în 1529. Atuncĭ Petru Rareş luă de soţie pe fata luĭ «Ioan Despot». Urmaşiĭ eĭ domniră peste Moldova.

Totuşĭ abia dacă-şĭ aduc aminte cronicile sîrbeştĭ de persoana luĭ Rareş. Domniĭ munteni din acest timp li sînt necunoscuţĭ. După alte izvoare neîntrebuinţate încă, vom face legătura până la Mihaĭ Viteazul.

XXIV. In Septembre 1521 moare Neagoe [2], ruda şi favoritul partidei Pîrvuleştilor. El lasă ca moştenitor pe fiul său în vrîstă de şepte anĭ, Teodosie, iar ca tutorĭ pe Basărăbeasă, văduva luĭ, şi pe frate-său, Preda. Acesta urmase ca Ban luĭ Barbu.

Muntenia Mare nu era însă mulţămită cu predomnirea olteană. În regiunile Buzăuluĭ — cam aproape de Moldova! — se ridică Voevodul Vlad, zis şi el Vlăduţă *(Vladissa)*, care fusese înnainte Dragomir Călugărul. Lupta se dădu la Tîrgovişte, şi învinsul fu Preda, care căzu în luptă. Pîrvu Craiovescul îĭ urmă ca Ban.

În «ajutorul» luĭ Teodosie veni Mehemed, care se întorcea prin Ţara-Severinuluĭ de la cucerirea Belgraduluĭ de Soliman-cel-Mare, ceia ce-l zăbovise până atuncĭ. În Octombre încă, se dă lupta. Socotelĭ contemporane scriŭ: «Teodosie fu restabilit, iar duşmanul luĭ, Vlad, ucis». Turciĭ pătrunseră până în Secuime, înnainte de a se întoarce la Nicopol. Teodosie rămase în Bucureştĭ.

Dar în Ianuar eraŭ iarăşĭ doĭ Voevozĭ, şi Mehemed trecea din noŭ Dunărea. Boieriĭ de ţară proclamase un noŭ Domn: Radu de la Afumaţĭ, un Muntean, pe cînd Olteniĭ încunjuraŭ încă pe copilul Domn. Eĭ cerură de la Poartă întărirea luĭ, dar soliĭ fură gîtuiţĭ saŭ ciuntiţĭ. Mehemed fu

[1] Documente ardelene la Bibl. Ac. Rom.; *Curtea-de-Argeş*, publicaţie festivă.
[2] Zvonurĭ de năvălirĭ muntene în 1513 şi 1515 în documentele ardelene.

învins întâiŭ de Radu, care era un bun oştean, — la Glubavĭ şi Ştefenĭ, se întoarse iarăşĭ, şi fu învins a doua oară, la Clejanĭ. Clejanii se află în drumul de la Giurgiu la Bucureştĭ şi, ca şi Mihaĭ Viteazul maĭ tărziŭ, Radu stătuse în calea duşmanuluĭ. Însă, după cea d'intâiŭ ciocnire, Mehemed, care voià, se zice, Domnia, născut fiind din vre-o Domniţă de harem, — luase la dînsul pe Teodosie. Copilul fu dus la Constantinopole, unde muri.

Dar, de la Clejanĭ, Turcul nu maĭ trecu înnapoĭ Dunărea. El răspinse pe Radu într'o nouă întîlnire. Boierul Benga — începătorul Bengeştilor — căzu. Doamna văduvă, apoĭ Radu-Vodă, pribegiră în Ardeal, în April. Înnainte de a se face acest pas, el se încerçase de maĭ multe orĭ cu Turciĭ: «la Ciocăneştĭ, la Bucureştĭ, la Tîrgovişte», şi apoĭ, în Argeş, la Argeşel, Plata (?) şi Alimăneştĭ.

În Iunie, Zapolya, care guverna Ardealul aproape după placul luĭ[1], îĭ dădu oàste. În marea luptă de la Grumazĭ pe Teleorman, el învinse. Biruitoriĭ ajunseră până la Nicopol şi Siştov.

Dar, cînd Ardeleniĭ plecară, Mehemed se întoarse. Se bătură la Gherghiţa, la Bucureştĭ de două orĭ, la Slatina. Încă o ciocnire la Poienarĭ, cu «locuitoriĭ din munţĭ»[2], şi Radu se adăposti în Ardeal iarăşĭ (August).

Toamna (Octombre), Zapolya în persoană vine cu dînsul. Se dă luptă, la Rucăr. Viitorul rege ungur înnaintâ însă numaĭ până la Piteştĭ, şi nu stătu decît puţine săptămînĭ. Un Domn fusese tăiat, altul prins, Mehemed aruncat peste Dunăre. Creştiniĭ pătrunseră până la vadul de la «Didrih»[3]. Radu fu gonit însă dĭn noŭ, în Februar 1523. Întors, el se gîndi că trebuie să facă pace. Dar soliĭ săĭ veniră cu ştirea că Poarta a numit Domn pe un Vladislav-Vodă. Radu se retrage decĭ, în April (pe la 25).

[1] Fessler, *l. c.*

[2] Acolo şi în Argeş eraŭ trupe ungureştĭ, cu un Nicolae Tomory, castelan de Făgăraş (documentele citate).

[3] D. Hasdeŭ l-a identificat, în *Arch. ist.*, cu Giurgiul.

Vladislav e primit bine. I se închină la urmă şi Pîrvuleştiĭ. Dar el face Postelnic, degradîndu-l, pe puternicul Ban Pîrvu. Acesta fuge şi, ridicînd oaste, goneşte pe Vladislav.

În locu-ĭ se ridică un fiŭ al luĭ Radu-cel-Mare, boierul Bădica, în Domnie, Radu. La 30 Novembre 1523 el era instalat.

Dar nu domni mult, de şi ţinea şi cu Turciĭ şi cu Unguriĭ. Aceştia trimiseră contra luĭ, omul «boierilor bătrînĭ», pe cavalerescul Radu, care ajunse, în Ianuar 1524, la Tìrgovişte. Pe de altă parte, Turciĭ se făcură a confirma pe Bădica, şi-l uciseră, în aceiaşĭ lună Ianuar, prin aducătorul steaguluĭ.

Parte din boieriĭ luĭ periră odată cu el. Pîrvu însă rămase în viaţă. Radu de la Afumaţĭ nu se lăsă înşelat prin chemarea la Giurgiu, pentru a i se face cinste.

Rămase Vladislav, în luptă cu Radu. Radu fu gonit în Mart, de Turcĭ. În Maiŭ, Vladislav cere pace Ardelenilor, cari o primiră. La urmă, acesta găsi sprijin la uniĭ Turcĭ dunărenĭ, şi-şĭ bătu concurentul. Ambiĭ fură chemaţĭ pe la Novembre la Poartă. Vladislav căpătă o pensie, iar Radu Domnia. La 28 Februar 1525, el era instalat în Tîrgovişte[1]. Datorià tronul săŭ luĭ Balibeg, sangeacul din Belgrad, care luă în 1524 Severinul unguresc. Dar el se răzima şi pe Pîrvuleştĭ: Pîrvu Banul înlocui pe Banul Tatul al luĭ Vladislav.

Era în ajunul lupteĭ de la Mohács, care a sfărîmat regatul Ungarieĭ.

XXV. Radu nu se dovedi ca Domn ceia ce fusese ca pretendent. În 1525, anul ce precedă marea bătălie, el primi solĭ de la Ardelenĭ şi Polonĭ, pentru fericita sa instalare. Protegiatul luĭ Balibeg făcu oferte la toată lumea. În 1526, el se însură, în Ianuar, cu aceia din fetele luĭ Basarab, fireşte cea maĭ mică, pe care voià s'o ieie şi Ştefăniţă al Moldoveĭ. Se maĭ adăugi adăpostirea de pribegĭ moldovenĭ la Radu. Ştefăniţă năvăli în

[1] E curios că documentul luĭ Vladislav-Vodă din 1524, 24 Iulie, are între boierĭ şi pe Bădica Comis (*Arch. ist.*, I[1]). Trebuie să fie o greşeală de dată. — Toată povestirea se razimă pe Socotelile ardelene (ale Braşovuluĭ, în *Quellen*, I; ale Sibiuluĭ, în Hurmuzaki, XI) şi pe inscripţia luĭ Radu de Afumaţĭ, în *Curtea-de-Argeş*.

ţara vecinuluĭ săŭ, şi nu maĭ găsi nicĭ un sfînt Mitropolit care să-ĭ stea în cale. Se dădu o luptă la Tîrşor (5 Februar), în urma căreia Radu se supuse [1].

În August îşĭ cercară pentru cea din urmă oară puterile Turciĭ şi Unguriĭ regeluĭ Ludovic. Radu promisese în toate părţile şi scăpase să nu fie amestecat, cu toate proiectele făcute, în lupta celor doĭ puternicĭ [2]. Dar nu scăpă de o nouă năvălire a Moldovenilor, în toamnă. Iar, la întors, nicĭ Ştefăniţă nu scăpă de otrava noueĭ sale soţiĭ.

După lupta de la Mohács, cearta începu între Zapolya şi arhiducele austriac Ferdinand pentru coroana ungurească, şi în această luptă un rol de căpetenie era reservat Domnilor noştri.

La începutul anuluĭ 1528, Radu era foarte răŭ informat asupra celor ce se petreceaŭ în jurul luĭ, deosebindu-se într'aceasta de agerul şi şiretul om ce se suise de curînd pe tronul moldovenesc. Zapolya fugia peste graniţă şi el îl credea stăpîn pe situaţie. Îl vedem la 23-4 Februar gîlcevindu-se cu Braşoveniĭ şi Sibiieniĭ pentru afacerĭ de negoţ şi pentru adăpostirea a doĭ pribegĭ, dintre cari unul e numit — ce fel de pretendent?! — Sigismund Sasul [3]. El ameninţa cu Sultanul şi cu «Craiul Ioan care a intrat în Buda». Vedem, puţin după aceasta, pe Voevodul Ardealuluĭ dîndu-ĭ lămurirĭ foarte pe larg, care vor fi potolit pe bietul creştin. Se pare chiar că i se dădură ca răsplată posesiile ardelene «Alwyncz [Vinţul] şi Borberek».

Hotărît că Radu n'avea noroc. Fusese cu Zapolya cînd îĭ mergea răŭ şi, cînd puterea începea să-ĭ crească, înlăturînd pe Ferdinand, el se dădu cu acesta. Şi ordinele de la Poartă eraŭ limpezĭ: «Ioan Voevodul» trebuie pus pe tronul unguresc.

Eraŭ printre boieriĭ nemulţămiţi şi de aceia cari ştiaŭ ce se petrece pe lume. Era, aproape, Rareş, care era gata să-ĭ lămurească şi maĭ bine. Trăiaŭ încă duşmăniile vechĭ între Mun-

[1] Cronicile Moldoveĭ.

[2] V. şi *Acte şi fragmente*, I: Documente din Berlin, I.

[3] Se plînsese contra luĭ încă din 1526 (Documentele citate). De aicĭ înnainte întrebuinţăm şi nouăle documente tipărite de d. Schuller, în *Archiv für siebenbürgische Landeskunde*, XXVI, XXVIII şi an. 1901.

tenĭ și Oltenĭ, pe cari se răzima Munteanul Radu. Pe la sfîrșitul anuluĭ acestuia 1528, boieriĭ de oposiție se adunară în tabără la Slatina și porniră în sus către reședința Domnească[1].

Radu nu era pregătit. El luă fuga în spre Craiova, unde cîrmuia puternicul Pîrvu. Dar călăreții dușmanĭ se luară după dînsul. Fu ajuns la Rîmnicul Vîlceĭ și prins, împreună cu fiul și tovarășul săŭ de Domnie, Vlad. Sosind îndată și capiĭ răscoaleĭ, Neagoe Vornicul și Postelnicul Drăgan, eĭ puseră să se taie capul Voevozilor, la 2 Ianuar 1529.

XXVI. În locul luĭ Radu fu ales un «Basarab, fiul celuĭ din urmă cu acest nume de Basarab». Dar el nu se putu ținea în Scaun, față cu mulțiĭ dușmanĭ aĭ alegeriĭ sale. Il vor fi tăiat Olteniĭ, căcĭ a fost tăiat îndată. Din partea lor, Turciĭ țineaŭ la Radu. Mehemed, care fu bănuit că a ințețit pe conspiratorĭ pentru a da un tron «fiuluĭ săŭ», fu mazilit și trimis pe moșiile sale, la Plevna.

Un moment, țara rămase fără Domn. Dar se află că o oaste împărătească se apropie de Dunăre și, în Mart, noul Domn, Moise, fiul luĭ Vladislav, care trăise cu tatăl săŭ la Constantinopol încă din 1525, se găsia la Giurgiu. Dintru întăiŭ, boieriĭ refusară să-l primească cu oăstea-ĭ de Turcĭ, amenințînd că fug în Ardeal. Dar, la urmă, trebuiră să se supuie. În April, Moise se afla în Scaun.

Se arătă un Domn prudent. El cruță pe șefiĭ revolteĭ și, cînd, după ce în zădar ceruse și el feodele ardelene, Vinț și Borberek, trupele muntene intrară în Ardeal (Septembre), le comandaŭ Neagu și Drăgan. Se știe că ele făcură maĭ multă pradă decît altă ispravă și că în zădar asediè, timp de maĭ multe săptămînĭ, Logofătul Lăudat cetatea Branuluĭ.

Puterea luĭ Drăgan, care nu se sfia să calce pacea cu Ardeleniĭ, pe care o încheiase Voevodul, alte motive, necunoscute nouă, hotărîră pe Moise să-șĭ schimbe îndreptarea. De unde făcuse Ban după moartea luĭ Pîrvu, la 28 April 1529[2], pe un Radu, el se împăcă cu Barbu II și-ĭ dădu pe sora sa de nevastă.

[1] Socotelile Sibiiuluĭ.

[2] Tocilescu, Raportul citat, p. 193.

La nuntă tăiè pe boierĭ, în ziua de 13 Februar 1530[1]. Şi, fiind-că Drăgan singur, scăpase, îl ispiti, şi-l tăiè şi pe dînsul.

Resultatul fu că ceĭlalțĭ boierĭ se duseră la Poartă cu plîngere. Şi de aicĭ se trimise un noŭ Domn, Vlad.

Moise făcuse poate promisiunĭ Imperialilor. De nu, — le făcu după nenorocirea sa. Întâiŭ oamenii luĭ Marc Pemflinger, care se plîngea că Rareş i-a usurpat cetatea Unguraşul şi care cerea, în cas de biruință, Nicopol, Turnu, Giurgiŭ şĭ Plevna, pătrunseră în Țara-Românească şi biruiră pe Vlad: acesta oferi pace, făgăduind 3.000 de florinĭ şi 1000 de oamenĭ. Apoĭ, la 18 August, trecu prin Turnu-Roş o nouă şi mare oaste ardeleană. Eraŭ în ea oamenii episcopuluĭ de Ardeal, era Gaşpar Horváth şi Ştefan Majláth. Eĭ aduceaŭ pe Moise, pe care-l întovărăşia şi cumnatul săŭ Banul.

Lupta se dădu la Viişoara, şi oastea fu nimicită. Periră Moise şi Barbu; iar Majláth căzu în mînile biruitorilor.

XXVI. Despre acest Vlad, care domni până la 1532, ştim puține. Că a fost şi el om al Turcilor şi al luĭ Zapolya, că a luat în 1531 pe fata luĭ Rareş şi că «s'aŭ înnecat în Dìmbovița la Popeştĭ». În Braşov vestea morțiĭ luĭ ajunse la 8 Octombre 1532. Gritti, care trecuse în acest an pe la Tìrgovişte, poate să nu fi fost străin de acest accident.

Un «Vintilă-Vodă din oraş de la Slatina» fu ales în locul luĭ, de țară, şi luă iarăşĭ numele de Vlad. El îşĭ primi abia în Maiŭ următor steagul.

Vlad cel noŭ tăiè «mulțĭ boierĭ». Şi, după cît se pare, maĭ mult din Craioveştĭ. Cînd Gritti, care avea totdeauna o mie de planurĭ, trecu prin țară şi ajunse, cu Voevodul împreună, la Piteştĭ, nemulțămițiĭ veniră în lagăr pentru a cere acestuĭ om puternic la Împărăție «un alt Voevod» (1534).

Dar Vlad aflâ, prin mijlocirea aliatuluĭ săŭ Majláth, căruia-ĭ făcu multe îndatorirĭ, în 1536 şi 1537. Strîngînd oaste,

[1] Cronica ardeleană reprodusă în anexele la Hurmuzaki, II. Notele la socotelile sibiiene, în vol. XI al publicațieĭ.

el, fără a se gîndi la răspundere, încunjură pe Italian. Acesta trebui să permită a i se căuta în tabără. Numaĭ din cortul luĭ se scoaseră şepte fruntaşĭ aĭ boierimiĭ, dintre aceĭ cari aveaŭ înnalte relaţiĭ şi adusese serviciĭ însemnate. Prinşiĭ fură de toţĭ şepte-zecĭ şi cincĭ, şi ceĭ maĭ greŭ bănuiţĭ fură închişĭ, în cetatea Poienarilor. La mulţĭ li se tăiase nasul şi buzele.

După această lovitură, Vlad maĭ zăbovi cîtva timp. Apoĭ în Iunie 1537 el porni «să vîneze preste Jiŭ cerbĭ», de aceia cari ridicaŭ coroana ţeriĭ în coarne. Era iarăşĭ un sfat de măcel, între Vodă şi boieriĭ luĭ. Dar ceĭlalţĭ îĭ apucară înainte şi-l tăiară pe dînsul.

Aşa ajunse Domn Radu Paisie, cu care începe o nouă epocă.

XXVII. Iată acum — în relaţie cu ştirile bogate ce cuprinde asupra luĭ Mihaĭ Viteazul cronica noastră — o scrisoare nouă a luĭ Mihnea-Vodă Turcitul, care trebuie să se adauge la acelea ce le-am tipărit în *Analele Academieĭ Romîne*, XVIII. Am găsit-o la Veneţia, între hîrtiile greceştĭ din Candia.

Cum se vede, e scrisă în Iunie 1595, dar Radu n'a venit în Ragusa decît în Ianuar 1596.

ΑΛΛΑ

Τημιωτατε καὶ ηγαπ[ημ]ενε μου ηγειωνη Ρατουλ Βοηβοτην. Αφεντηα σου πολα χερετο, ωμιως καὶ την μιτηραν της αφεντηα σο χερετο καὶ την τιμιωτατην καὶ ευγιενεστατη μου μιτερα κιρα Μαργιώραν πολα χερετο. ωμος διδο ηδισι την αφεντηα σας το πος ηλθεν ω Φραντζεσκος στην Νηκοπολη, καὶ εγο εβρησκομουν στο Πουτουνη, καὶ μετε *(sic)* εγο ηχα θελημα να παγο στο σπιτη μου, μιτε αφτος εμπορεν να ελθί'ς ὲμενα με ταβιας, με ελεως Θεοῦ εδοσα μας θελημα να παγι σπιτην του, αμε μιε εκαμαμε κατα που εμπορεσαμε, καὶ ηλθαμε: περι τουτο αργισεν ω Φραντζεσκος, αμε τορι ακου' ωπου ερχετε, καὶ στελνο κε τον Κιριαζην να σας δοσι ηδισι: το προτον πος απαργιασατο φλαμπουρω μονε δια την δοληα του Ρατουλ Βοδα, δεφτερων με την βοηθίαν του Θεοῦ καὶ με την βουλην τον καλον αρχοντον και φηλη μας βαλαμε να'ρχι να δολεβομε καὶ να σπουδαξομε δια τημὶν καὶ καλοσινη του πεδιου, το ωπιων ω Θεὸς να το φερι εφχολα καὶ με χαρα. Ωμος το πεδι μας ηνε μακρια, και ηνε στο μεσο καὶ θαλασα, και ηνε και αφτες η μαχη με τους χριστηανους, καὶ εμις απεδοκαν, καὶ καμομεν καμιαν καλην δουλεαν, και μας χριαστη δια της ωρας. τοτε φοβομε 'ς τη να μιν εχομε ἐμποδιων η απο την μακρα στρατα τα, η απο την θαλασαν, η

απο αλο τηποτες· δια τ'αφτο εβαλαμε'ς το νου μας να ελθι η αφεντηα του με την μανα του στο Ραγουζη, καὶ να γραψης η αφεντηα σου, κιρα Μαργιωρα, αν εχις τηποτες φηλους στο Ραγουζη να κιταξουν 'να καλον τοπον να εβρισκοντε εως να δυσι ω Θεος καλοσινη. Δια τ'αφτο, ηε μου Ρατουλ Βοτα, καὶ εσι, μιτερα του, Βησα, την ωραν ωπου να ελθι ω Κιριαζη καὶ ω Φραντζεσκος, να σικοθιτε να ελθιτε στο Ραγουζη, καὶ να καθεστε φρωνημα να μιν εβγαλετε λογια πος εχετε τηποτε, θαρων ωτη η Ραγουζεη εγινε πραματεφταδες καὶ εβρησκουντε πολη στην Βλαχιαν, καὶ εχουν καὶ ασπρα δανησμενα τον αφεντη της Βλαχίας, καὶ να μὶν απικασουν τηποτες ιδιωτης: ωσαν απικαστουν τετηες δολες, δεν γιενετε η δολημα, καὶ βαζουν χηρι να προσεχοντε· δια τα αφτο να μιν' ξαν ηχι τη τετηνος τηποτε. Καὶ απο εξοδον, απερνατε ωσαν καμποσοστηνα, ωτη ετζη ημεστην και εμις, διωτης εξοδιασαμε'ς αφτα τα φουσατα περισα. καὶ αλα εχασαμε ωταν επολεμισαμε με τους Ουγρους καὶ εστηλαμε τον Γιακου: μι να μας φερι καπιων εξοδο· καὶ θελης μαθι απο τον Κιριαζην πος εγινεν· και παλε, απο αλο μερος, ωπου ηχαμε θαρος καὶ εμις καὶ η αφεντηα σας, δεν μας εστηλαν τηποτες, καὶ ἐπηχιριστηκαμε καπια σπιτια· καὶ τορι θαβμαζομεστεν πος να τα καμομεν· καὶ τορι παλε 'ς το σεφερι μας χριαζουντε αλες εξοδες, και εγο ασπ. ετημα ηξευρετε οτη δεν εχο, καὶ ηθελα στηλη να πουλησο τηποτες πραμα στην Πολην, καὶ το ενα μερος εστοντας, καὶ δεν γιμε εγω εκι τοχτηπουνκατου *(sic)* απο την τημιν του· καὶ αλω παλε εδο ω κοσμος γινε ωλω απανου στα ποδαρια καὶ απο την πολη εως το Πουτουνι καὶ στρατες καὶ καμπι ηνε ωλω γιματη απο τα φουσατα, καὶ φοβουμεστεν να μιν κακο πεσι το πραμα· αμε πρως το χινοπορω αν δοκι ω Θεος ηγια, απο ητη 'μπορεσεμε θελωμε καμι. Αμε εχομε θαρος προς τον Θεον, εως τοτες να γιενη η δουλια μας καθος θελομε. Αλο ητη μας εστηλες η αφεντηα σας, ηλθαν σοστα και' βχαριστουμε την αφεντηα σου, ηγιε μου, και δεν πρεπι να στηλης η αφεντηα σου, ωπου ησες εξενον τοπον, αμε πρεπι εμις να στηλομε την αφεντηα σου· αμε μαρτηραν εγο τον Θεον ωτη ορι δια της ωρας δεν εδινηκα να στηλο τηποτες την αφεντηα σου, αμε εγο στελμενους ανθρωπους σε τοπους να μας εβρουν ασπ. δανηκαι και εχο θαρος να μιν ελθουν αδίη: καὶ τους παντεχενο καθι ημερα, και τοτε ητη σιντηχομε, με τον πολη χρωνον τον πασια, δια την αφεντηα σου, καὶ πος εχι να γιενη ηποθεσι, θελης εχι λογον, παλε με τους ανθρωπους μας, καὶ, απο ητη εμπορεσομε θελομε, στηλη της αφεντηα σου. Ηπες μας να στηλομε βουλα και εδο να καμουν εμορφη βουλα, αμε εκαμα μια ης εναν κατζηβελο απο την Βλαχιαν, και τορι μας χριαζετε αφτου· παλε δια την δουληα της αφεντηα σου και τα αδελφηα της αφεντηα σου, ω Ηπραχίμι πεγις καὶ ω Μουσταφα πεγις, και η αδελφε σου, Ηχουμα κατην καὶ Καησεκατην, πολα χερετουν την αφεντηα σου, και φιλουν του χερι σου εως μεγαλιτερος τους αδελφον, καὶ απο την φαμιλια μας πολα σας χερετουν καὶ ηδιωτην αφετηα σου καὶ την μιτερα σου και την κιρα Μαργιωρα. Καὶ η αφεντηα σου, κιρα Μαργιωρα, ωταν στελυς τη γραφην, γραψε με το χερὶ σου ρομεηκα δια να εμπορεσο να αναγνοσο. Καὶ η χρονη της αφεντια σας πολη καὶ καλη, αμί. Ηουνηου α'

La margine: Αλω, με εγραψες να σε τηλο το καπινη σου, και εγω ποτε δε ηχαμε καπίνηι, καὶ με λεγις ετζ'η αλω, η τη σας ηπη ω Κιριαζης, να τον πηστεβεστε. Αλω, κυρα Μαργιωρα, παρακαλο σε να βαλης κοπον να πανης στον αφεντη τον Καπελω, μαζη με τον Ρατουλ, καὶ στον Πεμπο, να τους δοσε τες γραφες μου, καὶ να πα (sic) πασχισις, μπορι θελης 'βγαλη κανενα κατεργω να φερουν τον αφεντη εως το Ραγουζη, καὶ να τον κ.ταξης, καθος και εως ορα, καὶ ωσαν πεδιν σου ηγιων.

Του τημιωτατο και ηγαπιμενω μου ηγιω και ης την τιμιωτατην μου μιτερα κιρα Μαργιωρα τημιως δοθὶ το.

Iată și traducerea scrisoriĭ, pe care am tipărit-o păstrînd ortografia, fără accente, a originaluluĭ:

Prea-cinstite și iubite fiule Radu Voevod. Mult mă închin Domnieĭ Tale și mameĭ Domnieĭ Tale mă închin, și mă închin mult și prea-cinstiteĭ și de neam bun mameĭ mele, doamna Mărioara. Ci ițĭ daŭ de știre Domnieĭ Tale cum că a venit Francesco la Nicopol; și eŭ sînt la Vidin, și nicĭ eŭ n'am avut voie să merg acasă la mine, nicĭ el n'a putut să vie la mine, cu tabăra (?); cu mila luĭ Dumnezeŭ ni s'a dat voie să vie acasă la el, dar am făcut cum am putut și am venit. De aceia a zăbovit Francesco, dar acuma aud că vine, și trimit și pe Chiriazi să-ți dea de știre: întăiu, cum s'a zăbovit steagul numaĭ pentru slujba luĭ Radu-Vodă, al doilea, cu ajutorul luĭ Dumnezeŭ și cu voia domnilor celor bunĭ și prietenĭ aĭ meĭ, ne-am pus să slujim și să sîrguim pentru cinstea și binele copiluluĭ, pe care Dumnezeŭ să-l aducă bine și bucuros. Ci copilul mieŭ este departe, și e la mijloc și marea, și este și chiar războiul acesta cu creștiniĭ. Și ne-aŭ trimis și pe noĭ și facem oareșĭ-ce treabă bună, și aŭ nevoie de noĭ acuma. Acuma atita frică avem să nu fim împiedecațĭ saŭ de drumul cel lung saŭ de mare saŭ de alt ceva. De aceia mi-am pus în gînd să viĭ Domnia Ta cu mama ta la Ragusa; și să scriĭ Domnia Ta, doamnă Marioară, dacă aĭ ceva prietenĭ la Ragusa, să caute un loc bun să stea până ce va da Dumnezeŭ bine. Pentru aceia, fiule al mieŭ, Radu-Vodă, și tu, mama luĭ, Vișo, în ceasul ce va veni Chiriazi și Francesco, să ieșițĭ să venițĭ la Ragusa, și să statĭ cuminte, să nu scoatețĭ vorbă că avețĭ ceva, gîndindu-vă bine că Ragusaniĭ sînt negustorĭ și se găsesc mulțĭ în Țara-Românească, și aŭ și banĭ împrumutațĭ la Domnul Țeriĭ-Româneștĭ; și să nu afle cineva de pe acolo: cînd se află de aceste slujbe, nu să maĭ face slujba și sînt cari caută să o împiedece (?). Pentru aceia să nu afle nimenĭ nimic. Și, despre cheltuială, așteptațĭ puțin, căcĭ și eŭ acum staŭ tot așa, căcĭ am cheltuit cu oștile foarte mult, și altele le-am pierdut cînd ne-am bătut cu Unguriĭ și am trimis pe Iancu. Nu-mĭ maĭ facețĭ nicĭ o cheltuială. Și veĭ afla de la Chiriazi cum a fost și iarășĭ, din altă parte, de unde aveam nădejde și noĭ și Domnia Ta, nu ni-aŭ trimis nimic, și ne-am apucat de niște case, și acuma ne mirăm cum să le facem, și acum, iar, la Sefer, ni se cer alte cheltuielĭ. Și eŭ banĭ gata științĭ că n'am, și am vrut să trimit să vînd ceva lucrurĭ la Stambul și o parte simțind, și nu sînt eŭ aicĭ... (?) din cinstea luĭ. Și iarășĭ, alta, aicĭ lumea e toată in picioare, și de la

Stambul până la Vidin şi drumurile şi cîmpiĭ sînt toate pline de oştĭ, şi ne temem să nu ajungă lucrurile la un sfîrşit rău. Dar la începutul ierniĭ (?), daca va da Dumnezeŭ sănătate, din ce voiŭ putea, voiŭ face, dar avem credinţă în Dumnezeŭ ca până atuncĭ afacerea mea să fie sfîrşită, după cum ni este voia. Alta, dacă mĭ-aĭ trimis ceva Domnia Ta, aŭ venit toate în bună stare, şi-ţi mulţămim Domnieĭ Tale, fiul meŭ; şi nu trebuie să trimiţĭ Domnia Ta, care eştĭ în loc străin, ci se cade ca noĭ să-ţĭ trimitem Domnieĭ Tale. Dar martur am pe Dumnezeŭ că acum în acest ceas, n'am putut să-ţĭ trimit ceva Domnieĭ Tale, dar am trimis oamenĭ în anume locurĭ sa-mĭ caute banĭ cu împrumut, şi nadăjduiesc să nu vie fără ispravă, şi-ĭ aştept în fie-ce zi. Şi atuncĭ, dacă vom fi făcut ceva cu Vizirul, care să trăiască întru mulţĭ anĭ, pentru Domnia Ta şi cum are să fie lucrul, îţĭ voiŭ da socoteală, iar cu oamenii meĭ; şi, din ce voiu putea, îţĭ voiŭ trimite Domnieĭ Tale. Mi-aĭ spus să trimit pecetea şi acolo să facă alta ca aceia, dar am făcut una la un Ţigan muntenesc. Şi acuma e de nevoie să fiŭ aicĭ. Iarăşĭ, pentru slujba Domnieĭ Tale, şi fraţiĭ Domnieĭ Tale, Ibrahim-beg şi Mustafà-beg, şi surorile tale, Ihuma-Catùn şi Caise-Catùn, mult se închină Domnieĭ Tale şi-ţĭ sărută mînile, ca unuĭ maĭ mare frate al lor. Şi din familia mea [haremul], mult ţi se închină şi Domnieĭ Tale însuţĭ şi mameĭ tale, şi doamneĭ Mărioareĭ. Şi Dumneata, doamnă Mărioară, cînd trimiţĭ vre-o scrisoare, scrie-mĭ cu mîna Domnieĭ Tale greceşte, ca să pot să cetesc. Şi aniĭ Domnieĭ Tale fie-ţĭ mulţĭ şi bunĭ. Amin. 1-iŭ Iunie.

Alta, mi-aĭ scris, să-ţi trimit καπίνη (cal?) al tăŭ şi eŭ n'am καπίνη. Şi-mĭ maĭ spuĭ alta, despre care, dacă-ţĭ va vorbi Chiriazi, să-l crezĭ. Alta, doamnă Mărioara, mă rog Domnieĭ Tale să facĭ chip să mergĭ la domnul Capello împreună cu Radu, şi la Bembo, să li daĭ scrisorile mele şi să cercĭ, poate să scoţĭ vre-o corabie să ducă pe Domn la Ragusa. Şi să-l îngrijeştĭ ca şi până acum, şi ca pe un fiŭ al Dumitale.

Prea-cinstituluĭ şi iubit fiŭ al meŭ şi prea-cinstiteĭ mele mame, doamna Mărioara, — să se dea cu cinste.

II.

Cronicile sîrbeştĭ aŭ fost întrebuinţate până acum la noĭ în două lucrărĭ. Una s'a scris în secolul al XVII-lea pentru a servi ambiţia nobiliară a familieĭ Brancovicĭ, cealaltă e opera Greculuĭ Fotinò.

Să examinăm în legătură ştirile bune saŭ rele, aducătoare de lumină saŭ de încurcătură, pe care le cuprind aceste două scrierĭ.

Fotinò conţine întăiŭ, după un izvor sîrbesc, ştirea că în războiul dintre «Mihail Craiul Bulgarieĭ» şi «Sişman Domnul Sîrbieĭ» a fost chemat de Bulgarĭ Dan Voevod al Ţeriĭ-Româneştĭ şi că el a perit în luptă, la 1298. Se ştie înţelesul pe

care l-a dat d. Hasdeŭ [1] acesteĭ mențiunĭ, pentru a întări existența lunguluĭ șir de Domnĭ cu care doria să înzestreze istoria poporuluĭ nostru.

Un Sișman pe la 1298 a existat, dar era principe bulgăresc la Vidin. Dar pe acest timp domnià în Bulgaria Sviatoslav fiul luĭ Terteres, și nu Mihaĭ. Încercarea de a-l identifica pre Mihaĭ cu un pretendent ce apare un singur moment, sprijinit de Bizantinĭ, și dispare, — nŭ e serioasă.

Pe urmă, de această luptă nu știe nicĭ un izvor bun și contemporan: nicĭ sîrbesc, nicĭ grecesc, cu toate că se povestesc foarte pe larg lucrurile dunărene. Și nicĭ un istoric până acuma n'a descoperit extraordinarul eveniment.

Avem, prin urmare, la Fotinò, o confusie între lupta de la 1330 a luĭ Mihail Bulgarul cu Sîrbiĭ, luptă la care participară Munteniĭ, și între știrea morțiĭ unuĭ Dan Voevod, ucis de către Sișman, știre care circula, cu data nesigură, prin cronicile țeriĭ și cele străine.

A doua știre e aceia despre o căsătorie între «Craiul Mihaĭ» și fata luĭ Dan. Nu putem ști în ce formă lucrul era afirmat de cronica sîrbească, «a luĭ Simion», pe care a avut-o la îndămînă Fotinò, dar e, evident, vorba de încuscrirea știută dintre fiul luĭ Mihaĭ, Alexandru, și fata luĭ Basarab. Restul e închipuire zădarnică.

Și, fiind-că e vorba de căsătoriile dinaștilor vecinĭ cu principese romîne, — nu se poate admite că acel ἄρχων τῆς Βλαχίας, pe a căruia fată ar fi luat-o, după Gregoras, regele sîrbesc Milutin, era un Domn muntean. Pentru Bizantinĭ, până tîrziŭ, este o singură Βλαχία, cea din Tesalia [2]. Cînd vreaŭ să vorbească de Romîniĭ din Dacia, eĭ nu găsesc cuvinte potrivite și culeg la întîmplare în vocabulariul archeologic. Unguriĭ sînt la Cantacuzino Οὔγκροι, Rușiĭ Ῥώς, Tatariĭ Sciți. Dar cînd, la povestirea lupteĭ de la Rusciuc, între Bizantinĭ și Țarul Alexandru, cronicarul trebuie să facă deosebire între Tatariĭ păgînĭ, autenticĭ, și Romîniĭ de supt stăpînirea lor,

[1] În *Negru-Vodă*.

[2] Cf. Ioan Cantacuzino, I, p. 320 și urm ; III, p. 94.

carĭ și eĭ sună din buciume, «trîmbița scitică», cu «sunetul sălbatec», cari și eĭ năvălesc călărĭ și aruncă săgețĭ din goana calului, el nu găsește altă expresie decît «Geții de dincolo de Istru».

Terteres, țarul bulgar, luptă cu Bizantinii fiind ajutat de «Alanĭ», și, așa cum ni-ĭ descrie Gregoras pe aceștia, am recunoaște în eĭ iarășĭ Romînĭ. Cînd în 1330 începe războiul dintre țarul Mihaĭ și vecinul săŭ al Serbieĭ, cel d'intăiŭ trece prin «Panonia», și nu ne putem opri de a vedea în această țară pe a noastră [1]. O singură dată Cantacuzino întrebuințează termenul de Ungrovlahĭ — necunoscut luĭ Gregoras, luĭ Pachymeres, — pentru a fixà o deosebire necesară. Știm că în relațiile lor cu Slaviĭ și Greciĭ din peninsula balcanică, Domniĭ noștri adoptară același termen. Dar el nu veni de la dînșii, precum nu a venit nicĭ termenul de «Transalpina», întrebuințat de Domnĭ în relațiile lor cu Ungaria. Unora și altora, vecinilor de la Nord și Sud, li se vorbia pur și simplu limba lor.

N'avem prin urmare nicĭ un motiv pentru a înlătura mărturia altuĭ Bizantin, că soția luĭ Milutin era fiica Despotuluĭ tesaliot. Știm că acesta era Ioan Angelos și că lua și titlul de stăpînitor al Vlachieĭ [2].

În 1298 Cronica luĭ Fotinò ar fi pus ca Domn muntean pe Ștefan Mailat, care a întemeiat Făgărașul. Știrea se află, la 1300, și în Cronica luĭ Brancovicĭ, care dă și ea titlul fără sens de «Voevod muntean» luĭ Mailat. Ar fi greŭ de explicat în ce chip această notiță ardeleană, explicabilă la scriitorul brancovicesc, se găsia și în cronica sîrbească a luĭ Fotinò.

«După cronicile ungureștĭ și sîrbeștĭ», maĭ spune Fotinò, s'ar vedea cum «Ioan Basarab, Ban al Craioveĭ», a ajuns Domn în țara de dincoace de Olt. Nicĭ un izvor cu înțeles și însemnătate n'a putut da istoricului grec această știre.

[1] Gregoras, I, pp 173, 428, 431, 459, 465-6; II, pp. 19-20, 303.

[2] Pentru deosebirea de socoteală în ordinea femeilor luĭ Milutin, între primul și al doilea izvor, v. Onciul, *Originile principatelor*.

Tot de la «Simion» al săŭ, pretinde a fi luat Fotinò şi amănuntul că lupta ungaro-munteană din 1330 a fost provocată de intrigile călugărilor catolicĭ, cari ar fi fost pedepsiţĭ apoĭ — «lupiĭ turbaţĭ» — pentru această acţiune a lor. Acest amănunt lipseşte în «Cronica luĭ Brancovicĭ», care, totuşĭ, pomeneşte lupta. Cum e şi uşor de văzut, această ştire se raportă, nu la războiul din 1330, ci la luptele de maĭ tărziŭ pentru stăpînirea Vidinuluĭ.

Cronica brancovicească aminteşte de presenţa timp de doĭ anĭ a Tatarilor în «Transilvania» la 1330. Fotinò are în această privinţă o povestire întreagă. Pe la 1342, Vlad-Vodă (Laic), avînd frică de regele Ludovic şi de Tatarĭ, chiamă pe «socrul» săŭ, Ştefan al Bosnieĭ. Cu acesta bate pe Tatarĭ, cari stătuse doĭ anĭ în Ardeal, dar nu pe Ungurĭ. Vlad e supus de aceştia, iar Ştefan alungat.

În 1342, Banul nicĭ nu s'a mişcat din Bosnia. Ştefan a avut o singură fată, care s'a măritat cu Ludovic de Ungaria, în *1353* însă. În fine, la 1342 nicĭ nu domnià Vlad-Vodă.

Explicaţia ar fi aceasta. Ludovic, care a fost maĭ tărziŭ ginerele Banuluĭ Ştefan, avu în oastea sa contra Tatarilor trupe bosniace. Şi, poate cu acest prilej, Vlad-Vodă, făcînd causă comună cu aceştia, se va fi ciocnit cu Unguriĭ, cărora ştim că le oferi pacea tot în 1342.

Ştirea falşă despre căsătoria uneĭ fete a luĭ Lazăr cu un Domn muntean se găseşte şi aicĭ, dar Domnuluĭ nu i se zice Radu, ci Dan.

În lupta din 1371 a creştinilor cu Turciĭ, Romîniĭ n'ar fi luat parte, pentru că ajutorul muntean, cu fiul de Domn Dan, ar fi sosit prea tărziŭ. Şi totuşĭ —, cu Dan saŭ fără, — Munteniĭ s'aŭ luptat acolo[1].

Cele ce urmează; marele războiŭ al luĭ Hunyady, ajutat

[1] Cf. studiul mieŭ asupra *Luptelor pentru stăpînirea Vidinuluĭ*, în *Convorbirile* pe 1900.

şi de Vlad Dracul, cu Turciĭ înnainte de 1443, reocuparea de Vlad în 1448 a locurilor ce-ĭ fusese luate înnainte de guvernatorul ungur, luptele luĭ Ţepeş cu Hadîm, visita luĭ Basarab cel Tînăr la Sultan în 1470, — sînt toate greşelĭ, şi dovedesc, saŭ că versiunea croniciĭ sîrbeştĭ pe care o avea Fotinò era foarte tîrzie şi desfigurată, — cum sînt multe pe care învăţaţĭ romînĭ le-aŭ întrebuinţat pentru a «luminà» timpurile obscure ale istorieĭ noastre, saŭ că el n'a ştiut ce să facă din materialul ce-ĭ stătea la disposiţie.

Cît despre «Cronica luĭ Brancovicĭ», ea dă, cu cea maĭ mare încurcătură în date —Radu-cel-Mare domneşte la 6980! —, data «morţiĭ» luĭ Vlad Călugărul, a luĭ «Basarab-Vodă al doilea» (Neagoe) şi a luĭ «Ştefan Voevodul de la Volosca» (Ştefan-cel-Mare !).

Venim acum la Luccari.

Ar trebui să am alt material la îndămînă decît acela ce se află la Bucureştĭ pentru a schiţà biografia acestuĭ cronicar.

Era dintr'o mare familie ragusană, care a avut dese relaţiĭ cu ţerile noastre. În secolul al XVlea, cînd găsim la Tîrgovişte negustorĭ din Ragusa, ca Bogdan Vlagievicĭ, Racaţ Boghisicĭ şi fraţiĭ Iurcevicĭ: Maroe şi Marin, un Vucsicĭ, un Bosniovicĭ, — în acest secol nu întîlnim pe nicĭ un Luccari, cum s'ar putea crede[1]. În veacul următor, către sfîrşit (1583), un Secondo de' Luccari ţinea bancă la Silistra, *zărăfie* adecă, împreună cu fratele săŭ Ioan, şi făcea afacerĭ cu Curtea munteană[2],

Iacob, fiul luĭ Petru Luccari, autorul Croniciĭ Raguseĭ saŭ Analelor eĭ pe scurt, petrecuse, cum ni spune însuşĭ, maĭ multă vreme în Bosnia, în calitate de ambasador. El stătu un timp la Constantinopol, unde făcu cunoştinţa unuĭ Marocan venit ca să înveţe matematica şi filosofia. La Sofia, el avu prilej să vadă adesea moaştele unuĭ mare Ţar sîrbesc. Trecuse poate şi prin Polonia, de vreme ce vorbeşte, ca un cunoscător, de ţeraniĭ de acolo: «hlopzi». Ştie că la Samocov, în Bulgaria, sînt mine de fier. Vede un chip «nel

[1] V. anexa la această Prefaţă.

[2] V. *Contribuţiile* mele *la Istoria Munteniei*, în *An. Ac. Rom.*, XVIII.

monasterio di Santa Maria nella giurisditione di Stanimacca, città di Tracia».

Cronica și-o scrise în 1601, cum iarăși singur ni spune: «în anul 1601, cînd scriŭ această carte». Se știe că ea apăru în 1605.

Luccari, care a fost învinovățit de neexactitate și pe care nu l-aŭ urmat, nicĭ nu l-aŭ ținut măcar în samă scriitoriĭ ragusanĭ ulteriorĭ, era un om foarte învățat și adunase lămuririĭ din tot felul de izvoare pentru istoria sa. Afară de cele apusene saŭ de o natură maĭ generală, el citează documente din Archivele Republiciĭ, cronicĭ de familie ale nobililor ragusanĭ, cronicĭ sîrbeștĭ, bulgăreștĭ, bosniace, armeneștĭ, persane, povestirĭ despre Hrvoe și despre Ștefan Dușan, tratatul Armeanuluĭ Haython, călătoriile luĭ Marco Polo, scrierile luĭ Paul Giovio.

Între ce spune el și între analele anterioare[1], din care o parte a fost atribuită unuĭ strămoș al luĭ, Piero di Giacomo, care a fost ambasador la Neapole pe la sfîrșitul secoluluĭ al XVlea, nu e nicĭ o asămănare. Între altele, în acelea lipsesc orĭ ce lămurirĭ privitoare la noĭ. Căcĭ ele urmăresc numaĭ dezvoltarea Raguseĭ, pe cînd Luccari spune tot ce știe despre felurite lucrurĭ, îndată ce i se oferă ocasia. El crede că trebuie să-șĭ lămurească publicul asupra tuturor țerilor a căror istorie o atinge.

Ce spune despre noĭ?

El începe cu războiul din 1330. Pretinde că un străbun al luĭ, Nicolae, fiul luĭ Marco de' Luccari, a fost la Vlaico Voevod, pentru a-l îndupleca să nu se amestece în războiul dintre Sîrbĭ și Bulgarĭ, saŭ, dacă se poate, să ajute pe «Dușan». În schimb, solĭ bulgarĭ cereaŭ alianța Domnuluĭ. La urmă, Vlaico s'ar fi hotărît să rămîie neutru. Lupta s'ar fi dat fără de dînsul. După izbîndă, Ștefan ar fi pus un noŭ Țar în Bulgaria, în loc s'o anexeze, numaĭ pentru «a nu ațîța împotriva sa ura Ungurilor și Muntenilor».

[1] Publicate în două volume, în *Monumenta Slavorum meridionalum, Scriptores* (Analele scurte, Ragnina, Restj și Gondola).

Acest Vlaico ar fi fost fiul luĭ «Negru-Vodă», care în 1310 ar fi luat în stăpînire ţara — aicĭ se plasează ceva erudiţie archeologică, după izvoare proaste şi amestecate, şi o descriere a regiunilor —, făcînd cetate în Cîmpulung şi ceva «cortine di mattoni cotti», zidurĭ de cărămidă, la Bucureştĭ, Tîrgovişte, Flocĭ şi Buzăŭ, fără a maĭ pomeni Argeşul, unde e îngropat. Vlaico ar fi făcut cetatea Giurgiuluĭ şi o alta lîngă Bran. Apoĭ iarăşĭ, descripţie şi archeologie, cea din urmă, — proastă.

Maĭ departe, Vlaico şi-ar fi măritat fata după Uroş al Serbieĭ, şi negociator al căsătorieĭ ar fi fost acelaşĭ Nicolae Luccarĭ. Fata ar fi purtat numele de Slava.

Înainte de a trece la alte notiţe, să ne oprim asupra acestora.

Engel citează un «rodoslov sîrbesc» care vorbeşte la 1368 de ridicarea în potriva usurpatoruluĭ Vucaşin a uneĭ oştirĭ de Turcĭ şi a luĭ Straşimir de Vidin, din partea Voevoduluĭ Vlaico, socrul luĭ Uroş, victima luĭ Vucaşin[1].

În toate aceste lucrurĭ, e un sîmbure de adevăr şi împrejur multă încurcătură. Dar să urmărim asemenea ştirĭ sîrbeştĭ despre «Vlaico» într'un al treilea izvor.

Prin liberalitatea aceluiaşĭ nobil ragusan, care tipărise Cronica luĭ Luccari, apăru în 1601 cartea, marele in folio al luĭ Mauro Orbini despre «Regatul Slavilor». Ambele lucrărĭ staŭ, evident, în legătură.

În cea din urmă se află două ştirĭ relative la noĭ, şi amîndouă privesc pe Vlaico, cuceritorul Vidinuluĭ, cel maĭ popular peste Dunăre dintre Voevoziĭ muntenĭ aĭ secoluluĭ al XIV-lea.

Pe la 1350, ni se spune, Craiul sîrbesc peţi şi luă în căsătorie pe «fata principeluĭ muntean». E Slava luĭ Luccari.

Maĭ departe, Orbini atinge luarea Vidinuluĭ de Ludovic, care lasă acolo soldaţĭ ungurĭ. «Saŭ pentru că aceştia prădaŭ în ţara sa, saŭ din altă pricină», Vlaico vine cu oaste mare şi iea Vidinul. Oraşul fu ars, iar Unguriĭ se retraseră «în cas-

[1] *Gesch. von Serwien*, p. 321.

telele vecine». Locuitorii fură strămutaţi de cealaltă parte a Dunării, iar Voevodul rămase la asediul castelelor pomenite. Dar în ele, care erau tari de felul lor, se găsiau 400 de ostaşi unguri şi şeizeci de balestrieri genovesi. Resistenţa durâ până la întoarcerea regelui: atunci, mai slab fiind, Vlaico se întoarce în ţara sa. «Apoi făcură pace»: Vlaico dă înnapoi pe Vidineni, iar Ludovic dă drumul lui Straşimir, fostul stăpîn al oraşului. Dar îl supune la jurămînt şi-i opreşte ca zălog cele două fete, dintre care una, Dorotea, iea pe Tvrtco al Bosniei. În fine, mai tărziu Vidinul e atacat de Turci, cari pradă şi în Muntenia. Însă Domnul de aici li iea luntrile, îi ucide şi-i înneacă.

Menţiunea lui Nicolae Luccari, care, cum se vede din *Reformaţiunile* ragusane, trăia în 1330, dar n'avu nici o misiune în Serbia sau la Munteni, — nu trebuie să ne înşele. Nu din cronica familiei sau din hîrtiile acestui strămoş a luat scriitorul nostru ştirile despre «Vlaico». Dacă ar fi avut acest izvor, nu ar fi confundat pe adevăratul Vlaico cu «Basarab Ivanco» din 1330. Avem a face mai ales cu o ştire de provenienţă sîrbească, cu un *rodoslov* necunoscut, de unde a luat şi Orbini.

Vestea despre căsătorie e bună, şi din apropierea lui Luccari cu Orbini şi anonimul lui Engel se vede că Anca, sora lui Vladislav, a fost măritată cu Uroş, şi nu cu Vucaşin. O luptă a acestuia cu cei doi cumnaţi ai mortului e posibilă. Ea nu s'ar potrivi însă ca dată: în 1368, Straşimir era încă în castelul din Croaţia, închis. Va fi fost mai tîrziu.

Dar povestirea despre Vidin, în Orbini, se dovedeşte a fi absolut exactă şi consună cum nu se poate mai bine cu izvoarele autentice, contemporane, cu scrisoarea regelui Ludovic din 29 August 1369. Aşa a fost: cetăţile au scăpat necucerite, regele a alergat în grabă, pacea s'a făcut fără vărsare de sînge *aici*, cele două principese au fost oprite ca ostatece, ciocniri cu Turci avură loc pe Dunăre. Până şi menţiunea balistarilor genovesi trebuie să fie adevărată: Bertrandon de la Brocquière ni spune că în lupta de la Golubaci a Ungu-

rilor şi a Muntenilor luĭ Dan al II-lea cu Turciĭ, ar fi fost de partea creştinilor şi «IIc arbalestriers lombars et *jennevois*»[1].

Cît despre ştirile despre începutul principatuluĭ muntean, e o singură presupunere de făcut. Luccari, în relaţie cu Muntenia, a cunoscut, direct saŭ indirect, acele anale slavone ale provincieĭ ce existaŭ pe acel timp[2]. Şi nu e fără însemnătate că ele vorbiaŭ despre descălecatul luĭ Radu Negru, la o dată oare-care. Dar discutarea *acestuĭ* punct ne-ar duce prea departe.

Şi Luccari şi Orbini vorbesc de lupta de la Rovine, după o versiune particulară, mult maĭ bogată decît cele ce ni s'aŭ păstrat, a cronicii sîrbeştĭ. Sultanul ar fi trecut pe la Severin — ceia ce e maĭ puţin probabil, Severinul fiind pe atuncĭ unguresc, — şi lupta s'ar fi dat «supt oraşul Craiova». Marcu Cralievicĭ ar fi fost ucis, în această luptă, de un Muntean cu numele de Ratco. Trupul fu dus însă spre îngropare într'o mănăstire sîrbească.

Aicĭ e poate ceva de cules, pe cînd cariera luĭ Musa e falş expusă. Protegiatul Voevoduluĭ romîn s'ar fi luptat «cu Greciĭ şi Munteniĭ», şi ar fi fost ucis în fuga sa după înfrîngerea din urmă, de «ţeraniĭ regeluĭ Mircea». Pe cînd tocmaĭ el fugia către acel veşnic adăpost ce era ţara luĭ Mircea!

Luccari ştie cine a fost Vlad, «poreclit pentru ciudata sa purtare Dracul». El pretinde că înnainte de abdicarea sa Murad ar fi făcut pace cu «Greciĭ şi Munteniĭ». La 1447, Ioan Hunyady ar fi fost ajutat de «Dan, Craiul muntean, şi Daud, fiul luĭ Siavuş Turcul». Neorînduiala care aduse înfrîngerea la Kossovo ar fi fost produsă de Munteni.

Se ştie că lupta s'a dat în 1448. Că Dan n'a fost la Kossovo, fiind-că nicĭ n'a existat, — s'a arătat maĭ sus. În schimb, David Turcul, prieten al creştinilor, e o realitate. Aşa se amestecă la scriitorul nostru ceia ce e noŭ şi bun cu lucrurĭ încurcate şi greşite!

[1] Ed. Schéfer, p. 225.
[2] Ne gîndim şi la poveştile despre originĭ pe care le-aŭ spus luĭ della Valle călugăriĭ de la Dealu.

Luccari adaugă că pe urmă Dan a făcut pace cu banĭ, «precum totul se vede din memoriile luĭ Murgul, trimisul săŭ». În Murgul, trimisul luĭ *Vladislav* Dan, trebuie să credem. Dar cine e Murgul, ce sînt memoriile sale și de unde a luat Luccari știrea?

Aceasta e și va fi, multă vreme măcar, o problemă. Să fi fost cîndva la Ragusa un Murgul, care să fi arătat în scris ce a făcut stăpînul săŭ în aceste împrejurărĭ din 1448? Ceva ca «expunerea la ambasadă» așa de interesantă, făcută la Veneția în 1477 de Caloiani Țamblac, «unchiul» luĭ Ștefan-cel-Mare? Să fi văzut Luccari în Țara-Românească oare-care însemnărĭ slavone dintr'o vreme așa de îndepărtată? Din nenorocire nu se pot face decît presupunerĭ. Dar dintre ele trebuie înlăturată aceia că Murgul a fost un cronicar și că de la dînsul și-a luat Luccari știrile despre Radu-Negru și «descălecare».

Luccari pretinde că după 1453 «Tatariĭ din Moldova», trecînd Dunărea pe bășicĭ umflate, ar fi prădat Plevna. «Tatariĭ din Moldova» sînt o noțiune din vremea luĭ Luccari, și eĭ nu existaŭ cu o sută de anĭ în urmă. Iar despre această prădăciune nu se știe nimic.

Acum întăiŭ, în întreaga lucrare, se menționează Moldova; decĭ, ca și pentru alte țerĭ, se daŭ generalitățĭ descriptive și archeologice. Vorbind de prădăciunile Cazacilor în principat, Luccari arată cine sînt eĭ și pomenește ajutorul ce aŭ dat luĭ «Aron și Mihaĭ», cu cari aŭ dărîmat Silistra și alte «cetățĭ vecine». Prin eĭ ar fi scos «Imperialiĭ» pe Sinan din Țara-Românească și pe Andreĭ Báthory din Ardeal.

După ce vorbește decĭ de «această minunată sămînță de soldațĭ mercenarĭ», Luccari se întoarce la Moldova. «Țara, după ieșirea Hunilor», spune el, «a fost mult timp goală de locuitorĭ, dar Tatariĭ, intrînd de spre partea Nipruluĭ, aŭ împoporat o parte, lăsînd restul pentru tainițele și peșterile fiarelor.» În 1358, «Dragusa saŭ Dragoie» — acesta e un nume ragusan —, «nobil din Hust, oraș din Ardeal», o supuse. Urmează Sas, «il quale ridusse la provincia a' particolari di Valachia». După el vine Bogdan, care a dat nu-

mele ţeriĭ «şi a primit titlul de Craiŭ de la Împăratul Grecilor». Se enumeră: Laţco, «Muşatin», Roman, Ştefan, «care termină Casa luĭ Dragoş». Iuga, Alexandru, Ilie, care se închină Polonilor, Roman al II-lea, Petru, Ciubăr, supt care s'ar fi făcut prădăciunea Plevneĭ, urmează.

Se ştie că data întemeieriĭ Moldoveĭ se află şi la Moxa, din al doilea deceniu al secoluluĭ al XVII-lea. Dar cea d'intăiŭ răspîndire maĭ departe a ştirilor cuprinse în Analele moldoveneştĭ se găseşte la Luccari.

Scriitorul ragusan menţionează luarea Chilieĭ şi Cetăţiĭ-Albe, cu concursul luĭ Vlad Călugărul, de Turcĭ, şi înseamnă că pe atuncĭ era Domn moldovean «Ştefan cel Bătrîn» *(Batrin)*, explicînd şi ce înseamnă «batrin» în româneşte. Se menţionează şi pagubele suferite de Ragusanĭ cu acest prilej. La una din expediţiile de pradă ale Turcilor în contra Polonieĭ se spune că năvălitoriĭ aŭ fost distruşĭ la întoarcere de Ştefan. E vorba, pentru secolul al XVI-lea, de prada Oceacovuluĭ şi Benderuluĭ şi de pagubele ce suferiră Ragusaniĭ acolo. În fine se daŭ ştirĭ despre Petru Cercel şi Petru Cazacul, din care se face un Ragusan.

Aceasta e cronica luĭ Luccari, şi cu dînsa încheiem Prefaţa.

N. IORGA.

EXCURSURĬ.

Adun supt acest titlu un număr de informaţiĭ care mi-aŭ ajuns la cunoştinţă în timpul tipăririĭ acesteĭ Prefeţe. Ele întregesc în unele părţĭ expunerea dată pe basa materialuluĭ cunoscut.

I. Alexandru-Vodă, τῆς Οὐγγροβλαχίας, concurentul luĭ Vlad Dracul la tronul muntean, dă, la 9 Februar 1433, 3.000 de aspri mănăstiriĭ Zografuluĭ la Atos. Regest, după Uspenski, în Miklosich, *Slavische Bibliothek,* I, 1851, p. 173 (citat întăiŭ în colecţia W. Schmidt, la Museul naţional din Budapesta).

II. Pentru relaţiile luĭ Vlad Dracul cu Unguriĭ şi posesiunile luĭ peste munţĭ pot aduce acum cîteva lucrurĭ nouă.

În vol. VI din «Analectele» luĭ Eder (Museul Naţional menţionat, fol. germ. 288, VI) se menţionează *un act slavon* al luĭ Vlad-Vodă pentru nişte boierĭ ardelenĭ, din 1441.

Vidi etiam literas in pergamena exaratas et olim sigillo pendente e filis bombycinis fuscis rubris munitas, quod abest. Character est valachicus, sed voces nemo Valachorum intelligit. Vicarius Valachorum disunitorum ait esse lingua moscovitica exaratas anno 1441 per Vlad Vayvodam Valachiae contineremque collationem immunitatum nobilitarium pro quodam Theodoro eiusque duobus fratribus; ad calcem litterarum occurrunt characteres onciales, qui, ut item characteres quidam minusculi in ipso contexti et initio literarum, rubro colore scripti sunt. Conatus sum imitari. Ad latus sinistrum legentis

Ad latus dextrum legentis:

În *Exercitationes diplomaticae* ale aceluiașî *(ibid.*, fol. lat. 2242, p. 11) se întîmpină această notă despre actul din 1432 al luî Vlad-Vodă, ca stăpînitor al feudelor cisalpine:

In tabulario conventus quondam de Colosmonostro extant litterae Ioannis Vlad Vaivodae anno aerae constantinopolitanae 6940, id est aerae vulgaris 1432, exaratae, quibus se non modo Valachiae dominum, sed etiam ducem de Omlas et Fogaras profitetur et Stephano atque Romano Boër fratribus pagos quosdam districtus Fogaras, in his pagum Vajdafalva et quasdam portiones in Felsö Szombathfalva donat.

Dacă acest act e cunoscut și tipărit acuma, nu e tot așa și cu cel ce urmează și se află tot în acel volum al luî Eder (p. 48):

Prudentibus ac circumspectis viris iudicibus et iuratis, senioribus consulibusque Septem Sedium Saxonicalium harum partium transilvanarum, amicis nostris honorandis.

Litterarum ipsarum summa haec est. Quaesti fuerant Saxones Stephano de Hederfaja incolas sedis Zeredahel a familiaribus Stephani arceri a glandium usu pro porcis suis in districtu Omlas. Respondet Stephanus sibi pro suis servitiis hunc districtum a Regia Maiestate cum iisdem iuribus collatum fuisse cum quibus eundem decessor ipsius a magnifico Wlad Vaivoda tenuerit, se vero ab hoc ipso priore possessore comperisse id semper moris fuisse ut incolae sedis Zeredahel et alii vicini, nonnisi obtenta ab officialibus districtus omlasiensis venia, silvis uti possent. Idem deinceps etiam fieri vult Stephanus. Datum in castro nostro Scharos vocato, feria secunda proxima post festum beati Francisci Confessoris, anno Domini, etc. LX-mo quarto. Praesentis vero, propter absentiam sigilli nostri, capellani sigillo fecimus consignari.

Stephanus de
Hederfaya.

Copia trebuie să fi fost luată de Eder după original, în Archiva națională a Sașilor, dar în colecțiile Academieî noastre nu se află altă copie.

III. Între izvoarele relative la campaniile din 1443 și 1444 ale creștinilor, niciĭ unul nu se ocupă maĭ pe larg de rolul jucat de Vlad Dracul decît povestirea în versurĭ, tînguirea poetică a luĭ Michael Peheim saŭ Mihaĭ Bohemianul.

Autorul era un soldat rătăcitor, care-șĭ vindea vitejia prin țerile Răsărituluĭ, la el acasă saŭ în Ungaria, mulțămită și

strînseĭ legăturĭ de pe atuncĭ între cele două ţerĭ. A servit pe un magnat ungur şi a plecat foarte nemulţămit, mormăind imprecaţiunĭ versificate; s'a dus cu cruciaţiĭ cerşitorĭ la lupta în potriva Turcilor şi a avut durerea să-şĭ vadă şeful, comitele de Cilly, jertfit de ambiţia şi invidia Hunyazilor.

În «lunga campanie» şi la Varna n'a fost, dar a găsit cine să-ĭ spuie cum aŭ fost lucrurile. Acel informator se numia «Hans Mägest», care se luptase poate în amîndouă expediţiile, dar de sigur în cea din urmă («der selb waz in dem Streite»). Fusese prins de Turcĭ şi ţinut rob timp de şeĭsprezece anĭ. După aceasta, decĭ pe la 1460, el povesti întîmplările din acele răsboaie luĭ Beheim, care le puse în scris şi în rimă, făcînd din ele un «Lietlin», un mic cîntec.

Un «Lietlin» de maĭ multe sute de versurĭ, care se chiamă: «Von dem Kung Pladislau wyder mit den Türken Strait». L-a tipărit Karajan, în «Quellen und Forschungen zur vaterländischen Geschichte, Litteratur und Kunst» (Viena, Braumüller, 1849), învăţată lucrare, care pretinde a fi însă numaĭ «ein Denkmahl des treuen Zusammentrinkens» din partea a doĭsprezece prietenĭ vienesĭ.

Ce valoare poate să aibă cîntecul Cehuluĭ se înţelege. După şeĭsprezece anĭ un om simplu, care nu-şĭ lua note, cu greŭ poate să povestească cu amănuntele de cronologie şi topografie ce se întîmpină în izvorul nostru un lung şi încurcat războiŭ, prin locurĭ cu totul străine. Ce e maĭ slab, maĭ puţin demn de încredere e decĭ ceia ce ispiteşte maĭ mult la început: datele precise. Ceia ce are valoare e anecdota, incidentul.

Asupra însemnătăţiĭ luĭ Beheim aŭ scris Zeissberg, în *Analekten zur Geschichte des XV. Jahrhunderts. II. Erinnerungen an die Schlacht bei Warna* («Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien», 1871, pp. 81-114) şi Huber, în «Arch. für öst. Gesch.», LXVIII. Ceia ce voiŭ să fac aicĭ, e numaĭ să aleg şi să retipăresc părţile ce ne privesc, fără o critică pe care cetitoriĭ o pot face singurĭ. Dar foarte puţinĭ dintre dînşiĭ numaĭ ar putea să aibă la îndămînă acest izvor, de care nicĭ un istoric romîn nu s'a putut servi până astăzĭ.

Campania din 1443 se termină, şi

Die Reczen bliben in Sirvei,
Die Walachen in Walachei. (p. 38.)

În cea nouă, cînd se ajunge la Vidin (cf. textul nostru şi izvorul citat acolo):

Im kam zu Hilff in kurczer Stunt
Mit krefftiglicher Were
Trekle waz er genennet,
Der Gross-Waida von Walachei:
Siben tausent Man kam hyn pey, —
Da man dy Stat aussprennet. (vers. 325-30.)

Cînd se orînduieşte armata, al şesele «banderiu», compus din aceştĭ 7.000 de oamenĭ, rămîne să-l conducă Dracul:

Daz sehst Trakle waz füren,
Der Gross-Woida von Walachei. (vers. 350-1.)

La cetatea din stîncĭ, «Petrus» turceşte, «Peters Pürk» nemţeşte, cînd se aşază scările de asediŭ, Dracul dă oamenĭ de aĭ săĭ, dar eĭ sînt daţĭ jos de pe zidurĭ şi treĭzecĭ dintre eĭ pier; şi soldaţiĭ regeluĭ cad, în număr de douăzecĭ şi cincĭ, împreună cu o bucată de întăritură, de care se acăţase. Cînd Turciĭ vreaŭ să fugă, Vlad, care ştie locurile, îĭ aşteaptă la ieşirea lor tăinuită şi-ĭ ucide:

Weil der Sturm waz am pesten,
Da kam Trakle von Walachei.
Sein Steig Leitern praht man hinpei,
Da stigens gen der Vesten.
Da daz dy Turken wurden gwar,
Sy eilten schnelliglichen dar
Un slugens von der Maure.
Fun disem Velsen dahin dan
Vieln sich zu Tot wol dreisig Man:
Sy liten Laid und Traure.
Der Kunig mit den Seinen prach
Von der Maur ain vach vil drat,
Daz schlug funf und zwainczig zu Tat
Mit dem Kamer hineine.

Die selben Turken heten ain
Verpargen Lachr auss dysem Stain
Haimleicher durch dy Erden.
Da vor lag Trakle Waida nach,
Wist er nit umb daz selbig Lach,
Dy Turken vil unwerden,
Auch nit wisten da vane.
Ir vil dy trungen in daz Hol
Und mainten auss zu kumen wol,
Daz waz Trakle verstane.
Waz er der Turken her auss vant,
Dy liss er täten allzuhant.
Da daz die Turken sahen,
Sy fluhen wider in daz Haus. (vers. 547 și urm.)

Fără să se dea cu tunurile, pentru a cruța femeĭ creștine prinse, ce apar pe zidurĭ, cetatea se iea și, firește, garnisona e omorîtă. Ca și în anul următor pe Dunăre, cum se vede. Nu se poate o asămănare maĭ mare: atîta doar că în 1445 Hunyady evită marea luptă de la urmă.

La Varna, Dracul face pe spionul și merge noaptea să vadă ce fac Turciĭ. Se întoarce în zorĭ, aducînd la o sută de caĭ prinșĭ și vestea că vine Sultanul, cu 300.000 de oamenĭ:

Des Morgens kam gerennet
Der Gross-Waida von Walachei:
Wol hundert Pfert praht er hinpei
Trakle waz er genennet.
Der praht dem Kunig do dy Mer:
Der Turkisch Kaiser Murat, — der
Het auffprochen mit Mahte
Und zeug mit seinem Her da her:
Wol drei mal hundert Taussent wer
Der Türken Ungeslahte...
(vers. 627 și urm.)

Cînd Murad e grămădit în «stîncă», cu Ieniceriĭ luĭ, el face apel la sentimentele de părinte ale luĭ Vlad, care avea la dînsul doĭ fiĭ — nu «frațĭ» — robĭ. Cuvintele-ĭ de amenințare n'ar fi fost fără folos — cum se vede, e o legendă

ce se purta între luptătorĭ — şi Vlad s'ar fi «dat de o parte», lăsînd pe creştinĭ soarteĭ lor:

Sy slugen ir aber vil an Mass.
Da wart dem Kaiser kunt wy grass
Dy Seinen Schaden nemen:
Do enpot er dem Trakle seit:
Wolt er nit lassen von dem Streit
Ee im mer Potschafft kemen,
So welt er toten lassen
Sein zwen Bruder, dy er dann het
Gevangen an der waren Tet, —
Wält er sich Streitz nit massen. —
Dy Turken liessen sich vil drat
Alsamen mit gemainem Rat
Her van den Perg her nider.
Weil sy erhuben da den Streit,
Da zog der Grass-Waida peseit
Und liess dy Kristen sider
In den Nöten peleiben. (vers. 731 şi urm.).

Ceia ce aflînd Sultanul, e îndemnat să atace din noŭ:

Ach hët gehort sagen da pei
Daz der Waida von Walachei
Von dan gewichen were. (vers. 798-90.)

După care soarta luĭ Vlad nu maĭ preocupă pe poet.

IV. Memoriile luĭ Æneas Sylvius (Piu al II-lea) nu sînt însemnate pentru noĭ numaĭ printr'aceia că daŭ scrisoarea luĭ Ţepeş către Sultan, ci şi prin ştirile de istorie românească ce o preced şi urmează.

Se spune întăiŭ de poporul romîn, care vorbeşte «italieneşte, dar stricat foarte», şi se arată cum cu timpul coloniĭ romanĭ aŭ devenit «maĭ barbarĭ decît barbariĭ» — fără a uita de eponimul Flaccus.

Se trece apoĭ la istoria munteană maĭ nouă. Detronarea luĭ Vlad Dracul e expusă foarte bine: motivul duşmănieĭ cu Hunyady, «pentru că trecuse de partea Turcilor», lupta, prinderea Domnuluĭ şi tăiarea, «împreună cu un fiŭ al săŭ». Singură data e greşită: 1456, care e aceia a schimbăriĭ Dom-

neştĭ următoare. Despre urmaşul luĭ Vlad, Vladislav Dan, ştie scriitorul, care-ĭ dă numele de «Ladislaus quidam»; iar pe «Dan al III-lea» îl ignorează şi el. «Ioan», Io Vlad, viitorul Ţepeş, scoate pe Vladislav, îl ucide şi începe cruzimile sale.

Piŭ al II-lea le enumeră, şi multe nu se află, saŭ nu se află *în această formă*, aiurea. Duşmaniĭ familieĭ sale sînt distruşĭ. Regiunea Sibiiuluĭ e prădată. Se aduc robĭ în lanţurĭ, şi mulţĭ sînt traşĭ în ţapă. Negustoriĭ sînt prădaţĭ şi ucişĭ. El aduce din Bîrsa («ex Vurcia») 400 de copiĭ, «ca şi cum ar fi să înveţe româneşte» — am explicat în *Convorbirĭ literare* de unde vine această afirmare grosolan de ridiculă—, şi-ĭ arde într'un cuptor («in aestuario»). Rudele sale, boieriĭ fruntaşĭ sînt ucişĭ. Uniĭ «domestici» aĭ săĭ sînt îngropaţĭ în pămînt pănă la mijloc — *umbilico tenus* — şi săgetaţĭ. Altora li se iea pielea de viĭ.

Între victimele luĭ e şi Dan fiul luĭ Dan, şi iată cum i se descrie sfîrşitul:

Daym quendam, filium alterius Daym Vaivodae, in bello cepit viventique ac videnti sepulchrum erexit iussitque sacerdotes exequias decantare; quibus finitis, captivo caput amputavit.

Cincĭ-zecĭ şi treĭ de solĭ aĭ «Ardelenilor şi Secuilor» sînt aruncaţĭ în închisoare. Ţara lor e atacată fără veste şi ruinată cu fier şi foc. Trage în ţapă pe «Caeilinus, suarum copiarum ducem», ca neascultător al poruncilor luĭ crude: «eo quod immanitati suae non satisfaceret». Înţeapă şi şese sute de călătorĭ din aceiaşĭ Ţară a Bîrseĭ. Pe un Ţigan — «Zeganus» —, care refusase să spînzure pe un hoţ, îl coace «in magno lebete», şi-l dă de mîncare, — altor Ţiganĭ, fireşte («civibus suis»). Înnaintea mamelor, pruncĭ de ţiţă sînt sfărmaţĭ de pietre. «Intrînd în Ardeal, chemă la sine ca pe nişte prietenĭ pe toţĭ (!) Romîniĭ cari locuiesc acolo şi, stringîndu-ĭ la un loc, pune ostaşĭ să-ĭ ucidă, şi li arde satele.» Jertfele luĭ ar întrece 30.000 de oamenĭ.

Cînd, în 1462 (anul e greşit), Turciĭ îĭ cer tributul, el spune că-l va duce singur la Adrianopol şi cere pasurĭ către san-

geaciĭ vecinĭ, care se daŭ. Trecînd apoĭ Dunărea pe ghiaţă, pradă, ucigînd peste 25.000 de oamenĭ. «Între carĭ şi fete foarte frumoase aŭ perit, cu toate că le cereaŭ Romîniĭ luĭ de neveste.» Multĭ robĭ, aduşĭ în ţară, sînt jupuiţĭ, arşĭ, puşĭ în frigărĭ, fierţĭ în uleiŭ, traşĭ în ţapă, formînd o întreagă pădure. Un om avînd o cămaşă cu mult prea scurtă, Domnul, ofensat în sentimentele sale de pudoare, chiamă la judecată pe femeia luĭ, care recunoaşte că «meşteşugul eĭ este să coase» şi o pune şi pe ea în ţapă, dînd bărbatuluĭ o alta, cu calităţĭ superioare în această privinţă.

Piŭ al II-lea ştie — ceia ce ignorează Bonfiniu — că Ţepeş a fost închis la Buda pentru scrisoarea luĭ de trădare către Sultan.

Şi el termină aşa, în 1463: «E tot la închisoare şi acum; un om mare şi frumos, care arată făcut pentru Domnie. Întru atîta se deosebeşte adesea faţa cuiva de sufletul luĭ!»

VI. Relativ la lupta de la Turnu-Roşu, Eder reproduce în vol. III al *Analectelor* sale citate, un privilegiu din 1-iŭ Septembre 1494, al regeluĭ Vladislav al II-lea, pentru un personagiu, Danes de origine: Carol Schaller de «Leventhal», fiul luĭ Sigismund, «Status regni Danie mediocris, dum viveret, supremi ministri». Privilegiul, care cuprinde arme, cu un cap de Turc, şi moşiĭ, e copiat după original şi confirmat adese orĭ în timpurĭ maĭ tărziĭ, dar Eder observă, nu fără dreptate, că sînt lucrurĭ ciudate într'însul.

Orĭ cum ar fi, actul menţionează serviciĭ aduse de Carol regatuluĭ Ungarieĭ, supt Mateĭ Corvin ca şi supt regele domnitor şi

Signanter autem cum perpetui quoque fidei christianae hostes Turci, regnum nostrum invasissent, anno videlicet recenter praeterito, apud Rubram Turrim, in gremium illorum prodeundo, proprio Marte et viribus mirabiliter ultra triginta eorum fortiter trucidando.

Ar maĭ fi ucis, spune, în sfîrşit, documentul, «in caverna rupis praedii Kusma . . . praedonem ac multarum provinciarum spoliatorem, Podilan nominatum, in circulo civitatis nostre bistriciensis et comitatibus circumiacentibus, dum viveret, latitantem; cui frustra tot insidias feceramus».

VII. În 1522 Socotelile Sighişoareĭ pomenesc cheltuielile făcute cu expediţia munteană a Voevoduluĭ Ardealuluĭ:

1522. Exactio pecuniarum pro solucione stipendiariorum et duorum milium florenorum domino Waywode deputatorum, dum circa festum S. Michaelis Archangeli proficiscebatur ad terram transalpinam et in civitate super quemlibet hospitem aspri 20 impositi et exacti.

Exactio secunda vice pecuniarum pro solucione stipendii, super quolibet stipendiario flor. 3, circa festum Omnium Sanctorum, dum stipendium transmitti debuit ad terram transalpinam ...

Petro Lwtsch, eo quod fuit cum iudice sedis in terra Barcza in quadam expedicione circa festum Omnium Sanctorum ...

Dominis magistro civium et duobus iudicibus certis vicibus ad Zenthagata, ad magnificum dominum Wayvodam pro gentibus, pro expensis ... Cyphus argenteus domino Waywode donatus ... Iudici regio, dum discessit ad terram transalpinam ... Pro duobus lerdis ad currum iudicis regii, dum ibatur ad terram transalpinam ... Magnifico domino Waywoda in terra Barcza ... Stipendiariis equestribus et pedestribus, dum discesserunt ad terram transalpinam ... Ad dominum Waywodam ad Brassoviam ... Stipendiariis, ... dum reversi fuissent ex Transalpina ....

VIII. În protocoalele sibiiene, I, fol. 23 V°, găsim la 1524 o oprire, din partea meşteruluĭ Celestin, argintarul *(aurifaber)* din Braşov, a unor vase preţioase, şi adecă

nonnulla argenteria, utputa discum unum argenti et duas scutellas mediocres continentes marcas sex cum media,

care se află la alt argintar, din Sibiiŭ acesta, Ludovic Rorer, şi aparţin văduveĭ luĭ Basarab (Neagoe). Soţul eĭ, «condam Bazzarab Waywoda», era dator cu înscris suma de 57 fl. luĭ Celestin.

XI. Cu privire la istoria Romînilor în întăia jumătate a secoluluĭ al XVI-lea se cuprind lămurirĭ nouă, de oare-care însemnătate, într'o operă, al căruĭ unic ms. cunoscut a intrat de puţin timp în stăpînirea Biblioteciĭ Museuluĭ Naţional din Budapesta.

Persoana luĭ Tranquillus Andronicus din Traù (Dalmaţia), agent diplomatic în serviciul celuĭ d'întăiŭ Zapolya, nu e necunoscută. Se păstrează şi opere latine ale luĭ[1]. Dar nu se

[1] Oratio Tranquilli Andronici Dalmatae ad Germanos de bello suscipiendo contra Thurcos. Eiusdem Tranquilli de Caesaribus Romanorum invictissimis Carolo et Ferdinando — Extrase în ms. Hist. 4-to, 182 al Acad. maghiare.

ştia până acum că acest servitor al regeluĭ naţional unguresc, că acest tovarăş de nenorocire şi sfătuitor credincios al luĭ Gritti a povestit păţaniile acestuĭ din urmă. Totuşĭ de dînsul e manusciptul latin întitulat «De rebus in Hungaria gestis a Ludovico Gritti», din care o copie îngrijită, cel puţin caligrafic, pe frumos pergament, a fost presintată luĭ Albert Laski, vînătorul de glorie polon, de nepotul autoruluĭ, la 1578.

Andronicus, care scria la 1540 — din greşală ms. are «1530» («MDXXX») — vorbeşte şi de Romînĭ în genere. El primeşte fabula luĭ Eneas Sylvius despre căpetenia romană Flaccus, şi o împodobeşte încă, făcînd din el un ocupator tărziu al Dacieĭ, cu coloniĭ căreia se contopesc propriiĭ săĭ tovarăşĭ de cucerire. De la strămoşiĭ lor li-ar fi rămas Romînilor de astăzĭ limba, amestecată cu elemente barbare însă, şi obiceiul de a-şĭ omorî Domniĭ, «tiraniĭ».

Nunc se Romanos vocant, sed nihil romani habent, praeter linguam, et ipsam quidem vehementer depravatam et aliquot barbaricis idiomatibus permixtam; fortasse traxerunt etiam a Romanis civiles discordias et tyrannicidia, quippe rari eorum Vayvodae (sic enim suos principes vocant) fato morbisque intereunt; inimicitiarum neque modus neque finis est; fratres et cognati principibus suspecti sunt, nec patiuntur eos in suo regno degere; capti occiduntur, aut, si viles sunt, truncantur naribus, quia deformitate non admittuntur postmodum ad principatum.

Şi Dalmatinul, care avu să sufere de la noĭ, cu ştirea Domnilor romînĭ saŭ fără, adauge aceste cuvinte amare de ocară despre trîndăvia şi necredinţa nemaĭpomenită a Romînilor:

Nulla gens, nec ignavior, nec magis perfidiosa; vitio non datur apud eos periurio fallere: multa istiusmodi habent nefaria, quae omnia persequi non est huius temporis.

El maĭ dă şi ştirĭ despre începuturile şi hotarele celor două principate româneştĭ. Ele ar fi format la început unul singur — «priscis temporibus omnes Valachi sub uno principe agebant» —, şi Ţara-Românească s'ar întinde aproape până la Mare, fiind la mijloc spre Răsărit nişte mlaştinĭ foarte marĭ, pe care le face Dunărea («fere ad Pontum, interiectis ab ortu aestivo paludibus maximis, quas Ister efficit»).

Tranquillus, pe care, la ruina luĭ Gritti, în 1534, îl cereau şi pe dînsul Moldoveniĭ, se ocupă adesea de persoana luĭ

Rares, «nestatornicul», «perfidul», «cel maĭ ticălos dintre toate bipedele, tipul perfidieĭ maĭ mult decît punice», «criminalul hoţ». Noĭ judecăm însă astăzĭ că minciunile şi actele de trădare ale Voevoduluĭ eraŭ provocate de minciunile şi actele de trădare ale luĭ Gritti, care visa pentru el şi familia sa un fel de mare regat dunărean, şi scusăm întru cîtva pe acest strămoş, care avea să apere ceva maĭ scump decît capriciile şi interesele personale, — ţara şi neamul săŭ adecă.

Dar aicĭ avem să ţinem samă numaĭ de ce ni se spune, în acest izvor noŭ, despre contemporaniĭ în Muntenia aĭ luĭ Petru-Vodă.

La 29 Februar 1528 pleca din Constantinopol un ambasador zapolyan, Ieronim Łaski, care, mulţămită luĭ Gritti, izbutise să încheie cu Sultanul un tratat folositor pentru stăpînuĭ săŭ. El aducea ordine către Domnul de atuncĭ al Ţeriĭ-Româneştĭ, Radu de la Afumaţĭ, «pentru ca acesta să năvălească în Ardeal cu o puternică oaste («cum valido exercitu») şi să-l dea iarăşĭ în stăpînirea Craiuluĭ Ioan».

Ştim că, încă cu cîteva zile înnainte, Radu-Vodă manifestase, printr'o scrisoare ce ni s'a păstrat, preferinţa sa pentru acest «Craiu Ioan». Totuşĭ, cînd Laski se întîlni în Muntenia, pe unde i se părea calea maĭ sigură, cu Tranquillus, ce se întorsese din Franţa pe calea Raguseĭ, eĭ căzură, cu totul fără dreptate, în bănuiala că Radu ar fi înţeles cu Ferdinand. «Paznicii» ce se dăduse celuĭ d'intăiŭ sînt calificaţĭ de sentinele menite să împiedece o fugă, şi se atribuie bietuluĭ Domn nevinovat gîndul nelegiuit de a prinde pe acela ce iscălise abia un tratat cu Sultanul. El ar fi stat astfel alăturĭ cu Rareş care, «urmînd norocul, se depărtase de prietenia Craiuluĭ Ioan».

Destul că vremurile erau rele pentru aderenţiĭ luĭ Zapolya şi că se găsi cineva pentru a da de ştire luĭ Łaski, îndemnîndu-l să fugă în singura direcţie unde lucrul era cu putinţă, în Turcia: «altfel se va sfîrşi cu dînsul» («alioqui de ipso transactum esse»). Tranquillus, care-şĭ reunise soarta cu a celuĭlalt agent zapolyan, fugi şi el tot într'acolo, cu călăuzul săŭ, care ştia ţara şi limba. Aveaŭ caĭ de schimbat, şi eraŭ stăpîniţĭ

de o frică ce li dădea aripĭ. «Printre străjile ce se aflaŭ în multe locurĭ», eĭ se furişară, în patru zile de alergare, până la Nicopol. Şi, mergînd de aicĭ spre Constantinopol, eĭ întîlniră pe trufaşiĭ, pompoşiĭ solĭ aĭ luĭ Ferdinand, cari credeaŭ, ni spune Tranquillus, că Radu-şĭ îndeplinise acum îndatorirea ce luase.

*

Cînd, peste cîţĭ-va anĭ, în 1534, Gritti străbătu valea Dunăriĭ, în a doua călătoria-a sa militară — despre întăia lipsesc în acest povestitor orĭ-ce amănunte —, el găsi alt Domn, pe Vlad-Vintilă. Am văzut ce urzi Gritti, în trecerea sa, contra Voevoduluĭ şi cu cîtă energie ştiu acesta să-şĭ apere tronul şi viaţa.

Tranquillus povesteşte lucrurile ast-fel. Vinovatul pentru relele relaţiĭ dintre oaspete şi ospătat ar fi fost tot Czibak, victima peste puţin a luĭ Gritti, vice-voevodul, urît de acesta din urmă, al Ardealuluĭ. Prin «dese soliĭ» («assiduis nunciis»), Vlad ar fi fost cîştigat de Czibak, «atras în facţiunea luĭ, minţindu-l că altfel va fi despoiat de tron, de oare ce guvernatorul [Gritti] vrea să puie Domn Muntenilor pe propriul luĭ fiŭ şi că ar sta în înţelegere cu maĭ mulţĭ boierĭ cari eraŭ duşmanĭ Voevoduluĭ».

Fireşte că povestitorul nostru ştie ce s'a petrecut, dar nu-ĭ vine la socoteală să spuie lucrurile aşa cum aŭ fost. El insistă asupra faptuluĭ că tovarăşiĭ luĭ Gritti eraŭ nepregătiţĭ de duşmănie în aceste părţĭ; el presintă oastea luĭ Vodă ca «enormă», un «ingens exercitus»; mărturisind că tabăra guvernatoruluĭ «a fost încunjurată zi şi noapte, în cîmp deschis», el nu ştie de vre-o dare a boierilor de opoziţie în mînile Domnuluĭ mînios. Ci lucrul se termină aşa la dînsul: «Pentru care faptă, e ştiut că Vlad s'a pocăit şi a dat vina pe Czibak, de care a fost împins cu minciunĭ la această crimă... Şi apoĭ, făcîndu-se bună pace *(gratia)* între guvernator şi Voevod, noĭ am venit în Ardeal». Totuşĭ şi maĭ departe el spune că, din parte-ĭ, privia pe Vlad reconciliatul ca pe un «hostis publicus», întocmaĭ ca şi pe Rareş, al căruĭ Mare-Logofăt întimpinase pe Gritti în Muntenia şi-l întovărăşise peste munţĭ.

Tranquillus afirmă chiar că Domnul ar fi fost în stare să oprească pe Turcĭ, dacă ar fi venit în ajutorul guvernatoruluĭ, asediat în Mediaş.

Locurile privitoare la Muntenĭ sè află în ms., care poartă signatura: lat. fol. 3760, pe fol. 5 V°, 15-5V°, 21 V°-2. El n'a fost întrebuinţat decît în noua ediţie, ungurească, a studiuluĭ luĭ H. Kretschmayr asupra luĭ Gritti (în «Colecţia de biografiĭ», maghiară, 2 vol.) [1], dar mi s'a spus, că se pregăteşte o ediţie a opusculuIuĭ. Până atuncĭ cetitoruluĭ romîn îĭ vor ajunge cele spuse maĭ sus.

X. Între nişte còpiĭ de documente, făcute în sec. al XVIII-lea, aflăm următoarea scrisoare, foarte interesantă, de la Vlad (Vintilă)-Vodă (Bibl. Academieĭ maghiare, Hist. fol. 110).

Spectabilis ac magnifice domine, domine frater, amice vicineque charissime... Noverit... quomodo sepius conquesti sumus... ex parte Stephani Zevorrhey quanta damna in alpibus nostris cum suis maleficiis intulit, quod usque huc nihil restituere voluit, nec vult. Recordetur etiam Vestra Spectabilis et Magnifica Dominacio dum et quando potentissimus Caesar Turcorum Austriam invaserat, praedecessor, videlicet Vlad, Vajvoda Transalpinensis, tributum regni nostri transalpinensis ipsi Cesari Turcorum, medio nonnullorum boyaronum nostrorum, videlicet Theodoro supremo logotheto et Sárban Udvarnyk, per Hungariam mittere decreverat. Cum vero ad civitatem Regiae Maiestatis Karansebesch pervenissent, tunc temporis civitatenses mille florenos ab iis assumpserunt, sub eo colore quod ipsos comitari velint quousque cum tributo illo ad Cesarem pervenire possint. Ferunt etiam eos dixisse quod sine eorum comitiva nullo modo usque ad loca illa pervenire valebunt securi. Ex tunc comitati sunt eos usque ad aliqua loca, feceruntque inter eos tales rumores quod Cesar ipse per Germanos profligatus esset et, sic coacti terga vertore *[orig.:* versus], usque ad predictam civitatem devenisse cum magno pudore. Ibique ab iis equos accepisse. Tandem etiam servitores Sarban Udvornyk unum ex Karansebiensibus interfecerant, pro quo coactus dari est quadringentos florenos. Et ipsi Sebesienses unum ex servitoribus Sárbán Udvornyk interfecerant, et nihil pro eo solvere voluerunt. Et, quando exercitus Hamza Bani atque aliorum bojaronum nostrorum, qui per totam aestatem in servitiis Regiae Maiestatis Budam Estergoniumque venerant serviturí, in reditu eorum ad Transalpinam [erant], etiam equos et alias res in potentiam *[orig.:* potentiaque] eorum acceperunt. — Quapropter rogamus ut, secundum mandatum Regiae Maiestatis, omnem communem iustitiam, quam *[orig.:* que] iubet dare omnibus gentibus

[1] Întâia ediţie a ieşit în «Archiv für österr. Geschichte» pe 1896.

[orig.: quod suum], administrare digneris. Quod si secus, scandalum erga bojarones nostros factum atque damna impensa nullatenus mittere volumus *[orig.:* voluimus], sed alias de re negotioque excogitabitur isto. Deinde quoque bojaro noster nomine Mailatth Spothar atque egregius Petrus Pithar, secretarius noster, nomine nostro . . . dicent: fidem indubiam eis praestare volueritis sicut et nobis. . . Datum in domo nostra Bucuresti *[orig.:* Turrest.], vigesima secunda die iunii, anno Domini 1533 [1].

Vlad, Dei gratia dominus verusque heres Wayvodaque regni transalpinensis.
[Stefano Bathory de Zomlio.]

XI. Ca un «biv călugăr» ce era, Radu-Vodă, fost Petru boierul și Paisie monahul, luă de la început apărarea călugărilor. La 20 August 1537 vedem pe regele Polonieĭ răspunzînd luĭ «Io Radul Voevod și hospodar al Țeriĭ-Româneștĭ, prietenul nostru iubit», în privința unor Sfetagorețĭ de la mănăstirea Sf. Pantelimon, carĭ se plînsese fostuluĭ lor coleg că aŭ fost despoiațĭ peste Nistru (Jablonowski, *Sprawy,* pp. 132-3).

XII. Dăm aicĭ documentele ragusane menționate la analisa cronicĭĭ luĭ Luccari:

Die IIIj septembris 1438.

Liubissa Ivanevegh *[șters:* Bogdan Milunovigh], pro una parte, et Bogdan Vlagievigh et Rachaz Boghisigh et Maroe et Marinus, fratres Iurchovigh de Tregovist, pro alia parte, qui hanc certam differentiam de mercato inter eos facto de certis crimesiis ex certa animi scientia se compromisserunt, dimisserunt et compromissum fecerunt de iure et de facto in discretos et prudentes viros ser Iohannem speciarium de Ficho, ser Simonem de Duyo et Filipum *[șters:* Pantella] de Silva, de dicta differentia dicti mercati, tanquam in eorum arbitros, arbitratores et amicos communes, qui de dicta differentia et dependentibus ab ea possint dicere, sententiare, terminare et diffinire, pro[ut] de iure et de facto, sicut eis videbitur et placuerit; promittentes dicte partes quicquid per dictos arbitros, vel maiorem partem eorum dictum et terminatum fuerit attendere et observare et non contravenire, sub pena ducatorum ducentorum applicanda per partem attendentem non attendenti.

[5 novembris 1438.]

Marinchus Iurgevich de Vlalachia *(sic)* dedit, vendidit et tradidit unum equum mocellum, portantem, franchum et liberum Mathicho Çidilovich, presenti, recipienti et ementi pro pretio commercato ducatorum duodecim, quos idem

[1] Punctele arată suprimărĭ făcute pentru scurtare. S'aŭ îndreptat pe alocurĭ grosolane greșelĭ de copie.

Marinchus fuit confessus habuisse et recepisse a dicto Mathico, promictens supradictum equum disbrigare et liberare dicto Mathico ab omni molestia, damno et impedimento, que sibi Mathicho quoquomodo inferrentur, supra se et omnia bona sua respondendo.

Die vij novembris 1438.

Vlatcho Vochsigh, qui de commissione et consensu de Beirban (!) Bossinovigh et de Dodoe Vechtinovigh, sociorum suorum, vadit in Vlachiam pro recuperando res et robam, de quibus derobati fuerunt ipsi socii, que res et roba erat communis ipsorum et valoris perperorum L, et etiam pro recuperando equum ipsis robatum cum dictis rebus, se constituit, obligavit et promisit, si et in quantum possit recuperare dictam robam seu partem ipsius et equum aut valorem dicte robe et equi, quod reddet et dabit dictis sociis suis rectam partem suam, partiendo et dividendo inter ipsos tres, sicut de iure et equitate facere debet, nullo suo labore computando, renunciando, etc. *(sic.)*

(Ragusa, *Diversorum Cancellarie*, reg. 1437-8, 1438-40.)

XIII. Pe lîngă lămuririle din Gerlach, cuprinse în *Contribuțiile* mele, e de văzut asupra luĭ Iacob Luccari, cronicarul, ce se întîmpină în Silistra și Sofia, la 1581-2, — Fermenžin, în *Monumenta Slavorum meridionalium*, XVIII, pp. 6, 10. El avu, fără îndoială, relațiĭ cu familia Mirceștilor, cu Doamna Ecaterina, cu Mihnea-Vodă, fiul eĭ, și poate cu Petru Șchiopul, unchiul acestuia.

I.

CHRONICA SERBICA DESPOTAE GEORGII BRANKOVIC E CODICE SERBICO LATINE REDDITA, OPERANTE L. B. FRANCISCO XAV. PEJAČEVIČ.

P. 16.]

Anno 6900 [1392, tertio anno regni sui, Bajazet, filius Amuratis, movit [exercitum] adversus Bulgaros et accepit urbem Ternovo et reliquas circa eam positas et post transactos tres annos, nempe 6903 [1395], movit Bajazet contra Mircsam, Ugrovlachorum Vojvodam, et debellavit Mircsa Bajazetum ad Rovinam, et hoc proelio periit generosus ille Marcus Kraljevich, filius Vukasini regis, et Constantinus Жєрлнговач, filius despotae Deani Dragasis.

P. 17.]

6906-1398. Combusta est Ravanicza, in quo etiam anno Bajazet coepit Vidinum et Nicopolim.

... Hocque anno [69ї-1402 Giurgia Vlkovicha despotam Stephanum] in Carigrad seu Constantinopoli captivavit et abiit in Sauromaziam.

Nota: Hanc vocem correxit descriptor noster et pro ea substituit Daciam, ubi a magnatibus cum honore exceptus est et tamquam caput gentis. Myrcha Vojvoda cum aliis magno affectu eum ad terras suas comitati sunt; et aedificavit monasterium ad Ressavam, ut supra dixi. Hoc eodem anno in Rodope suffocatus est Georgius Vlkovich, ex captivitate constantinopolitana [rediens.

P. 18.]

6927-1419. Obiit Myrche Voyvoda[1] et hoc anno aedificata fuit Ressava. Hoc ipso anno obiit imperator Bulgarorum? *(sic)* Constantin, Ianuarii 21.

6929-1421. Populatur Sultan Krizas[2] Valachos. Post annum unum adeoque 6930-1422] moritur Baosa, Zentae dominus. Hoc ipso anno obiit et Krischio Sultan.

P. 20.

Eodem anno [6949-1441], Iancul cecidit Mesit Passam ad Ialovnizam in Valachia.

P. 21.

6951-1443. Jankul mactat Mesit Passam in Valachia ad Ialovniczam; paucis effugientibus, ex quo tempore Ungari ... *(sic)* resumpsere.

6952-1444. Exiit rex Vladislaus cum Despota Georgio et Iankulo secundum Danubium in Valachiam, exinde in Bulgariam ad Slatizam, et Passam sub Nissam ceciderunt

P. 22.

6970-1462. Procedit czar Mehmed adversus Valachiam et fugat Drakulichium Vladam ex provincia.

6980-1472. Obiit Radul Voivoda Vgro-Vlachorum, et Mehmet Passa a czaro mittitur cum exercitu contra Stephanum Vojvodam Moldaviae. Nil tamen obtinuit, imo fugatus est cum detrimento et dedecore.

6982-1474. Pergit Passa contra Scodram, nec tamen eam capit; et eodem anno eum Stephanus Moldavus concussit et occidit. Eodem, obiit Radul Ugrovlachorum Voyvoda, fuitque atrox hyems. Et perit Capes Vlada[3] per Bessarabam.

[1] Data de lună, Mart, o dă altă versiune a *Analelor* sîrbeşti (în *Glasnik*, LIII).

[2] Kirişgi, Mohammed al II-lea.

[3] Vlad Ţepeş.

6983-1475. Pergit Hodun-Passa[1] contra Cara-Bogdan, et coeperunt Turcae Ciephu? *(sic)*[2].

6984-1476. Pergit czar contra Carabogdanum Voyvodam et eum perfligit et, rediens, vastavit Ungaros ad Danubium.

P. 24.]

6991-1483. Bajazet movet adversus carabogdanas arces Bielograde et Kiliam, supra Danubium sitas, et capit eas, uti et Stephani Moldavi arcem Vinamor[3].

[P. 25.]

7003-1495. Obiit Valachorum Vojvoda Calugier, et Radul filius successit.

7016-1508. Moritur Radul Vojvoda Valachus, quo eodem anno occidit Dmitar Jaksich Minu Vojvodu Sibiuu *(sic)*.

7021-1513. Mechmet czar occidit Begum Vladam, Vojvodam Valachorum, Ianuarii 25.

Ex supplemento scriptoris:

P. 26.]

7046—1538. Suliman contra Petrum Vojvodam Moldaviae, qui fugit ex terra sua.

7051—1543. Redit Petrus Vojvoda Constantinopolim, et Czar ei restituit Moldaviam.

7070—1562. Pergit Alexander Vojvoda Moldaviae Constantinopolim et, accepto auxilio a czaro, in suas terras redit.

7103—1595. Initio huius anni rebellavit Valachorum Vojvoda et duxit exercitum suum contra Bdinyum [Vidinum], et tunc Turcae, conflato mendacio quodam, perdiderunt arcem bdinyensem et religiosos multos christianos, nil reos. [Expediția Turcilor în Ungaria.] Sinan Passa vero cum exercitu mansit ad Danubium hyematurus. Luarea Becĭchereculuĭ de Turcĭ.]

[1] Soliman-Hadîm-Paşa.

[2] Caffa.

[3] Suceava?

Porro, redeuntes Persae, Tartari et Circassii aliique innumeri cum praedis magnis ex Ungaria, expectavit uterque princeps, nempe Valachiae Michael et Moldaviae seu Bogdaniae Aaron, cum suis exercitibus; in quorum manus cum reduces incidissent, ad internecionem deleti sunt, captusque ipse Tatarchan ab iis et missus ab his partibus ad regem in Transylvaniam. Hocque facto, agnovit Turcarum czar quod Transilvania, Valachia et Moldavia a fide recesserint Turcarum domino. Itaque sequenti anno, nempe:

7104—1596, Turcarum czar exercitum innumerum movet adversus Valachiam, Moldaviam et Transylvaniam, factumque est hoc tempore Sultani Murath, qui etiam hac hyeme mortuus est [nempe ut habet nostrum compendium: 1595, 18 Februarii. P.]

7104—1596. [Levențĭ din Ardeal pradă la Dunăre din parte Serbieĭ.]

Dein et Michael Vojvoda rebellis collegit exercitum, Turcasque, quoscumque reperit in terris suis, occidit, et progressus est contra Ruschik, populatusque combussit eam, educens ex ea 700 virgines, pariter viros, mulieres puerosque et 700 currus mercium... *(sic)* ab Giurgevich.

Dein Orchovo et Nicopoli depopulatus est et combussit. Et post festum S. Georgii exiit Pherhat Passa adversus Valachiam. Tunc exivere contra Bdinyam 3.000 militum ex Valachia adversus Hassan Passam, contra quos is, exiens cum magna potentia, concussit eos; et Pherhat Passa rediit in Ruschik, et deiectus est cum ignominia ex hoc munere; datum est commando *(sic)* Sinan Passae. Pherhate autem abducto Constantinopolim, caput truncatum est. Et Sinan Passa venit in Ruschiuk et transiit Danubium et cecidit prope quandam sylvam, et Valachorum exercitus, abscondens se in sylva quadam, repente exiens, occidit Mustaffam Passam bosnensem et Hassan Passam, temesvarensem Passam, et Sinan Passam ex equo deiecerunt, et dentes ei excusserunt, et duos filios consecuerunt et unum abduxerunt, et tres begos multasque copias conciderunt. Vesperi a caede cessatum est, et sera nocte aufugerunt Valachi et praedam suam acceperunt

ex Buchurest et abierunt in Tergovist. Turcae vero, venientes in Bukurest, invenerunt urbem, et aedificarunt ibi arcem circa monasterium SS. Trinitatis, et templum converterunt in mesitam. Post haec progressi sunt Tergovistum; Valachi vero inde in montes se receperunt, et ibi quoque Turcae aedificarunt arcem, et populati sunt Valachiam, et sine numero captivos abduxerunt. Tuncque constituerunt Begum in Tergovisto Mustafam Vojvodam, ex Vuchiternye, et cum eo adhuc tres alios begos, et sex alibegos et sex millia militum, 54 tormenta, 810 contas pulveris pirei pro bombardis et 30 millia aureorum in stipendia. Rediitque Passa in Bukurest. Et, redeuntes Valachi, occuparunt rursus Tergovist, et qui in eo erant omnes conciderunt milites supradictos. Tunc ergo Bassa fugit, ut Valachi eum prosequebantur, usque ad Danubium. Bukurestum tunc ipsi et Turcae incenderunt, et transiverunt Danubium. Valachi vero, traiicientes Danubium quidem, quid repererunt, homines, equos, camelos, armis omnia grassantes et arcem Gjurgevich rursus destruentes, omnes illic repertos occiderunt. Et ita in terra hac triginta milia Asiatum et 20 milia Turcarum et Janichar gladio Valachorum perempta sunt. Fuit tunc annus 7104-1596 Eodem anno Passa per aestatem fuit in Valachia. [Revolta luĭ Grdan Voevod în Bosnia, «in Miksiche et Onogosti». Refusă, în 1597, Ianuar, ofertele beguluĭ. Bătut la Gacskopolye teribil, face pace cu Ahmed-Pașa Hadum.]

7106-1598. Mense Februario transit Achmet Passa Hadun per Pristinam, et pergit Bdinyam, et in quadragesima venerunt cum magna celeritate, et ingressi sunt in Iank et noctu id occuparunt, omnesque qui intus erant, ad 15 hominum milia, gladio peremerunt.

[Expediția Serdaruluĭ in Ardeal. Tatariĭ ce veniau la iel pradă în Serbia.]

Perexit Serdar in Transylvaniam cum Tataris; dumque esset Serdar Passa sub Varadino, Achmet Passa erat Nicopoli et, veniens Michael Vojvoda Valachorum, dulcissimis verbis ad Passam dicebat: «fero tributa Caesari et tibi donum». Et Ungari interea traiecerunt in curribus Danubium et, vi

ingressi in litus, irruere in Passam adeo ferociter, ut aegro animo se Passa in urbem receperit, et abstulere equum eius ac pecuniam, et milites eius omnes concidere, et simul Passam quoque Caramanum devastarunt, vique occuparunt, et spoliarunt Nicopolim, Orahovo et Bdiny incenderunt, aegre arce remanente. Datique sunt ei 80 currus opum, ne arcem devastent, et circumsitos pagos incenderunt, devastarunt, et spoliarunt, et trans Danubium uxores, proles et viros abegerunt. Eodem anno 6 Augusti, qui fuit dies Domini, fuit lunae eclypsis. Serdar vero venit Belgradum hyematum.

7107-1599. Fit Magnus Vezir Ibrahim Passa Diakovich. Is, praemittens Ianicharorum Agam Belgradum, Strchi Passam, qui erat Sardar, venit et Ibrahim Belgradum, et advenere legati ex Transylvania, et a Michaele Voyvoda, et pacem fecerunt. Postea vero perrexit Budam et Strigonium. Eodem anno venit Michael Vojvoda *(sic)* cum exercitu et coepit Transylvaniam, et vere sequenti ivit Michael et occupavit Carabogdaniam, dixitque se regem Michaelem.

7109-1601. Redeo ad priora. Ante hunc annum [nempe 7108-1600] praedictus Mina (Micha, Michael) Vojvoda bellum fecit in Bogdania cum Vojvoda bogdanico et polonico, et Mahmet Passa ivit in Valachos. Transylvani vero conspiraverunt ad expellendum Michaelem. Quare, cum iam deberet in duas partes pugnare, sperabat se auxilia ex Transylvania accepturum; verum Transylvani, irruentes in eum, expulerunt eum.

Postquam pugnatum esset, multique ex Ungaris et Serviis cecidissent, Michael Viennam fugit, ad regem viennensem, et petiit auxilia contra Transylvaniam. Transylvaniae vero princeps pacem cum Turcis fecit.

In Bogdania fuit Ieremias Vojvoda; antea vero erat Aaronis Vojvodae dvornik seu aulicus. Frater vero eius Symeon in Valachia dominus factus est.

Praedictus porro Michael, acceptis a rege viennensi auxiliis, venit in Transylvaniam, et cum eo Cara Herzog, et occuparunt Varadinum et arces aliquot, et multa praelia fecere. Postea tamen a Germanico Sardar occisus est Michael Vojvoda. Iste Michael Vojvoda fuit dominus Transylvaniae, Va-

lachiae et Bogdaniae: paulo post amisit omnia, periitque. Filius vero eius obsidem agit Viennae hodieque.

7111-1603. In Valachia fuerunt Vojvodae nunc Simeon, nunc Busich cum Scherbano et cum Radulo, et nunc Radul, Mihin filius.

7119-1611. Venit Batori Gabro adversus Valachiam, et populatus est christianos, et incendit. Scherban Radul vero fugit; veniente autem Radul Mihin, rediit Batori in Transylvaniam suam. Scherban vero, conducens milites, rediit contra Radul Mihinum et expulit eum, Transylvaniam vero saevissime depopulatus est, aegreque Batori auffugit Cibinium. Postea Radul Michalevich Mihin venit cum Turcis; Scherban vero et Petrasco fugerunt versus Viennam, et Radul factus est dominus Ugrovlachorum.

Antea autem, post Ieremiam, Voyvodam moldavicum, nunc Domnya cum filiis, nunc Symeon, frater Ieremiae; post mortem autem Symeonis ambae Domnyae cum filiis bellum inter se gesserunt. Symeon vero multis vicibus Valachiam populatus est cum Turcis et Tataris. Tandem vero venit Stephanus cum Turcis, et fecit se dominum Moldaviae. Tunc Bethlen Gabro fugit a sua arce et declaratus est quasi rebellis, et dederunt ei regnum Transylvaniae. Scander Passa Serdar vero et multi Begi cum eo [erant]. Stephanus vero et Valachicus, Mihin filius, pergit contra Batorium, et Batorium fugit; quem tunc, reprehensum in porta arcis, caput ei amputarunt, et Bethlen fit rex in Transylvania.

[P. 30.]

7124-1616. Veniens Domnya Voyvodae Ieremiae cum filiis suis Alexandro et Bogdano adversus Stephanum Moldaviae Vojvodam bis terque post hoc.

Anno sequenti:

7125-1617. Ibrahim Passa Memibegovich et Skender Passa, et cum his 10 begi et Radul Mihinich profligant miseram Domnyam, et aliquam partem eius exercitus caedunt et spoliant, et cum ea ambos filios eripuit. Knez Korsizki[1], filiam

[1] Korecki.

vero eius abstulit Tartarus, et omnes abduxerunt Constantinopolim; Domnya autem fidem mutavit, ex filiis vero unus in arctum carcerem coniectus est. Radulo vero Mihino dederunt Bogdaniam, alicui vero Graeco, nomine Alexandro, dederunt Valachiam.

7125-1617 finito, et 7126-1618 veniente, exit Skender Pascha contra Cosacos in terram lehicham, Minorem Russiam, et tunc advenit Bethlen Gabro et Radul Bogdaniae et Alexander Valachiae; verum non multi ceciderunt, et nonnullae palancae duntaxat incensae sunt.

Postremo venit etiam perfidus Tartarus Cantamir, et populatus est Minorem Russiam et 53 millia hominum praeter pecora abduxit.

7126-1618. Vere adveniente, rursus perrexit Skender Passa in Casacos, circa festum Trinitatis. Venit Lupul Valachus, quondam Peharnik Scherban Vojvodae, ex Transylvania, cum copiis paucis, et expellit Alexandrum et omnes eius Graecos conscindit et omnes thesauros occupant, et faciunt Gabrielem, filium Symeonis, Valachiae principem, eique dant terram Valachiae; et is advenit Tergovistum Augusti 14 die. *[Notă ultimă:* Reliqua ad hunc annum sunt turcica, quae ad nos nihil, finitque in hoc anno.]

(Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, III (Kukuljevic și Sakcinski), Agram, 1854.)

II.

PREFAŢA LUÍ SIMION DASCALUL.

Cartea ce să chiamă leatopiseţĭ ce [şters] a spune cursul anilor şi descălicarea ţăriĭ Moldoveĭ şi viiaţa Domnilor.

După Prefaţa luĭ Ureche.] După aceaia şi eu, care sănt între ceĭ păcătoşĭ, acest Simeon Dascal; — ce el să numeeşte aicĭ, maĭ mult să vede că aŭ amestecat şi au turburat istoriia decăt au lucrat cevaşĭ pentru Ureche Vornicul, carele au scris acestea, a vesti că e domn învăţat şi înţelept, iar acesta şi neştiutu şi slab în minte, precum şi Toderaşicu Cantacuzinu Vel Vist. în Moldova, şi alţiĭ, bine cunoscănd pe acela, n e -au mărturisit, că de multă neştiinţă şi de minte puţină era acel om, precum iar el esuti, şi aicĭ că au fost să arată, şi lăngă altele face şi aceasta, că ale altora le face ale luĭ, adecă ce au scris Ureache, el zice că aŭ scris Simeon Dascal] — apucatu-m'am şi eu pre urma a tuturora a scrie aceaste poveştĭ ce într'ănse spune scursul anilor şi viiaţa Domnilor, văzindu şi cunoscăndu că scriitoriĭ ceĭ maĭ de demult, care au fostu însămnănd aceaste lucrurĭ (ce), au trecut şi s'au sfărşit, şi pre urma lor alţiĭ nu vor să să apuce. Văzănd noĭ aceasta, că să părăseaşte această însămnare, socotit-am ca să nu lăsăm acestu lucru nesăvărşit să[1] nu să însemneaze înnainte, — carele maĭ nainte de alţiĭ au fost începutu, pre rănd însemnatŭ pănă la Domniia luì Vasilie-Vodă, ca să nu ne zică cronicariĭ altora limbĭ c'am murit şi noĭ cu scriitoriĭ ceĭ din ceput, sau că doară săntem

[1] În ms.: *şi*.

neînvăţaţĭ [1]. Ci cu ajutoriul de la Dumnezeŭ întăĭ n e]-am apucat a scrie ce-au p[r]iimit şi ce aŭ însemnat alţiĭ. Pentru aceaia găndindu şi socotind de la inimă ca să pociŭ afla cu adevărat acest lucru, să fie deplin, adunat-am izvoade pre rănd de i-am împreunat. Şi, cetindu izvoade pre rănd, aflat-am şi acest izvod carele l-aŭ scris Ureache Vornicul şi, daca l-am cetit [2], l-am socotit că iaste scris adevăr, însă maĭ mult din cărţile streinilor decăt din izvoadele noastre. Însă numaĭ căt şi de poveştile, maĭ largŭ şi diag[i]uns, şi maĭ de scurtu, iar semnele saŭ tocmealele şi lucrurĭ căte s'aŭ făcut în ţ ă]rĭ, nu le arată toate, că poate fi că n'aŭ ştiut de toate cronicariul cel lătinescu să le afle. Iar leatopisăţul nostru pute de poveştile ce-[s] scrise maĭ pre scurt, însă le însemneaze toaate pre rănd, măcar că Vornicul Ureachie aŭ scris maĭ sus că leatopisăţul cel moldovenesc scrie pănă la Domniia luĭ Petru Voivod, Şchiopul [3], şi de-aciĭ s'aŭ stîns. Iar eŭ, adunănd izvoade de limba noastră, aflat-am izvod de 'nceput, care pre scurtă vreame şi toate pre rănd însămnănd pănă la Domniia luĭ Vasilie Vodă [mergea. Pentru aceaia, deaca am văzut că lipsesc .poveştile şi cursul anilor din leatopisăţul cel letenesc, a m lipi[t] dintr' ale noastre izvoade, carele am aflat că [spun] adevăr; şi me-au adus poveştile la leatopisăţul cel letenesc, carea la locul săŭ. Carele toate maĭ nainte să vor arăta, careşĭ la locurile sale. Şi, toate pre rănd chibzuind şi însămnănd, am izvodit din toate izvoadele într'un loc, şi am făcut unul din săvărşit; de care lucru cu mare nevoinţă am silit să nu rămăe nimic nesămnat.

[I. Preadoslovia a descălecăriĭ (în) ţăriĭ Moldoveĭ din ceputul eĭ.

Această preadoslovie iaste însemnată de Ureache Vornicul, din leatopisăţul cel letinesc izvodind, iar preadosloviia leatopisăţul[uĭ] nostru nu am sămnat aicea.

Vor uniĭ . . . [4]

[1] În ms.: *neînvăţat.*
[2] Ms. are: *cinstidu.* Iar, maĭ departe, în loc de «cetit»: *cinstit*
[3] Ms. are: *Şichipul.*
[4] Urmează ca în Kogălniceanu.

[După Marția din post» :] Această poveaste a luĭ Laslu Craĭ, ce spune că au gonit pre ceștĭ Tătarĭ, nu au scos Ureachie Vornicul din leatopisățul cel leșescu, ci eu Simeon Dascalul o am izvodit din leatopisățul cel unguresc; care poveste o am socotit, prea seamne ce arată, că poate fi adevărată.

Notă. Iată un document inedit de la Ureche:

Adică eŭ Urechi Vel Vornic de Țara-de-Jos mărturisăsc că aŭ venit în nainte noastră fiiul nostru Vrabie cu carte și cu zapis de la Neaniul fiiul luĭ Drăgancea din Furduești Ținut Covurluiuluĭ, căzând el înnaintea noastră cu multă rugăciune ca să să scoată pe dânsul din dabile (dabila iaste o monetă, ci are număr de 3 talere[1]). Pentru care pohtind eŭ pe dumnealuĭ Mogîldea, biv Vel Vornic, dregătoriul Ținutuluĭ de Covurluiŭ, s'aŭ făgăduit că-l va scoate, însă ca să-ĭ dè luĭ una parte a sa de ocină din sat Ițeștiĭ de pe părăul Licĭcovul. Decĭ, după rugăminte luĭ Vrabie, iată Mogîldea l-aŭ scos pe dînsul cu adevărat de bună voe luĭ din dabile. Și atunce s'aŭ întâmplat fața oamenĭ bunĭ, Toader Jora namesnic de Bărlad și Neofit neguțitoriul din Bărlad și Avram diiacul și Grozav Ciornocuș diiacul și Marcul din Furdueștĭ. Și l-aŭ scos din dabile, și el i-aŭ dat toată partea sa de ocină din numitul sat; și el să aibă a stăpâni partea sa nestrămutat nicĭ odinioară în vecĭ; și altul să nu să amesticĭ înnainte aceștiĭ cărțĭ a noastre. Veleat nu are nicĭ cum, nič[ĭ] luna, nič[ĭ] zioa.

(Bibl. Ac. Rom. LXVII/10. Înlăuntru, originalul slavon.)

---

[1] Adauge traducătorul, din secolul al XVIII-lea.

III.

CRONICA LUĬ VASILE DĂMIAN ŞI TUDOSE DUBAU.

. . . Ce striinii toţi priimeaşte
De-ĭ hrăniaşte şi-ĭ cinstiaşte,
Şi ceia ce trecu prentr'însa,
Nu să maĭ îndură de însa.
Nu o maĭ facu lăudată,
Că o ştie lumia toată.
Ce, pre cătu e îndurată,
Pre atăta fu prădată,
Pentru multe lucrurĭ proaste,
Pentru păcatele noastre.
Ce ne adă, Doamne-aminte,
Că pre tine-avem părinte,
Să nu ne laşĭ la pierdzare,
Ci să ne daĭ vindecare.
Că trimiţĭ ţărălor pace,
Că toate bune s'or face.
Ca să-ţ lăudămu Măriria
Şi numele şi 'ntăriria
În veacĭ fără săvărşire,
Multu pohvălitu peste fire.
Şi, cine nu ne iubeaşte,

De sărgu, Doamne, le plăteaşte.

Coneţ preadoslovie.

Întru multe pofte şi gândurĭ să află cela ce fără lucru şiade, mărturiseaşte marele, înţeleptulu Solomon împăratu, iar cela ce-ş pliniaşte gîndul, ales cu facere bună, de lăudat iaste, pentru că firia omenească dentru firia sa este pornită a să mută şi a să premeni în multe fealiurĭ. Pentr'aceia dară destoinicĭ orăşianĭ şi cărtularĭ marĭ oamenii carie lăcuia în dzile vechĭ la cetaatia cea vestită a Athineaĭ, nu le era altŭ lucru zăbava lor fără numaĭ peste toată vriamea a înţeleage şi a învăţa căte cevaĭ lucru de iznoavă, precum mărturiseaşte şi marele filosof Aristotel, de dzice că toţĭ oameni dentru firea lor săntŭ îndemnaţĭ ca s[ă] ştie acesta cuvîntŭ, dară nu trebue a-l scăpa, ca s[ă] nu cădem suptŭ vina greşeliĭ aceştiia ce scrisăm maĭ sus; zăbovim gîndul nostru pren taină surdă. Surdă iaste pre o parte pentru nesimţiria eĭ, cea den fire dată, iar grăitoare iaste pentru deistviia *(sic)* care isprăveaşte şi să face cinie cuvîntuluĭ stătătoriŭ, fiindŭ lucru a fireĭ nestătătoare. Pentru că alte fapte pre lume, alte lucrurĭ marĭ fără fiinţă săntŭ, iar acestuia, măcar că mijlocul mic este, iar marĭ lucrurĭ arată cu totul a dzice, că tocma şi la lucrurĭ dumnedzăeştĭ, necum peminteştĭ tinde, nu să conteneaşte, şi căte cu trupul a le vedia nu poate, cu aciasta le află toate fără de mijloc oprite. Derept aceia iaste condeiul, şi multu îl lăudăm, ce, ca să nu ne hulească neştine cum facem dentr'o muscă pilă, adecă de un lucru mic mare, lăsăm condeiul, pricina de'ntăiŭ, şi lăudăm a doa, adecă mintia; că pre condeiŭ mintia-l poartă, iar nu meşterşuguiaşte condeiul nemic dentru sine, ce povaţa-l îndreptiază, făr de care el întru nemic nu plăteaşte condeiul. Iar, să nu iaste de acolo aţăţarea pentru că scriitorĭ mulţĭ săntu, iar înţelegătorĭ puţinĭ, şi într'altu chip scriŭ înţelegătoriĭ şi într'altu neînţelegătoriĭ. Iar îmbe părţile nemăsura iaste periria şi orĭ ce săvărşit în deşert. Derept aceia dară, cîndu scriem, să scriem nu slovele frumoase, ce să gîndim iscusăt, că mulţĭ săntu chemaţĭ, iar

puţinĭ aleşĭ. Într'acesta chip şi noĭ, cu vreria luĭ Dumnedzău şi cu îndemnaria dumisale cinstit şi al nostru de multu bine făcătoriu dumnealuĭ Theodosie Dubău, ce-au fost Logofăt Mare, şi aducăndu aminte de toate căte maĭ sus scrisăm, ne-am apucat ca s[ă] scriem letopisăţul ţărăĭ moldoveneştĭ, întru carele sănt scrise vieţile Domnilor ţărăĭ Moldoveĭ. Şi izvodul am luat de pre un leatopisăţ a luĭ Simion Dascălul, carele şi Simion l-au izvodit de pre un izvod a luĭ Ureche Vornicul, ce şi Ureche l-au scos de pre cronicariul leşescu şi ungurescu, protivindu alăturia şi cu acest scurt moldovenescŭ, şi aşia den toate au scos maĭ ales, — arătînd în carel[e] căt scrie, au pre largu, au maĭ pre scurt. Că aceştea cronicarĭ, săvaĭ că sînt şi striinĭ, de alte ţără, ce eĭ, fiindu-ne vecinĭ de aproape, n'au lăsatu a nu scrie ce s'au lucrat şi în ţara Moldoveĭ. Decĭ şi noĭ, vădzăndu că în ţ[a ra noastră învăţătură foarte puţănă să află, pentru lipsa dascalilor, că, necum să fie alte istoriĭ vechĭ a altor istoricĭ, să scrie viaţa a Împăraţĭ şi a craĭ striinĭ, ce tocma nice viaţa Domnilor ţărăĭ Moldoveĭ nu o ştim, carele căt şi în ce chip au domnit, — luaţĭ dumneavoastră sama că alţiĭ striinĭ maĭ bine ştiu ce s[ă] lu creadză în toate dzilele în ţara noastră decăt noĭ, iar noĭ, necum altele striine să ştim, ce nice ale noastre nu le ştim, — însă numaĭ pentru lipsa dascalilor, precum am arătat şi maĭ sus; pentru acesta lucru şi eu, nevoitoriul acestuĭ lucru, nu cu voia mea, ce cu poronca şi învăţătura stăpănuluĭ mieu, am silit, ca să dia Dumnedzău dup' început să vedem şi sfarşit. Iar după aciastia toate rog şi cu siate poftescu pre toţĭ iubitoriĭ de citire istoriilor, la cine să va tămpla acest leatopiseţ, adecă scriitorĭ de anĭ, carele va hi şi maĭ învăţat şi maĭ bine ştiutoriu decăt noĭ la acesta meşterşug a scripturilor, de va hi undeva şi vre o lunecare de greşal ă, făr de care nu poate hi, au den condeiu, au den mînă, sau măcar şi den ştiinţă, unul ca acela au tocmască, au potri[vi ască, că fugită e de la noi zavistiia. Şi nu să semeţască de acestu puţin, cum nu ne-am şi noĭ de acestu maĭ multu, că numaĭ cine nu va scrie, acela nu va greşi, iar, căt va scrie, va şi da în greşal ă]. Că cu aceasta ne cunoaştem noĭ pămintianiĭ; iar la sudalmă nime

nu-ş îndeamne sufletul, aducăndu-ş aminte şi unul ca acesta, că el încă iaste om, de ĭ făcut[ă] fire maĭ mult spre greşală decăt spre nemereală. Că ştiŭ foarte bine că acesta leatopiseţŭ maĭ a mulţĭ nu le va plăcia, decăt la inimă li-a cădia, pentru că uniĭ ştiŭ într'un chip şi altiĭ într'alt chip o poveaste. De care lucru şi de aciia să cunoaşte că, mărgăndŭ doĭ oamenĭ pre o cale, saŭ tămplăndu-să la războiŭ, văzind amăndoĭ într'un chip un lucru ce să făcia, şi maĭ pre urmă învărtejindu-să şi despărţindu-să unul de alalt, nu spun amîndoĭ într'un chip, ce unul o poveaste, altul alta. Încă un om singur, de ştie o poveaste bine, şi nicĭ acela nu o poate spune tot pre o cale. Văzindŭ aceastea toate, şi alţiĭ nice în vreme de acumŭ nu scriŭ nime, — eŭ încă am socotit să răspundză pietrile, de vreame ce tac oameniĭ. Amin.

Predoslovie, adecă cuvîntŭ înnaintia descălecatul[uĭ] ţ[ă]răĭ Moldoveĭ. Aceasta predoslovie iaste însămnată de Uriache Vornicul, den leatopisăţul cel lătănescŭ izvodită, spuindu într' acest[ŭ] chip...

De Domniia luĭ Istratie Dabij[a]-Vodă.

După Domniia luĭ Stefăniţă, ficiorul luĭ Vasilie-Vod[ă], stătut-aŭ la Domnie Istratie Dabija-Vod[ă], Domnu de pămăntu, ştiind răndul tuturor lăcuitorilor ţărăĭ: giudecata cu dreptaate o făcia şi, domnind 4 aĭ, cu mare cinste, s'aŭ săvărşit în Domnie.

De Domniia luĭ Ilieş, ficiorul luĭ Alexandru-Vodă.

Du[pă] moartia luĭ Istratie Dabija-Vod[ă] venit-aŭ cu steag de Domnie Ilieş-Vod[ă], feciorul luĭ Alexandru-Vod[ă], şi, deaca s'aŭ aşedzat în Scaon în Iaşĭ, fost-au blăndu şi bun ţărăĭ, domnind 2 aĭ p[o]l; l-aŭ mazilit Împărăţiia, ş'aŭ dat Domniia Ducăĭ-Vod[ă].

De Domniia Ducăĭ-Vod[ă], domnind în 3 rândurĭ 11 aĭ; vlto 7 . . .

Într' aceale vremĭ având şi asupreale multe de la Împărăţie, fost-au şi ţărăĭ cu multu greŭ. În a doaî Domnie, a Ducăĭ-Vod[ă], cursul ailor 7180, sculatu-s'au Sultan Mahmet cu multă mulţime de oaste turcească, Răsăritul cu totul, şi Silim-Chiri Hanul, cu mulţime de Tătarĭ, şi Doroşănco, Hatmanul Ocrainiĭ căzăceştĭ, ce-s închinas[e] lor; aŭ trecut peste ţ[a ra noastră Moldova, peste toate locurile cu rea oastia, ca izvorăle apeĭ, de n'au scăpat loc să nu fie îmblatu de aceĭ oşteanĭ, — aşea au stropşit peste tot locul. Ş'aŭ mărsu asupra ţărăĭ leşeştĭ, la cetaatia Cameniţa, şi aşia, aflănd-o făr' oaste, nicĭ înlăuntru, nice afară, şi nemic grijită, şi având ştire Leaşiĭ de multu cum să gătescŭ Turciĭ să le vie asupră, — deaciĭ, legăndu-să şi tăbărăndu-să pren pregiurul cetăţiĭ Cameniţiĭ, 9 dzile s'au bătut, şi o aŭ dobăndit. Şi ş'au pus oastia sa în cetaate, şi pen pregiur zămcĭ şi băşcĭ, tot au fărămat. Şi i-aŭ făcut hotar den Nistru păn în Siriţel, lăngă Buceaciŭ. Ş'au pus oaste şi în Iazlovăţu, cetaate mare şi oraş frumos: care hotar cuprinde mult loc, cetăţĭ şi oraş[e]. Şi de la luarea Cameniţiĭ începu ţ[a]ra Moldoveĭ a să împuţina şi a să pustii de mare asupreale ce avea, cu de toate de zaharale multe, ce poartă în toţ ai, de bagă în Cameniţă, şi de schimburile oştilor ce le ducu de le bagă în Cameniţă, şi a Paşilor. Nu pot ajunge nice cu spusul, nice a scrie cu condeiul, căt greu şi căt[ă] robie, şi dentr'alte pag[u be, făcîndu-s[e] săracilor pren calele lor, plăngere şi suspinurĭ. Lăsăm la giudeţul Domnuluĭ şi Dumnedzăuluĭ nostru de marĭ pedeapse şi asupreale; den calele lor pustiitu-s'aŭ ţănutul Hotinul, şi Cernăuţiĭ, şi ţănutul Iaşilor, şi Dorohoiul, şi Hărlăul.

De Domniia luĭ Petreceaico-Vodă, vleato 7181.

Într'aceia vreame, după ce au mazilit Împărăţiia pre Duca-Vod[ă] la Hotin, şi l-au scos den Domnie, dat-au Domniia lui Stefan Petreceaico-Vod ă, fiind om bun de pămîntu, de

boiariu de ţ[a]ră; au domnit 2 aĭ, ş'au pribegit la Liaşĭ, dup[ă] ce au luat Împărăţiia cetaatea Cameniţa de la Leaşĭ.

De Domniia lui Dumitraşco-Vod[ă] în 2 rândurĭ; leat 7 . . .

Dup[ă] ce au pribegit Petreceaico-Vod[ă] în ţ[a]ra leşască, şĭ, lăsănd Scaunul său, venit-au la Domnie cu steag de la Împărăţie Dumitraşco-Vod[ă] şi, aşedzăndus-[e] la Scaunul său în Iaşĭ, făcut-au multe asupreale ţărăĭ; lacom la avuţie, cumplit la toate şi tuturor făcănd înnalt gios; nice un lucru nu era aşedzat den ceale ce grăia; şi în Domniia luĭ, de'ntăiŭ, viind cu Tătarĭ la Domnie, i-aŭ aşedzat în ţ[a]ră, de aŭ ernat în ţ[a]ră pre căteva ţănuturĭ şi multe prădzĭ şi robiĭ făcut-au Tătarăĭ în ţ[a]ră, ernăndu pre creştinĭ; ş'au domnit în 2 rândurĭ 3 anĭ. Şi i-au venit mazilie, şi, după fapta luĭ, luat-au plată de la Împ[ă]răţie, că s'au săvărşit la închisoare.

De Domniia luĭ Antonie Ruset-Vod[ă]; leat 7 . . .

Antonie Ruset-Vod[ă venit-aŭ la Domnie cu steag de la Împărăţie; dup[ă] ce aŭ mazilit Împărăţiia pre Dumitraşco-Vod[ă] dat-aŭ Domniia lui Antonie Ruset-Vod[ă] şi, viind la Scaunul săŭ la Iaşĭ, fiind om bun, aŭ domnit 3 aĭ, şi i-aŭ venit mazilie, şi aŭ dat Domniia Ducăĭ-Vod[ă'.

De al treilea Domnie a Ducăĭ-Vod[ă]; leato 7 . . .

Domnind Duca-Vod[ă] în ţ[a]ra Moldoveĭ în al treia Domnie şi Şerban-Vod[ă] în ţ[a]ra muntenească în veleatul. . . . Într'aceia vreame mare războiŭ aŭ făcut Turciĭ cu oastia nemţască; sculatu-s'au Sultan Mehmet, Împăratul turcescu, şi Cara-Mustafà-Paşa Vedziriul şi Murat-Chiri, Hanul Tătarálor, cu multă mulţime de oaste turcească şi tătărască, şi Duca-Vod[ă] cu oastea sa moldovenească, şi Şerban-Vod[ă] cu a sa oaste muntenească, ş'aŭ mărsu tot prădăndŭ şi ardzănd pân la Beč,

şi acol[o], stăndŭ 30 de dzile împregiurul cetăţăĭ Beciuluĭ, cu multe meşterşugurĭ şi cu multă nevoinţă bătănd cetaatea Beciuluĭ, multă vărsare de sănge s'aŭ făcut, fiind toate oştile Turcilor lăngă cetaatea Beciuluĭ tăbărăte. Într'aceia venit-aŭ şi Leopol, împăratul nemţăscu, cu a sa oaste nemţască. Tras-aŭ într' agiutoriŭ şi pre megiiaşiĭ săĭ, pre Ian Sobeţchii, Craiul leşescu, măcar că de Turcĭ şi de Tătar[ĭ] era mulţime, că nemic n'aŭ putut sta împotriva oştilor nemţeştĭ, că, lovindu-s[e] Turciĭ cu Neamţiĭ, fost-aŭ mare războiŭ şi multă vărsare de sănge. Şi cu agiutorul luĭ Dumn[e]dzăŭ, rămas-aŭ izbănda la Niamţĭ, şi Turciĭ aŭ pierdut războiul, şi toate ale sale pre loc le-aŭ lăsat; avuţiia împărătească, ce era pentru cheltuiala oştilor, toată o aŭ păgubit, şi curturile, cum aŭ fostŭ, cu totul le-aŭ lăsat pre loc, şi pedestrimea lor, vestiţiĭ enicearĭ, pren meteredzurĭ împregiurul cetăţiĭ Beciuluĭ rămas-aŭ robĭ Neamţilor. Şi multă vărsare de sănge aŭ fostŭ păn la cetaatea Ostrogonul, şi acolo mulţĭ Paşĭ şi beglebeĭ perit-aŭ, şi în Dunăre s'aŭ înnecat, întorcăndu-să înnapoĭ oştile, de căţ aŭ scăpat, cu multe pag[u]be. Duca-Vod[ă], viind în ţ[a]ra Moldoveĭ, la Scaunul săŭ, şi înţelegănd de Stefan Petreceaico-Vod[ă], cum aŭ pog[o]răt în ţ[a]ră cu oaste leşască şi căzăcească, cu o samă de boiarĭ de ţ[a]ră, ce era eşiţĭ den ţ[a]ră în ţ[a]ra leşască, de multe greutăţĭ şi asupreale, cu îndemnarea luĭ Ian Sobeţchi Craiul leşescu pogorăţĭ, iar, den boiariĭ ce era cu Duca-Vod[ă], îl sfătuia să nu vie în ţ[a]ră, făcăndu-să atătia amestecăturĭ. Iar Duca-Vod[ă], neascultăndŭ sfatul boiarilor săĭ, aŭ venit în ţ[a]ră, ş'aŭ mărsu la sat la Domneştĭ, care sat iaste pe Siret în gios, în Ţănutul Putniĭ, şedzănd acolo şi, tămplăndu-i-s[e] primejdi, mers-aŭ asupra luĭ oaste leşască şi căzăcească şi, prindzindŭ de veaste, s'aŭ bătut păn l-aŭ dobăndit. Şi l-aŭ luat de la sat de la Domneştĭ, şi l-aŭ dus în ţ[a]ra leşască, la Ian Sobeţchii Craiul leşescu, şi, fiind acol[o] la pază, s'aŭ săvărşit în ţ[a]ra leşească. Iar Turcilor, luîndu-le Neamţiĭ Buda şi alte cetăţĭ, aŭ maĭ avut parte cu Niamţiĭ, căce păn' astădzĭ nu le iase grij[a] den oase, nice i-aŭ maĭ lăsat Niamţiĭ să nu-ĭ mai d . . . . păn' într'aceştĭ aĭ leato 7202, ce în toţ ai s'aŭ bătut cu dînşiĭ.

Intr' acelaş an şi într' aceiaş vreame, după ce s'au bătut Turciĭ cu Neamţiĭ la Beciu, iarna, pogorăt-au den ţ[a]ra leşască în ţ[a]ră Stefan Petreciaico-Vod ă], cu o sam ă] de boiarĭ de ţ[a]ră, ce era eşiţ în ţ a]ra leşască, de multe asupreale; şi cu oaste leşască. Pogorănd cu îndemnarea Ian Sobeţchi Craiul leşescu, care pusease pre un coun *(sic)* Cuninschii Hatman la Cazač la Ocraina; pogorănd şi Conenschii cu oastea căzăcească, şi intrăndu în Bugeac cu oastia leşască, mărs-au şi den Moldoveanĭ şi, prădănd şi ardzănd în Bugeac, mărs-au de au agiunsŭ aproape de Reanĭ. Într'aceia, întorcăndu-să Tătarăĭ de la oaste den ţara nemţască la Bugeac, dat-au pre oastea [căz ăcească şi leşască şi pre Moldoveanı.

[De Domnia luĭ Constantın-Vodă Cantemir; leato 7193.]

.... Pănă la al patrule an a Domnieĭ luĭ Cantemir-Vodă domnind bine, ţinînd prietenie cu Şerban-Vodă, care, pentru megieşia ce avea cu Moldova, cu multă nevoinţă au silit Şerban-Vodă de i-au scos Domnia. Iară, lipindu-se Cupăreştiĭ pe lîngă Cantemir-Vodă şi stînd la sfaturile luĭ, din al patrule an multe amestecăturĭ între Domniĭ şi între ţărĭ [făcut-au Cupăreştiĭ], şi la multă cheltuială adus-au]; de care lucru pizma şi zavistiia nice un lucru bunu nu aduce, fără numaĭ pierzare de suflet şi unora răsăpă de cas[ă, cum să vădzu pre urmă. Că aceĭ priiatinĭ a luĭ Costantin Cantemir-Vod[ă], Cupăreştiĭ, adusă pre Cantimir-Vod ă] păn la atăta, de nu i să vre hi prilejit moarte în Domnie, pren temniţile Turcilor ar hi putredit, iar în urmă ficioriĭ nu pot scăpa de acealea, pentru priiatini săĭ Cupăreştiĭ. În Domniia luĭ mare prădzĭ şi stricăciunĭ să făcea ţărăĭ cu îndemnăturile unora de aĭ noştri de ţ[a]ră, ce era eşiţ în ţ[a]ra leşască. Şi Ian Sobeţchii, craiul leşescu, cu toată putearea sa, în 2 rændurĭ aŭ venit în ţ[a]ră: odată au pogorăt pe apa Prutuluĭ . . . n . . . Fălciĭ, cu mare pag u]bă . . . răĭ s'au întorsu înnapoĭ . . . nit cu mare puteare de oaste ş'au luatu cetaatia Neamţuluĭ şi Soroca cetaatea, şi ţănutul Cernăuţilor Leaşiĭ îl ţăn, ş'au aşezat oastea sa în tărgu în Suceava, la

capiştea armenească, despre Arenĭ, şi în cetaat[ea] Neamţuluĭ pus-aŭ oastea lor, aşijderea şi [în] Soroca pus-aŭ oaste căzăcească. Cantemir-Vod[ă] fost-aŭ om cinsteşĭ la cuvinte şi cunoscător la giudeaţe, făcănd dreptaate tuturor, numaĭ, ţară fiindu puţină şi stricată de nepriiatiniĭ Împărăţii, fost-aŭ greu şi ţărăĭ, iar cărmuitoriŭ şi purtătoriŭ de grije fost-aŭ ţărăĭ peste toată vremea; ş'aŭ domnit 8 anĭ, şi s'aŭ săvărşitu în Domnie; şi cu cinste l-aŭ îngropat la besea . . . ul Stăiĭ Necolaĭ în Iaşĭ . . . la Domnie fiiu-său Antiohie [1] . . . .

(Bibl. Ac. Rom., nº 169.)

Note. I. Asupra bănărieĭ luĭ Istrati Dabija se află lămurirĭ în documentul următor, al căruĭ original a fost dăruit Academieĭ Romîne acum în urmă de d. D. A. Sturdza:

Adecă eŭ Ghiorghi Zlătariul, tatăl luĭ Enachi Zlătariul, şi noĭ chiziaşiĭ luĭ Enachi, anume David starostia de neguţătorĭ, şi Tudori Căminariul şi Dumitraşco Braşovanul şi alţĭ negustorı, vr'o treĭ-dzecĭ de oamenĭ, scriem şi mărturisim cu cest zapis al nostru cum aŭ fost Enachi Zlătariul bănar, şi aŭ cădzut la mare vinî Domniascî la Măriia Sa Ion Evstratie Dabij[a] Voevoda; pusu-l-aŭ la închisoare în temniţî, şi era să dia Măriei Sale luĭ Vodî 1000 de talerĭ. Decĭ noĭ, cu toţiĭ, am mărsu de l-am luat în chizăşie din temniţî, ca să-s vă[n]dză ce are, să plătiască baniĭ Domneştĭ. Şi aşia n'aŭ făcut, ce s'aŭ sculat şi aŭ fugit la Raşcov în ţara căzăceascî, şi ni-aŭ lăsat pre noĭ pre toţĭ chiziaşiĭ la nevoe mare despre Măriia Sa Vodî. Noĭ într' alt chip n'am avut cum face, ce am luat haine şi arginturĭ şi viĭ de a luĭ Enachi, ce am găsit, de li-am văndut şi am dat baniĭ Domneştĭ: văndut-am doo falcĭ de vie la Şorogarĭ părinteluĭ Macarie ce-aŭ fost egumen la Golăe, dirept şiapte-dzăcĭ de leí, banĭ de argint; care vie iaste între viia luĭ Şaidir Logofătul şi a luĭ Panî Caciaune starostia. Şi s'aŭ sculat Sv[i]nţia Sa şi aŭ dat deplin aceştĭ banĭ într mănule noastre, de i-am dat la Domnie. De acum acea vie ca să fie Sv[i]nţieĭ Saale părinteluĭ Macarie diriaptă ocînî şi cumpărîturî în viacĭ, iară alt nime dintru săminţiile luĭ Ghiorghi saŭ a luĭ Enachi triaabî să nu maĭ aibă a întoarce văndzarie noastră, căcĭ pre noĭ ni-aŭ lăsat la mare urgie Domniaască pentru vina luĭ şi aŭ fugit. Şi pentru credinţa, cu toţiĭ am iscălit ca să-s ştie, şi ni-am pus şi peceţile. Şi eŭ Strătulat Diacul am scris.

Iaş, leat 7176, мсца Noev. 15 дні.

'Ιωακὶμ ἱερομόναχος καὶ πουλητίς.

Az Gavril Clucer martor iscal.

Γεώργιος (?) πουλισα τα 'αμπέλι.

Az Gavriilŭ Bărlădian biv Armaş.

Tudorii biv Cămănar.

II. Despre Dămian se află lămurirĭ și în documentul ce urmează (*Bibl. Ac. Rom.*, doc. LXXII/88). Io Duca Voevod Бж. мл. гпрь земли мωлдавскωи dat-am cartia Domnieĭ Miale slugiĭ noastre luĭ Vasilie Dămian Vătavul să hie tare și putiarnic cu cartia Domnieĭ Miale a opri și a ținia a patra parte de sat de Lămășianĭ, ce sănt la ținutul Suciaveĭ din tot hotarul, cu tot venitul ce vor hi pre acea a patra parte de sat. Caria moșie aceasta o aŭ fost cumpărat Stefan Braescul Comisul de la Ivașco ficiorul Ceaușuluĭ, nepotul Banuluĭ Ghiarghe Bălianul, și de la giupăniasa luĭ Safta, fata Naculuĭ Murguleț și a Marieĭ fiateĭ luĭ Cărstiian Logofătul, pentru căcĭ, fiind de ținè Vasilie Vătavul pre Ilinca sora Safteĭ, iarăș fată Naculuĭ Murguleț, aŭ eșit la Divan dinpreună cu Ștefan Brăescul Comisul, și Domnĭia Mia, împreună cu tot Svatul nostru, am giudecat după obiceaiul ț[ă]răĭ să întoarcă Vasilie baniĭ luĭ Ștefan Bráescul și să-ș ții moșiia, pentr' aciaia ca să aibă a opri cu tot venitul, precum scrie maĭ sus. Și nime să nu cuteadze a ținia saŭ a opri peste cartia Domnieĭ Miale. Тоє пишем.

✠ са аз гсподнь велѣл. ✠ Iaș, leat 7188, Iun. 8.

Miron Vel Log.

[Pecete roșe.]

IV.

CONTINUAREA MEMORIILOR LUÏ RADU POPESCU ŞI ÎNTREGIREA LOR DE UN ANONIM.

.... Şi această întămplare fiind, iar n'au venit Ştefan Voevod şi cu aĭ lor la cunoştinţă ca să-ş vază păcatu ce aŭ făcut, pentru care Dumnezeu şi ciudă mare au făcut de s'au îndrăcit Doamna Sa—, şi să fie căzut la pocăianie, ci aŭ zis că o au fermecat călugăriţile de acolò, împreună cu o călugăriţă anume Olimbiiada, ce era mătuş[ă] Doamniĭ Păuni, sor cu mumă-sa. Şi le-au pus la mare pedeapsă pe toate, şi pe unile din muerĭ de acelea le-aŭ şi spănzurat, iar pe mătuşă-sa Olimbiiada o au trimis la Baţcov la mănăstire, şi o au zidit într'o chilie, lăsăndu-ĭ numaĭ o ferestrue de-ĭ da acolò pită şi apă; această pocăinţă eĭ, pentru păcatele lor.

Şi nu s'au îndestulat Ştefan Voevod de moartea luĭ Costandin Voevod şi a feciorilor luĭ, ci încă, fiind Doamna şi gineriĭ luĭ Costandin-Vod[ă] şi alţĭ oamenĭ aĭ luĭ scăpaţ, pre carele vrea Turciĭ să-ĭ sloboază să vie în ţară, iar el s'au sfătuit cu tată-său şi cu sfetnic[i] lor, că nu să cade să vie în ţară, ci să-ĭ facă surgun. Şi au făcut meşteşug cu Imbrihor ul, şi i-au înşălat de au dat banĭ 80 de pungĭ, zicăndu-le că zic Turciĭ că, de vor da aceştĭ banĭ, îi vor slobozi, şi eĭ în nădejdea aceia au trimis prin casile lor aicia în ţară, de aŭ făcut cum au putut de au dat aceĭ banĭ, şi despre altă parte scriia la Imbrihor ca să să nevoiască să-ĭ facă surgun la Chiutaiu la Anadol; şi au fostu cu baniĭ daţ şi surghiuniţ.

Într'aceste vremĭ craiul sfeţesc, carele au trecut prin

Ţara-Rumănească cu oastea ce avea lăngă dănsul şi s'au dus la ţara luï la Sfeţiia; carele, fiind scăpat din războiu ce aŭ avut cu Muscali la Poltava in ţara căzăceasc[ă], şi, viind la Turcĭ, şi şăzănd cătăva vreme în ţara turcească, la Bender, dupe aceia la Dimotiha, iar cu voia Turcilor s'aŭ slobozit şi s'au dus la ţara luï. Carele multă cheltuială au făcut ţăriĭ cu merticile ce i să da; măcar că Turciĭ au ţinut cheltuial a] în seamă la harač[iŭ], iar Ştefan Voevod n'aŭ vrut să plăteasc[ă nimuluĭ de cele ce s'au luat de s'aŭ dat Sfeţ i lor, precum au fost şi căcat ce s'aŭ dat la Împărăţie şi cu altele carele le-au luat cu jafurĭ, şi Împărăţiia le-aŭ ţinut în seamă la haracĭ. Iar Ştefan Voevod n'au dat nicĭ un ban nimuluĭ, ci aŭ rămas toţ cu lăcrămile pre obrazu, şi altu n'avea ce face, făr de numaĭ aceia ce au obiceiu neputincioş i], de blestemă; şi eĭ încă blestema.

Dupe aceasta Turciĭ brăilenĭ avănd şi pizmă asupra ţăriĭ pentru Toma Spătarul Cantacozino, că venise acolo cu Muscali, de făcuse mare pradă, au scornit şi eĭ gălceav ă pentru hotarăle ce hotărăsc cu Ţara-Rumăneasc[ă] şi întra cu hotaru în ţară, de lua pămănt multu ; şi din toate hotarăle, din toate satele dup[ă] margine, pănă aproape de oraş Flociĭ, pusese subaş de lua vamă eĭ din bălţĭ. Deč ĭ] Ştefan Voevod au trimis la Poartă de au adus un agă al Viziruluĭ cu un ferman de poruncă, ca să ţie hotarăle dupre cum s'au ţinut maĭ nainte, să nu treacă maĭ mult, şi de aicĭ au rănduit boierĭ pe Neagoe Stolnic Topliceanu şi pe Drăghič Medelnicer Strămbeanul şi la Radu Vornic Popesc u , de s'au dus, iarna, la Brăila şi străngăndu-să la cadiiu Brăileni şi cu boieri, au avut multă gălceav ă], însă în cea dup ă urmă au biruit boeri ţăriĭ cu dreptatea ce au avut, şi au luat hogetu del[a] cadiiu, scriindu-să hotarele cele vechĭ, ca să fie iar pe acolea, şi carte au scris de au gonit şi pe subaş duprin sate.

Intru aceste vremĭ a Domnii luĭ Ştefan Voevod, vara, au făcut gătire mare Turciĭ de oaste asupra ţări Moreia, care o ţinea Veneţiiani, de căţ-va anĭ luănd-o eĭ del a Turcĭ, şi, strangăndu-să oaste multă, singur Vizir Ali-Paş a s'au dus cu oştile şi, mergănd în 40 de zile, toată ţara o au luat.

Unile cetățĭ maĭ numite și tarĭ avănd înnăuntru Frăncii, aŭ stătut împotrivă, ci, cu năvala ce da, în treĭ-patru zile lua pe fieș[te care de aceia. Iar cele maĭ multe sate, cetăț s'au închinat; și cu mare izbăndă s'au întorsu Viziru înnapoĭ. Pre carele cu cinste l-aŭ priimit Împăratu, cum n'au priimit altă dată Împăratu pe altu Vizir. Și Venețieni aŭ rămas rușinaț, într'atăta vorbe ce au zis, că au atăta și atăta galioane, corăbiĭ și altele pline de oștĭ și cavalerĭ de Malta, și, cănd au fost pe urmă nicĭ cum nu s'aŭ iubit obrazul ca să dea ajutor ticăloșilor Grecĭ, de la care într'atățea anĭ luase mare sumă de banĭ, ci i-aŭ lăsat făr de ajutor, de s'au robit mulțime de creștin[ĭ] pravoslavnic.

Dupe ce acestea s'aŭ făcut, și viind Alì-Paș[a] Vizir și, fiind Caimacan Rachel Imbrihor, care pusese Domnu pe Ștefan Voevod, nu știm din ce pricină au grăit Vizir ul] Împăratuluĭ, și l-aŭ făcut pe acest Caimacan Pașă la Benderu, trimițăndu-l cu olac să să ducă. Care nu multă vreme au fost Pașă acolò, ci l-au trimis Vizir[ul] om al luĭ de l-aŭ omorăt și i-au adus capul la Poartă. Pentru care auzind Ștefan Voevod, mare întristăciune au avut, căc acest Caimacam îl făcuse Domnu și el l-au ținut în Domnie căt au fost. Iar, dup ă ce au perit nădejdea luĭ, să temea tare de mazălie.

Ca de acest fel de slăbiciunĭ ale Domnuluĭ Ștefan Voevod cunoscănd Mihaiu Spatar, unchi-săŭ, și fiind neodihnit om și amestecătoriŭ de Domnĭ, aŭ început a umbla cu scrisorĭ la cuscră-său Mihaiŭ Voevod, prin mijloc gineri-s ău] Dumitrașc o] Hatman, care era frate lui Mihaiu Voevod, îndemnăndu-l ca să nevoiască în tot chipul să făgăduiască în tot chipul Turcilor banĭ ca să-ĭ dea Domniia Țăriĭ-Rumăneștĭ. Și au și umblat destul, dar, unde nu va Dumnezeu, oameni încă nu pot, — că nu s'au întămplat așa, cum au vrut Mihaiŭ Spătar, ci într'alt chipu.

Că, vrăndu Împărățiia să meargă cu oștĭ către Beligrad și știind că Stefan Voevod nu este dreptu Împărății, să fie spre aceste părți de loc, decĭ, cănd au fost leat 7224, Ghen^{r} 9, au venit un Turcu trimis de l a] Împărăție, anume Isuf-Ag ă], cu ferman de mazălie și cu veste

cum că au pus Domnu pe Nicolae Voevod, care era Domn u] al Moldov[a], cu a doa Domnie, şi luĭ Ştefan Voevod, i-aŭ dat vreme în 5 zile de s'au gătit, şi l-au ridicat cu Doamna sa, cu coconiĭ, de i-au dus la Ţarigrad, şi au mersu şi tată-său împrăună cu dănsul.

Iar Mihaiu Spatar, fiind la satu luĭ la Comleĭ, înţelegănd cum că vine Nicolae Voevod Domnu, şi [nu] cuscrăsău Mihaiu Voevod, (nu) au fugit să treacă la Nemţĭ, iar plăiaşi l-aŭ prinsu şi l-aŭ întorsu îndărăt. Decĭ peste căte-va zile au venit şi cărţile de l a] Nicolae Voevod la boerĭ scriind tutulor să să bucure, şi scriia Spătar Mihaiu să fie Caimacan pănă va veni şi Măriia Sa. Decĭ o seamă de boerĭ şi slujitorĭ şi cu alte gătirĭ au eşit înnaintea Mării Sale la Focşanĭ, şi s'au împreunat, şi cu cinste i-au priimit, şi au venit cu toţ pănă la Buc[u reştĭ.

Deč la Bucureştĭ iarăş maĭ cu mare cinste au eşit ceĭlalţĭ boerĭ, şi cu toată slujitorimea, şi au întrat în Scaun cu mare pompă, mutăndu-să de l[a] Domnie iar la Domnie, priimind şi Măriia Sa pe toţ cu drag[o]ste. Iar a luĭ Ştefan Voevod Domnie au fost un an şi noo lunĭ, l 7224.

Domnia luĭ Neculae Voevod cea d'întîiŭ.

Şi, rămăind Nicolae Voevod Domnu Ţăriĭ-Rumăneştĭ, s'au temut de Ştefan Voevod că nu-l va lăsa să domnească cu pace, ci au făcut pără mare la Viziru şi la Împăraţie, şi au dat 1000 de pungĭ de banĭ Viziruluĭ, de au tăiat ca pul luĭ Ştefan Voevod, şi al tătăne-său luĭ Costandin Stol ni c. Şi pe ceĭlalţĭ boerĭ aĭ luĭ Ştefan Voevod, pe Mihaiu Spătar, unchi-său, şi pe Radu Dudesc[u], Vel Log., i-au pus la opreală, apoĭ i-au trimis la Odriiu la Împărăţie, de i-au tăiat şi pe dănşiĭ. Şi aicĭ au adus Turci de le-au luat tot ce aŭ avut, făcănde-lu *(sic)* mezat, de le-aŭ făcut tot bani *(sic)*. Şi pe alţĭ boerĭ i-au ţinut la opreală, şi le-au luat avuţiia.

Iar, cănd au fost la luna luĭ Avgust, într'o Vinerĭ, luĭ Neculae-Vod ă] i-au dat o spaimă, cum că îl împresoară

Nemţiĭ, şi îndată au purces în murgul seriĭ, şi i s'aŭ făcut zio în Giurgiul, şi aŭ şăzut acolo căte-va zile. Apoĭ iar aŭ venit cu Greciĭ luĭ la Buc[u'reştĭ şi, işindu-ĭ boeri ceĭ de ţară înnainte, la Făntăna Rad[u]luĭ Voevod, iar el ca o heară sălbatică îndată aŭ tăiat pe Pătraşc[o] Vel-Dvor[ni]c Breazuianul, acolea în drum, şi iar au început a pune boerĭ la opreală. Iar feciori Dudesculuĭ şi cu alţiĭ au scăpat în ţara ungurească, cu mumă-sa, Mariia Dudeasc[a, fata luĭ Costan din Stol[ni]c.

Iar, cănd aŭ fost la Noem: 14, într'o zi Miercur[i, din su s de dimineaţă, aŭ sosit Barbul Sărdar, fecior Corniĭ Banul, şi cu alţĭ boerĭ de ţară, cu multe catane, şi au prinsu pe Nicolae Voevod, şi l-au dus în ţara ungurească, şi aŭ tăiat toţ Turciĭ căţ au găsit în Buc u]reştĭ. Apoĭ, peste vre-o săptămănă, iar aŭ venit un Domnu mare sărbu, şi cu multe catane, şi cu Nemţĭ, în Buc[u]reştĭ, de au şăzut treĭ zile, pănă ş'au luat boeri tot ce au avut şi s'au dus boeri în ţara ungurească. Iar catanile şi Nemţiĭ, luînd toate tunurile din Buc u reştĭ, s'au dus la munte, de au făcut cetate la mănăstire la Mărgineni şi la Cămpul lung, şi au prădat Bucureş tiĭ foarte rău şi ţara, neavănd cine să-ĭ folosească.

Numaĭ, fiind aicĭ în Buc[u reştĭ prea-sfinţitul Patriiarhu al Alixandrii, Sfinţii Sale, făcăndu-i-să milă de ţară, au trimis cărţĭ la Paşa de l a Giurgiul, cum că ţara piere, şi nu este nimic vinovată. Paşa încă au trimis la Împărăţie de au facut Domnu pe Ion Voevod, fratele luĭ Nec[u lae Voevod, la leat 7225.

Domniia luĭ Ion Voevod.

Şi au venit cu Ion Voevod un Aşchiiaş-Paşa cu zece miĭ de Turcĭ călarime, şi cu Arnauţ mulţĭ şi Tătarĭ, şi au şăzut în Buc u reştĭ o săptamănă, de au luat tot ce au găsit, prădănd şi jăfuind, şi s'au dus înnapoĭ Turciĭ la Giurgiul. Tătariĭ încă s'au dus la ţara lor, luînd multă sumă de suflete de creştin ĭ. Iar Măriia Sa Ion Voevod, înţelegănd de aceasta, s'au milostivit spre bieţ iĭ creştin[ĭ ceĭ robiţ, de le-au eşit înnainte la pod de piatră,

ducănd darur[ĭ] scumpe şi rugăndu-să la cel maĭ mare, au scos mulţime multă de robĭ, tot felul de vărstă: bărbaţ, fămeĭ, copiĭ, — Dumnezeŭ să-l pomeneasc[ă] întru Împărăţiia Ceruluĭ. Apoĭ să venim iar la cuvăntul cel dup[ă] urmă.

Ducăndu-să Tătari la ţara lor cu robi, iar Ioan Voevod au rămas în Buc[u]reştĭ cu o seamă de Turcĭ şi Arnăuţ, şi au început a face pace cu Pivodă şi cu ghinăral iĭ Nemţilor. Şi aŭ scos văcăritu de vită căte doĭ orţĭ, şi nu au băgat seama legătura ce făcuse Ştefan Voevod cu toţ archierei, şi au maĭ scos şi hărtiile de nume de om, care aceasta n'aŭ fost de cănd pămăntu.

Apoĭ au trimis la Poart[ă] 12 boerĭ: pe Mateiŭ Fălcoianu Vel Vist., şi pe Pană Vel Ban, fratele Doamniĭ luĭ Costandin Voevod, şi cu alte. Şi Împăratu, daca i-au văzut, foarte i-aŭ părut bine, şi pe toţ i-au îmbrăcat cu caftane, şi au trimis şi luĭ Ion Voevod caftan şi ferman. Şi au întrat Turcul cel cu caftan în Buc u]reştĭ la Mart, leat 7225.

[Scris de Ioniţă Log. Şoimescu, Logofătul luĭ Scărlat Dragănescu, biv Vel Stolnic, ispravnic de Muşcel, la 1792, Oct. 4.]

(Ms. 441 din Bibl. Ac. Rom., fol. 350 şi urm.)

Notă. În legatură cu povestirea Popescului sînt documentele ce urmează:

I.

«Gligorie Postelnicul Băleanul» dă scrisoare luĭ «Ianache Văcarescul Vel Agă», «precum să-s ştie că, dănd dumnealuĭ varul Răducanul Postelnicul Dudescul surori dumnealuĭ, vară-mea Maricaĭ, nişte moşăe zestre la Flocoş, pe Pasarea, unde, avand şă dumnealuĭ Ianache Văcărescul Vel Agă moşăe den preună , îĭ vinde o moşie pentru schimb. — 17 Novembre 1698. — Marturi: un Golescu şi Toma Cantacuzino, biv vtori L gofăt [1].

II.

† La leatul 7226. Dat-am la Măriia Sa Domna Mariia a raposatuluı Dumnealuĭ Costandiñ Băl[ă]ceanul nişte lăzĭ să mi le ţie: + 1 lada zugrăvită, + 1 lada albă, + 1 ledijă maĭ veache, iar zugravit, + 1 scatulcă cu clondire şi cu

[1] Bibl. Ac. Rom., doc. XLV 115.

toc dă peale, + 1 șcatulcă legată cu fer și iar cu toc de peale, 2 arare. + Aceastea tote le-au fost pus Măriia Sa Domna Mariia într'o boltă a Mării Sale luĭ bezdadea și acum, viindu eŭ aicea, mi le-am luat de la bolta Mării Sale. Iulie 2 д., л. 7236 [1].

Barbul Bălăceanu.

III.

† Scrisoare mea la măn[a] Mării Sali Domniĭ Marii a r[ă]pusatuluĭ Șărban-Vod[ă], cum să-s știie, că me-aŭ dat Măriia S[a] 4 sepeate cu haine, ca-s le aibŭ de grij[ă] și-s stea la mine; și, căndŭ îm va trimite Măriia Sa Doamnă aceast[ă] scrisoare a mea, atunce sa aibŭ a-ĭ darea și eŭ aceaste 4 sepeate, în măna omuluĭ Mării Sale, și pentru adevărat[ă] credință am iscălit maĭ jos, ca-s să crează. Mart 8 д., лт 7197 [2].

† Părvan Căm[ă]rașul [3].

IV.

† Mariia răposatuluĭ Costandin Bălăceanul, ce aŭ fost Vel Agă. Scrisoarea mia să fie de bună credință la cinstită măna Mării Sale mameĭ, precum să să știe că m'am rugat Mării Sale de mie-aŭ făcut bine de mie-aŭ dat banĭ tal. 200, de acum până în doa săptămânĭ, să am a darea Mării Sale, toțĭ deplin și cu mulțimită; și pentru maĭ adeverită credință am întărit maĭ jos și cu peciatea mia, să să crează. Și am scris eu, Ion, și mărturisescu. Maĭ 19 д., л. 7218.

Mariia.

(Pecete neagră ovală, cu arme [3].)

V.

[Ștefan Cantacuzino dă un act solemn] Marii Sale Doamneĭ Marieĭ ce aŭ fostu a luminatuluĭ răposatuluĭ unchiuluĭ Domnii Meale Ion Șărban Cantacozino Voevod, ca să aibă a ținea și a stăpăni tot satul Betejaniĭ ot sud Romanațĭ . . ., pentru că aŭ fostu al Mării Sale de la părințĭ eĭ, iar Costandin Voda Brăncoveanul, precum multe temeinice moșiĭ și scaune boiereștĭ ale multor boiarĭ și pamanteanĭ de țeară, au lăcomitu a le rădica și a le lua, ca să-ș înmulțească și să-ș adaogă veniturile caseĭ, fost-aŭ luat și acestu satu Betejaniĭ al Marii Sale Doamneĭ Marieĭ. de l-au stăpănit în silă și făr' de nicĭ o dreptate. Decĭ acum, întămplându-să mazilie lu Costandin-Vodă și miluindu-ne Dumnezeu pă noĭ cu stapăniria Domniiĭ aceștiĭ țărĭ, Domniia Mea n'am lasat

[1] Bibl. Acad. Rom., doc. XII 161.
[2] Bibl. Ac. Rom., doc. XLV/72.
[3] Bibl. Ac. Rom., doc. XII 235.

ca să aibă Măria Sa Doamna Maria această mare strămbătate și să fie înstriinată de moșiia ce o are de la părințiĭ Mării Sale [1] ...

VI.

† Scrisoarea mea la măna dumnealuĭ văruluĭ Răducanul Dudescul, cum sa-s știe că, rămăind dumneaeĭ mamiĭ Neacșăĭ Dudeascăĭ, niște zestre nedate de la moșu-meŭ, m'am tocmit cu dumnealor de aŭ maĭ lăsat din zestre șă am lăsat și eŭ niște banĭ, tal. 140, care ceream dentr'o răndual[ă] ce am de la Duca-Vod[ă] la dumnealuĭ tata Radul Dudescul. Șă ne am împăcat șă neam așăzat ca să le daŭ dumnealor tal. 100, însă m'am rugat sa fie îngăduial[ă] păn la Sfeti Dimitrie, să l[i] daŭ dumnealor banĭ făr nič[ĭ] un cuvănt; șă am iscălit ca să-s crează. Iun. 1 A., ΛΤ 7204

Gligorie Băleanul Post.

[V° :] Zapisul Băleanuluĭ celuĭ bătrăn [2].

---

[1] Bibl. Ac. Rom., doc. XII/177. În acest document al săŭ, Ștefan Cantacuzino hotărește în favoarea Doamneĭ la 28 April 1714, puțin timp, *puține zile*, după suirea luĭ pe tron deci.

[2] Bibl. Ac. Rom., XLV/100.

V.

CUM ÎMBLA VELETURILE LA O SAMĂ DE ÎNTÂMPLĂRĬ.

Căndu au perit soarele de de mult era let 7207.

Căndu au venit Moscali ceĭ de de mult cu Petru Împărat, era velet 7219.

Căndu au venit Nemţiĭ la Mihaĭ Racoviţă Vod, era velet 7225.

Cănd cutremurul cel mare di-aŭ căzut Goliia, era velet 7246, Iun. 15.

Cănd a vinit al doile rănd Moscaliĭ, au întrat în Iaş, Avgust 20, velet 7247.

Şi au eşit la Oct. 14, velet 7248[1].

---

[1] Bibl. Ac. Rom., doc. XXIV/133.

VI.

GENEALOGIA LUĬ VASILE LUPU.

Izvod de niamul luĭ Vasilie-Vodă, cine au fostu să-s ştie anume:

† Gavril Hatmanul, frate luĭ Vasile-Voda, ş'au avut 2 ficiorĭ: Ştefan şi Răducanul, holteĭ, şi i-au otrăvit Ştefan-Vodă Gheorghii, care au scos pe Vasile-Vodă; şa pe un frate a moşă mè Arhondi Mironesi, Stamate, ce-au fost Postelnic-Mare, holteĭ, în urma Iorgăĭ Postelnic, iar l-au otrăvit Ştefan-Vodă.

† Gheorghi Hatmanul, iar frate luĭ Vasile-Vodă, ce-au murit în ţara unguriasca la robie, de Ştefan-Vodă, la Oradie-Mare închisore *(sic)*; ş'au avut 2 fete: Ilenca, după Ursachi Vist. cel bătrăn, ş'au murit, şi ficiorĭ n'au avut cu Ursache Vist.; o fată au fost după Alexandru Begzadè, ficiorul luĭ Antonie-Vodă Ruset; anume Aniţa, ş'au avut Aniţa o fată, Zoiţa, cu Alexandru begzadè, ficior maĭ mare luĭ Antonie Vodă, în Ţarigrad.

† Marga şi Măricuţa, iar surorĭ luĭ Vasile-Voda şi luĭ Gavril şi Gheorghii, ş'au murit amăndoo în Ţarigradu.

† Vasilie-Vodă, încă den boerie au avut Domnă pe Tudosca, fată luĭ Bucioc Vornicul, şi altă fată a luĭ Bucioc aŭ ţănut-o Iordache Cantacuzino Vistier cel bătrăn, cumnat luĭ Vasile-Vodă, ce să trag din Buciuceştĭ dumnealor Cantacuzineştiĭ de pe moşe.

† Vasile-Vodă au avut pe Ion begzadè, holteĭ, ş'au murit în Ţarigradu, şi pe Domna Marie, au fostu după Ragivil în ţara leşască, ş'acolo au murit, — ficiorĭ n'au avut —, şă pe

Domna Roxanda, fată luĭ Vasile-Vodă, ce-aŭ fostŭ după Timuş Căzacul, ficiorul luĭ Hmil, ş'au perit la Suceavă; şă Domna Roxanda aŭ perit de tălharĭ la Cetate Niamţuluĭ, şă ficiorĭ n'aŭ făcut.

† Iorga Postelnic şi Ştiuca jăcniceriul şă cu Vasile-Vodă şă cu fraţiĭ luĭ şă cu surorile luĭ, ş'au fost toţ verĭ primarĭ. Iorga Postelnic aŭ ţănut fata luĭ Trufandà Visternicul, den ţara munteniască şă, murindu Iorga Postelnic, ficiorĭ n'aŭ avut, şă giupănesăĭ luĭ i-aŭ făcut parte den banĭ şi odoră, şă s'aŭ dus în ţara munteniască la niamul eĭ. Iar moşăĭ în Moldova nu i-aŭ făcut parte, că moşăile tote aŭ rămas la surorile Iorgăĭ Postelnic, Cheraţa, Zanfira şă Alexandra, şă la alţĭ nepoţĭ a Iorgăĭ Postelnic. Iar moşă-mè Arhonda Mironiasa aŭ fostu nepotă de vară primare luĭ Vasile-Vodă, şă cu fraţiĭ luĭ şă cu surorile luĭ; şă Iorgăĭ Postelnic cu surorile luĭ, şă Ştiucăĭ Jăcniceriul, iar nepotă de vară primare moşă-mè Arhonda Mironiasă.

† Ştiuca jăcnicerul aŭ avut un ficior Enache, ş'au murit holteĭ. Moşă-mè aŭ avut un ficior Andronachi, ce-aŭ fostu Postelnic al doile la Ghica-Vodă cel bătrăn, s'aŭ murit holteĭ, şă o fată Safta, ce-aŭ fost după Sava, ce-aŭ fostu neguţtoriŭ şă Vamăş-Mare, ş'aŭ murit; şă ficiorĭ n'aŭ avut. Ş'aŭ avut iar o fată, pe maică-mè Marie, ce au fostu după tată-mieu Ionaşco Ghindă, Cluceriul. Să-s ştie şă aceasta, c'au avut moşă-mè Arhonda şi alt frate, pe Neculce Vistiernic, tatul dumisale Vornicul Ion, însă frate dintru tată, iar nu şă de o mamă; care să trag tote moşăile dispre mama moşă-mè, vară primare Iorgăĭ Postelnic; unchiu-mieŭ Neculce nu încape la moşăĭ, — făr de niamul ce să va trage di pe Vasile-Vodă şi di pe Iorga Postelnic; aşea am audzăt şă ştiŭ den gura moşă-mè Arhondiĭ şî a maică-mè Marii, şă ţin minte. Care să dovidescu şă cu scrisorile.

Аз Ştefan Ghindă biv Postelnic.

† Aŭ maĭ avut Vasile-Vodă un ficior, pe Ştefan-Vodă, cu Domna Catrina Chercheza; care aŭ fost şi Domnu în Mol-

dova; ş'aŭ murit holteĭ aprope de Tighine, mergăndu la Azac. Care sînt toţ îngropaţ la Treĭ Sfetitele[1].

---

[1] Bibl. Ac. Rom., doc. 26/V. Iată cîteva observaţiĭ asupra persoanelor pomenite în această genealogie. Un document din 1654 menţionează pe Andreiaş biv Vel Medelnicer, ginerele luĭ Gavril Hatmanul; *Uricariul*, XXIII, pp. 241—7. Gheorghe Hatmanul are pe Maricuţa, care se mărită cu Necula Vameşul (Urechiă, *Biserica din Cetatea Neamţ*, in *An. Ac. Rom.*, XI, secţ. ist., p. 148). În sfîrşit, la 20 April 1678, un document emanat de la Nicolae Racoviţă Vel Logofăt şi Miron Costin biv Vel Logofăt, şi dat luĭ Ioan Racoviţă, Mare-Spătar, se ocupă de moşia Greciĭ, dată luĭ Vasile-Vodă, la nuntă, de Gaşpar Gratiani, cedată apoĭ de Domn cumnatuluĭ săŭ Dumitraşco Iarali, Clucer-Mare, soţul Margăĭ, sora sa. După moartea Margăĭ, ni spune documentul, satul ajunse în stăpînirea uneĭ nepoate, Aniţa, fata luĭ Gheorghe Hatmanul, care se mărită cu Alexandru, fiul luĭ Antonie-Vodă Ruset; Bibl. Ac. Rom., doc. LXIX 134. Pentru satul Greciĭ, maĭ vezĭ un alt act, din 23 Mart 1671, în Urechiă, *Miron Costin, Opere complete*, I, p. 748.

VII.

EXTRASE DIN LETOPISĂȚUL PRESCURTAT DIN 1721-4.

A.

Cinstite și iubite cetitoriule. Întru acestu litopisăț, carile îl am de pe litopisățul răposatuluĭ Nicolaĭ Co(n)st(and)in biv Vel Logofăt, cetind și pri acela și pri acesta, în multe locurĭ veĭ afla voroava și însămnărili într' alt chip, maĭ ales la numărul anilor. Întîĭ, la aciala, la predoslovii, scrie că marile Moisiĭ aŭ scris letopisățul lumiĭ cel de la Zidire Lumiĭ după 2400 de anĭ; iar eŭ am aflat că după 4024 de anĭ s'aŭ scris acel letopisăț, adi[că] Carte Faciriĭ; de care însuș dragoste ta, puind ostinelĭ, veĭ afla adivărul. Socotești dar, iubitoriule, că acestue îĭ umblă veletul 7240 de la Zidire Lumiĭ, iar de la Întrupare Domnuluĭ Nostru Iisus Hristos 1732 au purces; și de la Moisă până la Hristos au fostu 1385. Socotind ceĭ 7240 anĭ, 1485 de la Moisă păn la Hristos, și de la Hristos 1732 până într' acestu anu de acum, iată dar că rămăn de la Zidire Lumiĭ păn la Moisă 4024 de anĭ. Așăjdire și într'alte locurĭ multe alunicăturĭ veĭ afla, carile nu s'or potrivi cu acesta; nu defăimez, numaĭ în minte îț aduc ca, cetind într' amăndoĭ, să nu ne daĭ pre noĭ defăimăriĭ. Așăjdire, cunoscănd și a noastre

greşale, maĭ ales din condeiŭ, rugăm să laş ertăriĭ, că nu înger, ce *ruca brina*, adică mănă de ţărnă, — aŭ ostinit: cetești dar cu bună sănătate şi priimeşti cu dragoste a noastră ostinială [1].

---

[1] După ms. 123 al Bibl. Ac. Rom., fol. 3 V°.—Nu putem atribui compilaţia luĭ Neculce însuşĭ, de şi anul cînd a fost scrisă această observaţie e tocmaĭ acela cînd îşĭ scria cronica, pentru maĭ multe motive: Neculce nu vorbeşte în Precuvîntarea sa de redactarea unuĭ corp propriu de cronicĭ, ci de continuarea ultimuluĭ corp costinesc; avem un manuscript datat prin anul de la Ḩristos, prin Domnul de pe tron şi episcopul ce păstorià la Roman, ms. cuprinzînd compilaţia şi totuşĭ anterior luĭ 1732; stilul adaoselor, cu adresele repetate către cetitor şi citaţia slavonă din Scriptură nu e al luĭ Neculce. Totuşĭ, menţionînd în *Cuvinte* anecdota caluluĭ luĭ Barnowski, care *se află* în Miron Costin, ca neexistînd acolo — «numaĭ letopiseţul de aceasta nu scrie nimică, iară oameniĭ aşa vorbesc, că aŭ apucat uniĭ dintru alţiĭ», ar resulta că el a avut letopiseţul luĭ N. Costin în această formă prescurtată. Pentru această compilaţie, v. *Ist. lit. romîne*, I, p. 269 şi urm.; II, pp. 107-8. Locul, cu data de 1724, şi în în *Uricariul*, XXIV, pp. 352-3.

B.

Undea iaste şi pănă astăzĭ acea sf[î]ntă bisearică. De multe răscoale ce s'aŭ tămplat acestuĭ pămînt, pentru a noastre cumplite păcate, aŭ fost sosit pănă de a să răsipirea; şi, văzîndu-o acel de maĭ sus pomenit chir Calistru, episcopul Rădăuţilor, fiind indemnat dintru a Sfintuluĭ Duhŭ puterea, dinpreună cu dumnealuĭ Dimitrie Macriĭ, biv Vel Ban, staroste de Cernăuţĭ, socotind că ĭaste de obşte a ţărăĭ, precum maĭ sus s'aŭ scris că sănt dăruiţĭ baniĭ de Sultan Murat Tăutuluĭ Logofătuluĭ, cariĭ banĭ aŭ fost a ţărăĭ noastre, n'au lăsat-o la răsipă, ce de a sa bună voia, împreună cu toată cheltuiala, aŭ acoperit-o şi, pre undea au fost şi răsipită, o aŭ -dres şi o aŭ tocmit, în zilele prè-luminatuluĭ Domnu Ion Mihail Racoviţă Voevoda, în aniĭ de la Adam 7229, luna Maĭ 12 zile. Care vrănd să adevereştĭ, iubite cetitoriule, citeaşte pre păretele pre zidiul biseariciĭ, că viĭ afla scris că bisearica s'au zidit în aniĭ 7007, în zilele luĭ Stefan-Vodă cel Bun, cu cincĭ anĭ maĭ înnainte de Domniia luĭ Bogdan-Vodă. Care vederea arată adevărul [1].

---

[1] După ms. 53 al Bibl. Ac. Rom., fol. 73 V°-4.

C.

Şi s'au agiunsu şi cu Bator Jicmont, craiul ungurescu, şi cu Rodolfu, Împăratul nemţăscu, şi s'au rădicat cu oştĭ ungureştĭ şi cu Munteaniĭ şi cu Moldoveaniĭ Mihaĭ-Vodă, şi s'au făcut în Ţara-Munteniască şi în Moldova mare sunet de arme. Că Aron-Vodă, fiind într'un cuvănt cu Bator Jicmont şi cu Mihaĭ-Vodă, să vădisă şi la Împărăţie umbletele lor. Au înţăles Aron-Vodă, cum au mărsu poroncă la Hanul să margă cu oaste să prade ţara Moldoviĭ şi Ţara-Munteniască, şi să le supuia iar supt ascultarea Împărăţii Turculuĭ, şi îndată aŭ trimis Aron-Vodă la Bator Jicmont, craiul ungurescu, şi la Mihaĭ-Vodă, Domnul muntenescu, de i-aŭ trimis oştĭ întru agiutoriŭ, şi au bătut pre Tătaru. Însă Hanul cu Tătarăĭ au fost viind cu dobăndă din ţara unguriască. Cariĭ maĭ dennainte vreame întrasă preste munţiĭ leşeştĭ în ţara unguriască. Şi li-au luat Aron-Vodă toată dobănda ce luasă dela Ungurĭ.

Iară Bator Jicmont să ţinea stăpăn ţărăĭ Moldoviĭ, cum şi Ţărăĭ-Munteneştĭ. Iară, aceaste lucrăndu, iată Stefan Răzvan, Hatmanul luĭ Aron-Vodă, au scris pre taină la Bator Jicmont, craiul Ardealuluĭ, precum Aron-Vodă să cearcă pre taină la Turcĭ să-ş tocmască lucrul despre dănşiĭ. Şi îndată Bator Jicmont aŭ trimis oşteanĭ aleaşĭ de au luat pre Aron-Vodă şi l-au dus, cu totul ce au avut, în ţara unguriască, legat; şi l-aŭ închis în cetatea în Alvinciu. Şi acolo l-au ţinut pedepsit pănă aŭ murit. Iar în locul luĭ au pus pre Stefan Răzvan, Hatmanul, Bator Jicmont de la sine[1].

[1] După ms. 53 al Bibl. Ac. Rom., fol. 107 V°-8.

VIII.

LOCURÍ PUŢIN CUNOSCUTE DIN CRONICA LUÍ NECULCE.

A.

Iară pentru Aron-Vodă aşa să povesteşte din om în om cum, fiind el de niamul luĭ Moldovan, de aicĭ din Moldova, şi slujind la un Mitropolit anumea Nicanor, fiindu-ĭ nepot Mitropolituluĭ, şi acel Mitropolit fiind ctitor la mănăstirea Agapiia cea veache din Dial, şi mergea de multe orĭ Mitropolitul acolo la mănăstirea de şi şedea, fiind ctitor. Iar, fiind cu dănsul Aron-Vodă, de multe orĭ eşiia fără ştirea unchiu-săŭ Mitropolituluĭ afară la o mănăstioară de călugăriţe, afară din munte, ce era pre moşiia mănăstiriĭ, ce să chiamă Hilioara; acolo eşiia la primblare. Şi aşa, eşind Aron-Vodă într'un rănd la primblarea la Hilioara, şi întorcăndu-se la mănăstirea, numaĭ ce s'aŭ tălnit cu unchiu-său Mitropolitul, mergănd şi Mitropolitul de la mănăstirea la moşiile mănăstiriĭ. Şi, tălnindu-s[e] la un locu, undea iaste drumul tăiat în piiatră cu ciocanul, şi văzănd Aron-Vodă pre unchiu-său Mitropolitul Nicanor, de frică aŭ fugit drept la dial pre după o stăncă mare de piiatră. Şi, după ce aŭ fugit, nu s'au maĭ întorsu la unchiu-săŭ Mitropolitul, ce s'aŭ dus în ţara unguriască, şi din ţara unguriască s'aŭ dus la Ţarigrad şi, apucăndu-s[e] la oamenĭ marĭ de aŭ slujit, şi zăbăvind acolò cătăva vreamia, apoĭ au eşit şi Domnu în Moldova. Şi, acolo undea s'au întimpinat cu Mitropolitul Nicanor, la drumul acel tăiat în piatră cu ciocanul, aŭ pus de aŭ săpat întru o stăncă de piatră mare, făcănd şi sămnu de-asupra stănciĭ, undea au călcat calul cu piciorul;

scriind şi istorie pre stăncă, — care acum de mulţimea anilor nu să poate ceti să să înţăliagă cum că aŭ fugit.

Aşa dă anecdota ms. 53 al Bibl. Ac. Rom., fol. 108-8 V°. În ms. 112, fol. 196, povestirea e pe alocurea deosebită saŭ adaosă:

Aron-Vodă, aşa vorbăscu oamenii bătrănĭ şi călugăriĭ de la mănăstirea Agapiia... cea veche din dial, fiind mănăstirea zidită cu cheltuiala şi agiutorul Doamniĭ Eleniĭ a luĭ Petru-Vodă Rareş, care Doamna Eleana aŭ fost fată luĭ Despot craiuluĭ sărbesc. Decĭ, cu cheltuiala Doamniĭ Eleniĭ şi prin osteniala aceluĭ Mitropolit s'aŭ zidit mănăstirea Agapiia în dial, precum s'aŭ zis. Şi, fiind şi Mitropolitul... Avănd dragoste cu o călugăriţă tănără... Decĭ Mitropolitul să fie bătut pe nepotu-săŭ, Aron-Vodă, [care, viind Domn], să fie prinsu pre unchiu-săŭ, pre Mitropolitul Nicanor, şi să-l fie făcut hadămbu, să-l fie scopit; căruia Mitropolit îĭ iaste mormăntul la mănăstirea în dial, şi s'aŭ fost săhăstrit, luund shimă şi zicăndu-ĭ din shimnicie Nil; care aşia scrie pre piiatra de pe mormănt: Shimnoje Nil. Iar acolo unde s'aŭ tălnit Aron-Vodă cu unchiu-şău Mitropolitul, au pus de aŭ săpat o stăncă mare de piiatră, scriind şi istorie pre piatră, şi de asupra stănciĭ încă aŭ săpat, ca să s[ă] cunoască pe undea au fugit; care aceaste seamne sănt de să văd şi pănă astăzĭ, şi să chiamă acea stăncă de piatră Piiatra luĭ Aron-Vodă[1].

---

[1] În acest manuscript, forma şi a celorlalte *Cuvinte* e maĭ pe larg şi chiar a croniciĭ. Cf. fol. 202 V°: «*Mihalcea* Hîncul, ce *fuseasia Sărdar*». La sfîrşitul secoluluĭ al XVI[lea] aflăm, tocmaĭ la Agapia Veche, un «Nicanor biv mitropolit, ermonah Serafim» şi alţiĭ, dînd un document; Bibl. Ac. Rom., doc. LXX/166. — Cf. *Buciumul român*, I, pp. 17-18, 548-9. Mitropolitul Nicanor, fost episcop de Roman, se întîmpină ca Mitropolit tocmaĭ după Aron-Vodă, în urma luĭ Mitrofan. V. *Relaţiile cu Lembergul*, I, pp. 75, 112-3.

B.

În ms. 112, în cursul Cronicii, aflăm următoarea povestire, fol. 128 V°-9, despre Duca și fratele luĭ:

Duca-Vodă cel Bătrăn, fiind de oamenĭ de gios de niamul luĭ, de la Rumele, din țara grecească, după ce au luat Domniia aiceă în țară în Moldova, au vinit stăpănul luĭ Turcul Spahiul cu ferman împărătescu la Duca-Vodă, de i-aŭ cerșut dajde, după obiceaiu ce au spahiiĭ de iau de la oameniĭ săĭ pre izvod de la împărățiia de cățĭva anĭ. Și, după ce au vinit Spahiul, l-au cinstit Duca-Vodă și i-au dat haine, și la masa luĭ cea Domniască încă l-aŭ pus de au șezut cu dănsul. Decĭ Turcul avănd voia a grăi înnainte Ducăĭ-Vodă, îĭ zicea în limba luĭ turcească: «Efendi, Efendi, blem la Rumele», iar Duca-Vodă îĭ răspundea: «mergĭ tu, dar eu nu voĭ merge». Și i-au dat Duca-Vodă tot ce i să făcea dajdea, și maĭ mult decăt i să făcea, și așia Turcul s'aŭ dus la Rumele, la țara sa.

C.

Duca-Vodă avea un frate maĭ bătrăn decăt dănsul, şi-l puseasia Vameş-Mare, şi numele luĭ era Cărstea, şi aşia era de fudul că, când mergea pin târgu, nu vrea să-ş ia şlicul înnaintea nemăruĭ, iar nicĭ neguţitoriĭ, nicĭ ceĭ proştĭ, dacă l-au văzut că nu-şĭ ia şlicul, nicĭ iaĭ nu-ş lua işlicele înnaintea luĭ. Apoĭ el s'aŭ dus şi s'au jeluit frăţine-său Ducăi-Vodă că nu-l cinstescu neguţitoriĭ să-ş ia şlicile; apoĭ Duca-Vodă l-aŭ întrebat, el ia-ş şlicul; iar el au zis că nu-ş ia; iar Duca-Vodă i-au zis: «pas pre uliţă şi-ţĭ ia şlicul, şi apoĭ, dacă nu ş vor lua iaĭ şlicile, vin de-mĭ spune mie, că ştiu eu ce oĭ face». Decĭ el au şi purces pre uliţă, precum îĭ poroncis[e] frate-său, şi au început el a-ş lua şlicul întăĭ, iar neguţitoriĭ, văzind, s'au şi sculat în picioare şi au început a-ş lua şi iaĭ şlicele şi a i să închina; şi apoĭ au mersu la Duca-Vodă şi i-au spus că, luundu-şĭ el şlicul, îş iau şi neguţitoriĭ işlicele înnaintea luĭ. Atuncea Duca-Vodă au zis că, dacă va cinsti el pre alţiĭ, l-or cinsti şi pre dănsul alţiĭ, măcaru că iaste frate de Domnu[1].

[1] Maĭ întîlnim în unele mss. de cronicĭ adause ca acestea (în ms. 104 al Bibl. Ac Rom.):

«Măcar că fireştĭ lucrurĭ sint aceaste cutremure, cînd să prilejesc, iar să poate zice că arătare şi seamne reale sint cutremurile viitoarelor vremĭ, precum şi atuncea aŭ arătat acel cutremur multă vărsare de singe şi prada Turcilor pre săracă Moldova, pre alte părţĭ creştineştĭ, — precum vom arăta la locul săŭ pre rînd. Pricina cutremuruluĭ din ce să face, pămintul să cutremură de multă umezeală. De veĭ vrea să ştiĭ deplin, — ceteaşte la bogovlie, că veĭ afla» (fol. 169)

La Bogdan-Vodă: «Intru acest an mare cutremur de pamînt aŭ fost în Ţarigrad... Pre aceaia vreame s'aŭ ivit şi acel vestit Techil izvoditoriul legiĭ turceştĭ... Pre aceastaş vreame aŭ venit Hanul Crîmuluĭ cu oştĭ asupra Nohailor...».

IX.

ACTE RELATIVE LA CRONICARUL IOAN NECULCE.

A.

La Mihaĭ Racoviţă se înfăţişează «Ion Neculcia, ce-aŭ fostu Hatman, şi cu mare jalob[ă] au jeluit înnainte Domnii Meale pe dumneaeĭ Iliana Hătmăniasa răpăosatuluĭ Ion Buhuş, ce-aŭ fostu Hatman , pentru 314 leĭ, ‹ care banĭ aŭ avut orănduiţĭ Ion Hatmanul cu pecetluit de la Domnie Sa Dumitrii Cantimir Vod[ă], să-ĭ dia Buhuş Hatmanul din nişte orănduiali ce-aŭ fostu străngăndu la Ţinutul Romanuluĭ, înnainte Moscalilor», şi din care o parte rămăsese la Buhuş. «Şi, viind Moscaliĭ, aŭ fugit Hatmanul Buhuş în ţara unguriască şi, ducăndu-să şi Ion Hatmanul cu Moscaliĭ , după întoarcerea luĭ Neculce moare Buhuş.

Se numeşte — pentru a cerceta afacerea, o comisie, alcătuită din Darie Donicĭ, Ion Sturdza, Constantin Costachi Vel Spătar. Buhuşoaia pretinde «că ia nu ştie nimic să fie rămas, nicĭ un ban, dintr'acea orănduială, la dumnealor». «Decĭ dumnealor au chemat pe Dumitraşco Mustia, carele aŭ fostu pe atuncia diiac la Buhuş Hatmanul, să dè sam[ă] pentru feciori cariĭ au fost pe la ocol. Să dia samă de acea rămăşiţă saŭ să giurea Mustea cum nu ştie nimic nicĭ de feciorĭ, nicĭ au găsit niscaĭ izvoade de sama feciorilor. Şi aşia s'au aflat doĭ feciorĭ de aciia cariĭ au strănsu acea orănduial[ă], anume Sturdzea feciorul luĭ Todiariţă şi Ion Copilul, şi, întrebăndu-ĭ iară, eĭ au dat samă că ş'aŭ dat sama la stăpănu-săŭ, Ion

Buhuş Hatman, de căţ banĭ aŭ strănsŭ din Ţinut, numaĭ, izvoade ce aŭ avut, s'aŭ prăpădit cănd aŭ căzut la robie la Tătarĭ. Iară, căt ar hi maĭ rămas răm[ă]şiţă în Ţinut, aŭ fostu luat cîteva vite, trăsură pentru banĭ, şi, dănd Moscaliĭ, n'aŭ apucat să le văndză, şi o samă de vite şi li-aŭ luat oameniĭ înnapoĭ, iară unile aŭ murit şi de boală; altele li-aŭ luat şi Tătarăĭ, cănd aŭ prădat după Moscalĭ. Decĭ într'alt chip nu i-au putut creade, ce i-aŭ giudecat dumnealor să margă aceĭ feciorĭ împreaună cu Dumitraşco Muste, să giure preacum nu ştiŭ nimic de ar hi rămas niscaiva banĭ dintr'acea slujbă la Buhuş Hatmanul, saŭ niscaiva vite dintr'acial[e] de trăsură, saŭ, pentru izvoade, precum s'aŭ prăpădit de Tătaru; şi, giurănd, să aibă pace. Decĭ Dumitraşco Muste diiacul şi cu Ion Copilul aŭ giurat într'acesta chip, precum ni-aŭ arătat şi mărturie de la Vorniciĭ de Poartă, cariĭ i-au dus la sfănta besearică; iară Sturdzea n'aŭ vrut să giure pentru 60 de leĭ, cariĭ aŭ zis că i-au fostu dat maĭ pe urmă de cia li-au luat sama, că nu ştie nicĭ el, la Buhuş au rămas aceĭ banĭ, 60 de leĭ, aŭ fost-aŭ luat niscava banĭ cu datorie, să dia pentru acea slujbă». Boieriĭ hotăresc «să dia pace Ion Hatmanul îĭ Buhuşoae şi de aceĭ 60 de leĭ, precum nu s'aŭ luat sama nicĭ altor zlotaşĭ, cariĭ aŭ fostu atuncia». Cît s'a luat, e bun luat, «iară, căt aŭ rămas rămăşiţă, nime n'au maĭ strănsu nimică, nicĭ Domni[a] Sa Niculae-Vod n'au maĭ sălit pe nime, după cia aŭ vinit după Moscalĭ cu Domnie, să istovască acea rămăşiţă, — căcĭ, tămplăndu-să de au avut alţiĭ şi maĭ mulţĭ banĭ orănduiţĭ să ia dintru acea orănduială, toţĭ aŭ rămas păgubaşĭ, fiind mare pradă şi urgie a luĭ Dumnedzeu asupra acestuĭ pămăntu la acele vreamĭ cumplite», aşa încît poate rămînea păgubaş şi el, Neculcea. I se iea decĭ «pecetluitul» şi cartea de judecată anterioară. — Iaşĭ, 17 Decembre 7229[1].

---

[1] Bibl. Ac. Rom., doc. LXXII/111.

B.

Adică eŭ, ermonah Varlaam Ursachi, sin Dumitraşco Ursachi Stolnicul, facem ştire cu acest adeavărat zapis al mieŭ la măna dumisali uncu-miŭ Ion Niculce biv Vel Vornic, precum, de nime silit, nicĭ asuprit, ci de a mè bună voia, am văndut dumisalea a mè driaptă ocină şi moşie: un sat întreg, anume Priporeniĭ, ce iaste în Ţinutul Dorohoiuluĭ pe apa Jijiiĭ, cu vad de moară în apa Jijiiĭ şi cu hăleşteu; şi tot venitul hotaruluĭ acestuĭ sat l-am văndut dumisale drept doî sute leĭ. Care această moşiia mi să trage miia de la moşiĭ strămoşiĭ mieĭ, Iordachi Cantacuzino cel bătrăn, care iaste şi dumisale unchiuluĭ Ion Vornicul moş; şi, hiindu-mĭ dumneluĭ miia niam maĭ aproape, am văndut dumisalea, şi, căndu am văndut, am întrebat şi pe nepotul mieu de soră, anume Vasile săn Costantin Silion, şi el n'au vrut să cumperia, şi mi-aŭ făcut dumneluĭ plată deplină. Şi această tocmală s'au făcut dinainte a mulţĭ boerĭ, cariĭ maĭ gios s'aŭ iscălit; şi eu pentru maĭ mare credinţa singur cu măna mè am iscălit. Let 7251, Iun. 22.

Ermonah Varlaam Ursachi.

Iar, de s'ar tămpla să ies[e] acest rău, să aibă dumnaluĭ altă moşie, den moşi mele, a-ş lua.

Iordache Balş Vel Ban. Costandin Balş, biv Vel Pah.,
Constantin Serdar (?), biv Vel Pit.
am scris zapisul.
Neculaĭ Post. Toder Neculcea, Vel Vist.
Ştefan Catargiu (?), Vel Vist.
Gavril Pitar, Vornic glotniĭ.
Ion Gram. Hur[muzaki ?].

Cu acest zapis au fostu cumpărat dumnealuĭ Vornicul Ion acest sat; apoĭ i-au întorsu Vasiliia Silion baniĭ. Şi eu am schimbat cu Vasiliia Silion; şi au rămas la mine satul acesta, cum zapisul ce mi-au făcut Silion arată.

Sturdzea Vel Log.: la mine au rămas acestu satu.

[Foaie adausă:]

† Ion Neculce, biv Vornic, făcut-am scrisoare mè la măna dumisale nepo[tu]luĭ Vasilii sin Silion, precum mi-aŭ întorsu dumneluĭ bani ceia ce-am dat eŭ luĭ Ursache Varlam călugărul pe un sat anume Priporeni, ce este pe Jijie, şi zapisul ce mi-aŭ făcut mie la mănă călugărul Ursachi. Şi un ispisocu de la Gligore-Vodă pe cel sat, pe Priporenĭ, nu i l-am dat, nehiindŭ maĭ îndămănă; dar să am eu a i le da, şi el să-m dè scrisorire *(sic)* mè. Pentru credinţa am iscălit:

Ioan biv Vornicul[1].

---

[1] Bibl. Ac. Rom, doc. 51 XII.

X.

O DESCRIPŢIE A ŢERIĬ-ROMĂNEŞTĬ[1].

Neamurile ce aŭ stăpănit aceast[ă] ţară maĭ nainte ş'aceştea ce acum de unde aŭ venit.

(Bonfinie. El maĭ nainte de Dachĭ şi Gothĭ lăcuitorĭ acestor locurĭ era nişte neamurĭ ce le zicea Gavrisţĭ şi Ghestoboţĭ, iar după aceştea Dachĭ şi Gotthĭ, şi să numea ţar' aceasta Dachiia, fiindu împreunat[ă] cu . . . Dachia să numeşte) Transilvaniia, *(Ţara-Romăneasc[ă,])* Moldova, Basarabiia, ce-ĭ zic Bugeac, unde stăpănesc Tătari.

Uni istornicĭ Misiia o numesc; aceast[ă] numire o are ţar[a] sărbeasc[ă]. Pe aceştĭ Dachĭ şi Gotthĭ au supus Avgust Chesar, precum şi alte locurĭ şi împărăţiĭ aŭ supus supt împărăţiia luĭ, cănd s'au născut Măntuitoriu Lumiĭ Hristos, fiiu luĭ Dumnedzeŭ, pre pămănt.

Dup[ă] Hristos anĭ 88, împărăţind Roma Domnichiian, s'aŭ răzguşit *(sic)* Dachi de supt stăpănire, şi aŭ lovit cu oştile luĭ în Dobrogea, unde era Voivod pe ostile Rămlenilor Opius Sabinus, şi l-a biruit, pri[n]zăndu-l viŭ pe Opius.

L[a] leat del[a[Hristos 103, Traian Ulpie Împărat, viindu cu războĭ asupra Daţilor, i-aŭ biruit, şi aŭ omorăt şi pe Decheval, craiŭ Dachilor, şi aŭ potopit stăpănirea lor. Acest împărat aŭ făcut podu cel minunat peste Dunăre, de piatră, ce este c'un căpătăiŭ în Ţara-Rumănească; şi pentru paza

[1] Cuvintele şterse sînt tipărite cu cursiv aicĭ.

acestuĭ pod, căt şi pentru a nu maĭ rădica cap Dachi, au lăsat oştĭ romane. Dar, neputăndu oaste singur[ă] a lăcui, au mutat şi o sum[ă] de norod den Italiia, precum obicĭnuiă Împăraţi romanĭ: cănd să mulţia norod, îĭ rădica şi ducea de-ĭ muta la alte locurĭ. Precum şi acest Împărat urmăndu, au adus aicĭ norod de oamenĭ din Italiia şi oste romană a lăcui. *(În cap acestuĭ pod este [. . .] făcut-aŭ şi Tiverie un turnu în Ţara-Românească, de strajă pentru partea locurilor acestora, ce să cheam[ă] şi pănă astăzĭ Turnul Severinuluĭ, unde aŭ fost maĭ nainte şi oraş.)* [Pe margine:] Dup[ă] Hristos 400, aŭ supus acest[e] locurĭ Atila craiu ung[uresc], răsipindu norod ce aŭ fost robit adus de Traian. Iar dup[ă] aceia iar aŭ călcat pămăntu acest[a] Bolgari, ce-aŭ venit din Vostriia cè mare, prea leat...

Pentru zidirĭ vechĭ, maĭ săntu şi alte zidirĭ: este un turnu împotriva Nicopoli, ce este peste Dunăre. Este cetatea Giurgiuluĭ şi cetatea Brăiliĭ, care zidurĭ nu să ştiu, fost-aŭ şi pe vremile Daţilor, saŭ pe urmă Romaniĭ le-au făcut; iar alţi zic că Ghenovezi, pre căndŭ să lăţise cu stăpănirea, să fie zidìtu şi aceste cetăţĭ. Iar la Tărgovişte este un turnu înnaltu şi tare forte, unde au fost şi casă maĭ pe urmă ale Domnilor ţăriĭ. Acest turnŭ să adevereaz[ă] a fi den zilele Daţilor. Să maĭ vede o zidire de o cetate mare la ţinut Romănaţilor, peste apa Antuia *(sic)*, în potriva turnuluĭ ce am zis maĭ sus, care este în potriv[a] Nicopoli; zic că acolo să fie fost Scaun a Daţilor şi la biruinţa lor de Traian s'au stricat şi acea cetate. Alt[e] zidirĭ vechĭ nu sănt, iar cetăţĭ de pămăntu multe, pe la multe locurĭ, cu şanţurĭ marĭ împrejurat[e]. dar din mulţimea vremiĭ s'aŭ maĭ astupat.

Pentru Cuţovlahĭ.

. . . . , .

Pentru numele aceştiĭ ţărĭ.

(Scris. uniĭ fără minte, pentru Ţara aceasta Romănească[ă] într' acestaş chip.) Pentru Ţara-Romănească[ă], — ce să numeşte

între alte limbĭ Valachiia, — se zice şi Ungrovlah. Iar vecini lor Moldovenĭ, cari săntu şi asemenea lor întru rit şi în limbă, le zice Muntenĭ. *(Pentru care maĭ întăĭ era aceast[ă] ţară înpreună cu Ardeal[lu], şi aceastǎ ţară să numea Dachiia).* Iar Turciĭ îĭ zic Vlah şi Caravlah, iar maĭ nainte să numea Dachiia.

Dachiia să numeşte dup[ă] neamul ce stăpănea aceast[ă] ţar[ă], cărora le zicea Dachĭ, — pentru care maĭ jos vom arăta.

Romăni, precum să numescu ieĭ lăcuitori aceştiĭ ţărĭ, să numesc pentru că, dup[ă] biruinţa ce au făcut Traian asupra Dachilor, au lăsat oştĭ Romanĭ, *(de aŭ lăcuit)* pe aceste locurĭ, dintru care zic că să trag aceştea ce acum să zic Romănĭ.

Valahiia, cum să numeşte între alte limbĭ, unį zic dup[ă] Flah, arhistratigul Romanilor, ce fusese multă vreme stăpănitor orănduit den Roma la acest loc; alţi zic că o fata a luĭ Dioclitiian, ce o chema Vlaha, care aŭ fost măritată după un Ioan, ce au fost stăpănitor pe aceste locurĭ. Alţi zic că dup[ă] vorba franţozeasc[ă], zicăndu Italienilor . . . *(sic)* şi, fiindu ş'aicĭ aduse norode din Italiia, spre lăcuinţă, căndŭ aŭ lăsat Traian oste Romanilor, cum s'aŭ zis, de aceia ca pe nişte Italienĭ i-aŭ numit şi pă ieĭ.

Ungrovlahiia să numeşte şi Domnul ţări şi Mitropolit păn astăz[ĭ], şi să vede titiluş, del[a] cel d'intăĭ Domnu al aceştiĭ ţărĭ, că tot aşa s'au numit a tot Ungrovlah, la care *(în 2 chipurĭ)* zic că dup[ă] Romanĭ ar fi căzut Unguri cu stăpănire pe acest loc al Vlahii, şi, pentru că şi Moldova să zice Moldovlahia, luîndŭ adaus numeluĭ dup[ă] apa Moldova, aşa şi aceast[a], dup[ă] stăpănirea Ungurilor s'au adaos numele Ungrovlah.

Turciĭ o numesc Caravlah, după Domnul cel d'intăĭ, căruia îĭ zicea Negru-Vod[ă], (iar numele luĭ ira Rad[u]), cum şi Moldoveĭ.

S'aŭ văzut la uni istornicĭ grăind de acest loc a-ĭ zice Muisiia, care aceast[ă] Musiia est[e] numirea ţări sărbeştĭ, ce est[e] în vecinătate. Del[a] care, dup[ă] vremĭ pierzăndu-s[e] învăţătur[a] romană şi italieneasc[ă], aŭ luat del[a] *(Sloveniĭ)* Sărbĭ, aŭ luat învăţătur[a, dovedindu-ĭ şi slov[a] ce este şi

păn' astăzĭ sărbeasc[ă], şi cărţile cele vechĭ, atăt bisericeştĭ, căt şi hrisovile, precum să va zice maĭ jos. Şi cu aceia pot[e] nu-ĭ dăosibiia, ce le da tot aceiaş numire, care să numeşte locul Sărbilor.

Munteni le zic Moldoveni, ce să numesc Moldovlahĭ. Dintru a lor istorie, ce aŭ făcut un Miron, Log[o]făt-Mare a aceĭ ţărĭ, să vede că zice că dup' apa Oltuluĭ, ce curge prin ţara aceast[a], unde întăĭ aŭ fost lăcuitorĭ dintru acest neam Românĭ, maĭ nainte de Rad[u]-V[o]d[ă] Negru, precum să va arăta maĭ jos, aŭ fost lăcuit, del[a] Turnul Severinuluĭ, Mehedinţĭ, Craiova şi la apa Oltuluĭ *(şi dup[ă] vremĭ s'aŭ schimbat slovele)*, şi, zicăndu-le Oltenĭ, maĭ pe urm[ă] *(s'aŭ schimbat slov[e] şi aŭ)* schi[m]băndu-să din vorbă slova dăntăĭ, le-aŭ zis Muntenĭ. Aceasta dar ce s'aŭ zis pentru numele aceştiĭ ţărĭ. Acum dar să zicem pentru schimbările stăpănirilor, viind păn la vremea de acum *cum (s'aŭ stăpănit acest loc.)*

. . . .

Pentru lege saŭ creştin[ĭ].

Legea lăcuitorilor aceştiĭ ţărĭ este pravoslavnicia la credinţă după ritul Biserici Răsărituluĭ, la tot fără de nicĭ o dăosebire următor. Legea aceluĭ norod roman şi italien, ce aŭ rămas del[a] Traian Împărat a lăcui păn acest[e] locurĭ, cum s'aŭ zis, dup[ă] mulţĭ anĭ în urmă, s'aŭ rădicat, strălucindu în vecinătate lor, la Sărbime, pravoslavnic[a] credinţă creştineasc[ă]. De unde şi aceştĭ pămăntenĭ aŭ luat luminarea şi s'aŭ botezat, şi tot orănduial[a] Biserici, încă şi cărţile bisericeştĭ, tot pe *(a lor)* limba sărbeasc[ă] le aŭ; la care să vede că le-aŭ rămas şi tot învăţătur[a] a le fi, cartea lor tot sărbeşte, dovedindu-s[ă], din scrisorile ce să găsesc; veichĭ hrisov[e] Domneştĭ, zapise de moşiĭ, păn puţin[ă] vrem[e] incoce tot într' acestaş chip să urmà a să ţinea de învăţătur[a] cărţi sărbeştĭ. Iar, de cănd s'aŭ împuţinat aceast[ă] învăţătur[ă] *(a limbiĭ)* a cărţi sărbeştĭ, — să arat[ă] la orănduial[a] Domnilor aceştiĭ ţărĭ, însă *(botez este luat maĭ nainte de a venire).* Iar maĭ pe urmă, pă la leat 1478, fiind un Rad[u]-V[o]d[ă]

Domnu, au adus pe Sfăntu Nifon, ce fusese patriarch Ţarigrad[uluĭ], şi acest[a] le-au întocmit tot ă] orănduial a] Biserici, care, după ducerea Sfinţii Sal e aicĭ, din ţară, la Sfăntagora, acolo pusnicindu, s'au sfinţit şi, aducăndu moştile în ţară Neag[oe']-V o d[ă Bas[a rabă întregĭ, aŭ făcut mult e] minunĭ, pricinuindu întemeiere bună credinţiĭ şi învăţăturilor sale, ce şă păn astăzĭ credinţa să află cu praoslavie în bun[ă' stare, şi orănduelĭle dogmiĭ să păzesc nestrămutate. Maĭ pe urmă au adus la mănăstirea Argeş cap ul]a cestuĭ sfănt şi măna dreapt ă , — care sănt păn' astăzĭ făcute minunĭ, aceĭ ce cu credinţă năzuescu[1].

Lucrurĭ rare.

Este un munte mare de piatră, la Ţinut Gorjaiuluĭ, dăn care iese o piatră, ca cum ar fi pusă o poliţă la un părete. Pe acea piatră este zidit ă] o mănăstire, ce să numeşte Tismana, pentru care să va pomeni maĭ pe largu, la scrisul mănăstirilor. Este aceast ă] piatră ce iese de[n munt ele , pe care este zidit ă] mănăstirea, înnaltă del[a] poalele aceluĭ munte, ca... urme şi dintr'acea piatră în sus pan' în vărful munteluĭ iar ca urme..., şi au împrejur, cît ţine man[ă]stirea, este *(împrejur)* urme... Dar maĭ ciudat lucru este că din muntele cel mare, din care iese acea piatră, iese o apă dup ă] o gaură şi să răvarsă pe acea piatră ce este zidit[ă] măn[ă stirea; care apă, *(dăosebindu-o)* în doao, jum ă]tate este havuz, dă ţine peşte, şi trece prin pivniţa măn[ă]stiri, unde sănt vinurile, iar jum[ă]tate este moară, făcută de macină acolo de treab a] mănăstiri. Acea gaură este largă ca 2 urme şi intra *(lungă)* prin munte, încăt nu să ştie obărşiia ieĭ, pentru că nu pot merge să-ĭ vaz[ă] început[ul , făcăndu-să pragurĭ, în cal[e], înlăuntru, de piatră; pe care să reped[e] apa aceia de curge.

Maĭ est[e] o peşteră la Ţinut ce se cheam[ă] *(măn[ă]-stirea unde est[e])* Vălcea, într'un munte, la a căruia munte

[1] Sfîrşitul se află la p. 62 şi urm.

în pole est[e măn[ă]stirea Bistriţiĭ zidit[ă]; şi, mergănd ca un cĭvert *(pe)* în sus din măn[ă]stire pe munte, pe o cărare foarte rea şi strimtă, încăt, dă nu s'ar drege den măn[ă]stire cu scăndurĭ, cu lemne, n'ar putea merge nimenĭ, ş'aşa drum iarăş cu grij[ă] fiindu răpirile la vale, păn în rău ce să numeşte Bistriţa, ş'aşa să face o gaură strimtă ca 4 palme, lungu şi largul, iar asemenea, şi merge ca vre o... păşăturĭ tot pitulat, apoĭ să lărgeşte şi să face o gaură în jos, o prăpastie *(căt nu i să ştie)*, adăncă foarte, în care *(aruncănd cinevaş vre o piatră să face un urlet)*. Pe care prăpastie este un podişor şi, trecănd, vezĭ că să lărgeşte şi să face o lumină, ca cum începe a să face zio; şi, căt mer[gĭ] înnainte, să maĭ luminează, pentru că are la o parte o gaură într'o răpă, unde este foarte înnalt de jos den rău Bistriţi, şi din gaură în sus iar surpătur[ă] înnainte foarte mult, căt nu este putinţă nicĭ să să sui cinevaş de jos la acea gaură, căcĭ a să lăsa în jos din vărfu munteluĭ la vale printr'acea gaură. Şi acolo săntu o chilie a unuĭ pusnic şi un paraclis, unde este gaura cè ad[ăncă]. Însemn că maĭ este un paraclis *(la întunerec)* săpat în piatră, dar la acest[a] este apur[u]rea întunerec, că este dăparte de unde vine lumina. Este şi un lac, în care est[e] apă ca dă vre-o 2, 3 palme adăncă şi lat[ă], lungu ca vre o 10 sau 12 palme; nicĭ scad[e], nicĭ adaogă; ap[ă] bun[ă] de băut: este loc în, tot[ă peştera a încăpea 7—800 dă oamenĭ; nevrăndu a greşă. Nu zic maĭ mulţĭ, dar tot pot maĭ încăpea [1].

. . . .

Cade-să dar să arătăm şi firile oamenilor lăcuitorilor locululuĭ acestuia, pentru care, nu lăudăndu, ci adevăru grăindu, vrednicĭ săntu de laudă de iscosirea *(minţiĭ)* ce au toţ de opşte: întru tot *(atăt ceĭ proştĭ şi ceĭ din)* săntu sărguitorĭ la slujbă, lesne a înţelegere vrednicele treabĭ *(şi la cele ce vădŭ isteţi)*, şi nu numaĭ că au isteciune a face cele ce văd, ce încă şi cele ce prin auzire să îndăstuleaz[ă], pot a săvărşi, lucrurĭ vrednice de mirare şi de laudă, *(atăt numaĭ căt, fiindu lipsiţi de procopseal[a] învăţături şi neaflăndu-să meşterĭ lucrurilor şi ceĭ*

[1] Pe marginea acèsteĭ paginĭ: «Lipsurĭ dăspărţit dup[ă] facerea».

maĭ proştĭ, iar ceĭ acele); ce să împiedică greşindu (şi cu neputăndu a fi pe deplin după cum să cade) orĭ în graiu orĭ în fapt ă], înşălăndu-să vre uniĭ de părere, nu săntu tocmaĭ dę a să huli dăfăimăndu-să de opşte. pentru că le curge *(lipsirea învăţăturiĭ)*, neavăndu procopseala învăţături *(epistimiilor şi dă neaflarea celor alalte meşteşugurĭ)*, iar nu dăn vre-o firească răotate, cum şi ceĭ maĭ proştĭ lucrătorĭ *(fiindu lipsiţĭ de îndăstularea meşteşugurilor, de meşteşugirea lucrurilor, la unile lucrurĭ a le săvărşi deplin nu pot)*, la unile lucrurĭ, ce nu pot pe ḑeplin a le săvărşi, este din lipsirea meşteşugirilor, iar nu din grosimea minţilor.

Ţara-Rumănească[ă].

1. Hotarăle după împrejur.
2. Mărimea eĭ.
3. În căt[e] (judeţ[e] să desparte) eparhiĭ să dăsparte şi căt[e] ţinuturĭ are fişte-care.
4. Căt[e] ţinuturĭ are fieşte-care.
9. Pentru numele ţăriĭ, cum să zice, şi cum maĭ nainte să numea.
10. Stăpănirile, şi ce neam aŭ lăcuit maĭ nainte, şi lăţimea stăpăni[rilor], şi căndu aŭ fost samodărjăţ, adecă singură, şi ceĭ de acum de unde săntu veniţ, şi lăţimea stăpă[niriĭ] . . .
14. Pentru lege creştineasc[ă] şi învăţătura cărţiĭ.
11. Pentru zidirĭ şi lucrurĭ vechĭ ce să află.
08. Pentru lucrurĭ . . . (?) rarĭ.
12. Cele ce să află întru aceast[ă] ţară veniturĭ, i mademurile loculuĭ.
15. Limba ce grăescu.
16. Domni ce aŭ stătut la aceast ă ţară, şi ce zidirĭ, semnile ce are Domnul pen [ţar]ă.
17. Oraşele şi bisericile dă . . .
21. Neguţătoriia.
6. Aerul.
5. Apele cele marĭ şi micĭ şi bălţĭ, ape ce săntŭ heleştee.
20. Obiceiurile.

22. Neamurile cele păn ... sa află întru aceast[ă] ţară maĭ vechĭ şi ştiute.

După vremĭ e... stăpânirĭ şi cîtă este acum.

19. Şcolile.

18. Mănăstirĭ.

13. Episcopĭ [1].

Pentru obiceiurĭ.

Dup[ă] nestatorniciia întru care să afl[ă], maĭ nu este întemeiat obiceiu, fără numaĭ căt să poate a să ţinea, căndu den milă dumnezeiască să întâmplă Domnu de are milă şi va să le păzeasc[ă] privileghiurile şi orănduial a] ce au avut obicĭnuită; iar, căndu Domnu nu va vrea să păzească, tot să strămut[ă], în căt, dă n'ar fi un dar a luĭ Dumnezeu a întări şi cu răbdarea cu lăcrămĭ, trec căt[ă]-va vreme, păn iar vine alt Domnu, şi să aduce oareşce lucrurile la starea lor.

Obiceiu este, după ce Domnu vine în Scaun de împărăţie şi să face veseliia cu tunurĭ, cu zicăturĭ de trămbiţe, meterhanè, apoĭ, a doa zi saŭ a treia zi, dă şi Domnul boierilor boierìĭ, care fieşte-care au răndui[a]la lor, cine la ce treab[ă]. Însă trebile săntu aceste:

1. Judecăţile la care săntu boieri, de are acea purtare de grij ă] a judeca;

3. Străngerea banilor, iar boieru osebit la aceas[tă] purtare de grijă a lua, a da şi a soçoti pe ceĭ ce străngu banĭ;

2. Cercetarea de grij[ă] a sluj[i]torilor, ca să s[ă] păzeasc[ă] ţara de hoţ, a trimite cu poruncĭ Domneştĭ, a căror căpeteniĭ săntu dăosebiţ *(şi tot purtarea de grijă întru aceas[ta] să nu pre ... maĭ este ...)*; treab[ă] ce să întîmplă adesea, — de a trimit[e] pe la Paşĭ sau la Hanul saŭ la alte slujbe poruncĭ, ce vin din Împărăţie, cum pentru lucrurĭ de măncarea Ţarigrad[uluĭ]: grău, mere, untu, catramă, saŭ caşcaval, brănză, să le porneasc[ă] la vadurĭ, atuncì la acest iar să rănduiesc dintre boierĭ, care să socotesc şi împlinesc treab[a].

5. Adunarea la Curte este: dă dimineaţă, ca o datorie, a

[1] Aproape tot acest paragraf e şters.

merge toţ ceĭ cu boierìĭ; ins[ă] şi făr boierie, de va fi dintre ceĭ ce aŭ stătut boieru mare. Iar, dup[ă] măncare, numaĭ ceĭ ce aŭ treab[ă] de a face într'acest ceas, acel[a] merge la Curte. Afară pe la judeţ e] săntu ceĭ dregătorĭ rănduiţ pentru tot[e] pricinile ce s'aŭ crăpat maĭ sus; căte odată să trimit şi den boieriĭ ce[ĭ] marĭ pe afară pentru cercetarea, să vaz[ă] [1].

Chiverniseal[a] ce aŭ săraci de aceĭ dregătorĭ, şi cum să port[ă], şi la ce stare este ţinut fieşte-care om, ce jalbă are face înscris, jalbă saŭ păsu ce are şi, dăndŭ la Domnu, să rănduieşte la boieri acei ce să află la treab[a] aceia, ce acel jăluieşte. Şi, dă est[e] pricin[ă] mică, îl aşaz[ă], să mulţumeşte; iar, dă est[e] pricin[ă] maĭ mare, face anaforà, dăndu în scris boieriĭ cercetarea pricini, şi să săvîrşeşte hot[ă]rărea din Domnu. Face şi Divan, adecă judecat[a] ce să cerceteaz[ă] înnaintea Domnuluĭ, căndu-ĭ pricina maĭ mare; ce la multe judecăţĭ s'aŭ căutat şi nu să pot odihni, şi li să face hot[ă]răre de Domnu.

Mitropolit să face cu alegerea Domnuluĭ, a boierilor, şi dă Domnu toiag, şi scrie la Ţarigrad, la patrierşie, pentru alegerea luĭ, şi vine de acolo carte. Şi aşa să face, asemenea, şi episcopi; numaĭ pentru eĭ nu să scrie în Ţarigrad, ci, dup' alegerea boierilor, cu Mitropolit[ul] împreună, îĭ dă Domnul toiag, şi apoĭ Mitropolit[ul] îl hirotoniseşte. Şi pe arhimandriţ, ce săntu egumenĭ la mănăstirĭ, iar asemenea; numaĭ are protimisis între boierĭ aceştĭ ce să trag dăn neamul celuĭ ce este ctitor; şi acel, cu Mitropolit[ul], face alegire dă egumen; şi iar Domnul îl face, şi dă şi carte Domneasc[ă]. La sărbător[ile] cele marĭ să fac parataxis frumose, la Paşte, la Crăciun, la Boboteaz[ă] şi la Sfeti Vasile. Ci tot acest aşa s'au obicĭnuit; e şi rănduial[ă] bună a cunoaşte cel mic pe cel mare, a fi linişte, dar deplin orĭ, cum s'aŭ zis, mult să strămută.

Boieriile Domnul le schimbă la un an; alte orĭ, pentru pricin[ĭ] cuvioase, maĭ curăndu. Iar maĭ nainte era nestrămutat şi fără pricin[ă. Pă[nă] la morte nu să scote iegumen, iar

[1] La margine: «Afară numaĭ căndu cu pricină cuvioas[ă] să zătignesc».

făr pricin[ă] nu să scoate Vlădic[a ; episcopiĭ săntu în viaţa lor nestrămutaţ, numaĭ căndu ieĭ de voia lor să lasă, iar, într'alt chip, peste obiceiu este a-l scoate.

Pentru pecete.

Pecete aceştiĭ ţărĭ este corbu cu cruce în gură. Zic cum că maĭ nainte *(încă, păn' a fi)*, pănă a nu să face creştin[ĭ], un Domnu decĭ rămăsese pe oştile Romanilor, ce s'au sălăşluit la a-ceast[e] locurĭ, ar fi avut o ţiitoare fată; pre care îmburdu-şind-o şi luăndu altă ţiitoare, dup' obiceiu legi lor, au fost go-nit pe acea d'ăntăĭ şi *(fiindu grea)*, şi i-aŭ dat un inel, semnu ca cel ce s'o naşte dintr'ănsa, luîndu-l inel, să vie la Domnu cu adeverinţa aceia *(a-l avea fiiŭ)* a-l cunoşte de fiiu. Şi, mer-găndu la locul unde fusese, prostă de rudă fiindu, după ce au făcut copil, aŭ fost învăţat a văna cu arcul forte bine. Iar odat[ă], întămplăndu-s[e] lăngă o făntăn ă] muma copiluluĭ, şi vrăndu să-s spele, au fost pus muma copiluluĭ inel[ul pe viz-durile făntăni. Şi, slobozindu-s un corbu, au luat inel[ul şi s'au pus într'u[n] copač lăngă făntănă. Zic că, fiindu inel largu, a fost înfăşurat cu mătase roşie. Văzăndu muierea, aŭ început a plănge şi, auzindu copil[ul], i-aŭ spus pricin[a], şi îndat[ă] *(aŭ dat)* întinsu arcul ş'au lovit corbul. Acest copil dup'aceia, cunos-căndu-s[e] *(de tată-săŭ)* de Domnul tată-său, aŭ rămas în urmă moştenitor. Dintru a căruia neam zic să fi fost Negru-V[o]d[ă], ce aŭ venit întăĭ Domnu ţări. Aceast[ă istorie, asemănăndu-s e] cu basnile, nu aş fi scris-o *(fără numaĭ)*, că socoteal[a] me-au fost a fi căt de scurt[ă] istoria. Numaĭ, văzăndu şi peceţile Domnilor ţări la hrisov, cum că est[e] *(un bărbat şi cu)* o făntă[nă] lăngă un copacĭ *(şi alătu)*, şi în vărful copaciuluĭ corbu, şi lăngă copač o fămee şi un copil cu arcul întinsu şi cu săgeat[ă] de în corbu, şi potrivindu-o pecetea cu isto-riia, — de aceia m'am îndemnat a o scrie. Iar crucea în gura corbuluĭ, aceia semnul creştinesc *(să văd, că şi acea)* muiere *(ce este în pecete are coronă in cap şi* copil *asemenea cu)* aceast[a].

Şcole.

Şcolĭ de învăţatură săntu: 3 şcole elineştĭ: una în tărgul Bucureştĭ, unde este Scaun Domnii şi Mitropoliia; alt a la Craiov[a], în eparh ia] episc opieĭ] Rămniculuĭ, alta la Buz[eu , la episc opia] Buz euluĭ]. Este şi şcoală sărbeasc ă , iar la Bucureştĭ, iar pe limba rumănească pen multe locurĭ învaţ ă , fiindu-le cu lesnire. Măcar că săntu lipsiţ de a avea cărţĭ, nu numaĭ de meşteşug gramaticĭ, filosofiĭ şi alt e] epistimiĭ, ce şi dă istoriĭ sau învăţăturĭ a Sfinţilor Părinţĭ nu au, ce numaĭ ceĭ ce învaţ a] elineşte înţeleg. *(Pentru)* să afla şi vivliothichi, la Mitropolie în Bucureştĭ, la mănăstirea Văcăreştĭ, ce este zidit ă] dă Niculae Voevod Mavrocordat, lăngă Bucureştĭ. Est[e] şi alt ă vivliotichi, maĭ mic ă], la Sfeti Sava în Bucureştĭ, unde este şcoala elineasc ă şi în eparhiia episcop ii] [1].

Limba ce să grăieşte întru aceast ă ţară.

Limba aceast a] a Romănilor ce lăcuiesc în Ţara-Romănease[ă , în ţara Moldoviĭ, în Ţara Tranţilvanii şi la Bugeac, ce să numea Basarabie, tot într'un chip est e. Căt să vede Rămniculuĭ la măn[ă stirea Hurez, ce est[e zidit[ă de Constandin Voevod Brancoveanu.

[1] *(Notă în original.)* A fost cea maĭ mare vivliotichi decăt tot[e] aces[tea], cu mult[ă] cheltuial[ă] şi multe cărţĭ elineştĭ, letineştĭ, franţozeştĭ, turceştĭ, la man[ă]stirea Marginen[ĭ] în eparhia Mitropolit[uluĭ], la Ţinut Prahoviĭ, ce est[e] zidit[ă] de Costandin Cantacoz[ino] ce aŭ fost Postelnic-Mare la Mateĭ-V[o]d[ă] Bas[a]rab. Pentru care maĭ pe largu la răndu neamuluĭ boieresc vom grăi. Dar cele maĭ multe cărţĭ s'aŭ rădicat dă Niculae-V[o]d[ă] şi le-au dus la vivliotichi al său ce făcuse la Ţarigrad. la casăle luĭ, la Bata, — a căror răpunere, neprelungindu, am văzut cu ochiĭ noştri, că, tot *(luîndu-se toh:)* cărţile, căt[e] strănsese, atăt acest[e] fără dreptate *(căt şi cele cumpărate cu banĭ de dănsul)* luate, cum del[a] Mărgineni şi de[la] mulţĭ din boieri de ţară, căt şi cele de dănsul cumpărat[e], tot[e] le-aŭ luat datornici ce împrumutase banĭ fiiu-său Costandin-Vod.

[La margine].*. sorĭ a boerĭ carĭ sănt pentru parataxia *(ţărit)* a Domnuluĭ, şi acest[ea] să despartŭ în 2: ceĭ maĭ de frunte săntu boierĭ aĭ Divanuluĭ, iar ceĭalalţĭ să cheam[ă] aĭ casiĭ, pentru care la rand ul] boierilor vom arăta acum pe fieşte-care cu treaba sa. *6)* est[e] purtarea de grij[ă] a judecăţilor celor vinovaţ[i].

•că au fost cuprinderea Dachii, să văd *(răsăpiţĭ şi aceşti ce)* la tot e părţile cu lăcuinţa *(oamenĭ cu)* oamenĭ că au acest graiu rumănesc; care să dovedeşte că es te] dă cele maĭ multe cuvinte *(letinesc)* limba letineasc ă] şi italineasc ă stricat[ă]. Cum a zice stăpănitoriuluĭ ţări, îĭ zice Domnu, dup ă dominus, omu, ochĭ..., apă, şi altele multe asemenea. Puţine cuvinte ce săntu dă tot osebit e], aceste din vecinătate săntu luat e], cum să văd, — că multe cuvinte au Română din Tranţilvaniia, ce nicĭ Moldoveni nu le au, nicĭ Români; aşijdere altele au Moldoveni, şi la celelalte 2 ţărĭ le au acele cuvinte într'un chip asemenea; si la Ţara-Romaneasc[ă] să osebesc în mult e] cuvinte de Moldovenĭ şi de Tranţilvanienĭ. Ci dar limba lor est[e], precum şi eĭ, izvorăt[ă din Italienĭ şi din Romanĭ.

Neguţătoriia.

Aflăndu-s ă în ţară roada pământuluĭ din semănăturĭ, atăt de hrana lor: grău, orz, ovăs, meiu, porumbu, pănichiu *(sic)*, rişcă, apur[u]rea fac şi vănzare de bucate la neguţătorĭ, ce vin cu corăbiĭ pe apa Dunari. Aşijderea şi vacĭ, caĭ, capre..., răm[ător]ĭ să află, la..., [şi] mulţĭ neguţătorĭ în ţară ce străngu oĭ, afară dăn ce să strănge pentru...; care şi acelea cu banĭ să ia. Vite de boĭ, de vacĭ, să fac cirezĭ marĭ..., care, după ce să tae la zalhanale, seu, pastrama, cereviş, le duc la ţara... Piele, saftienile, iar să vănd; lăna oilor, miere, ceară, untu, caşca[val]... uĭ forte mult. De caĭ, rămător ĭ] *(iar să văndu)*, iar sănt neguţătorĭ. Şi acest[a] est e] neguţătoriia c. ese din ţară, de-ş agon iseşte]... şi birurile şi alt e] greotăţĭ. Săntu neguţătorĭ cari, avăndu a făc[e]... cu d'aceste ce s'au zis maĭ sus, ce iesu din ţară, aduc marfă de Lipsca, de Graţu, dă...; alţĭ, de Ţarigrad, şi lucrurĭ de măncare, băcăniĭ şi or ce treb[uie]..., şi să face alişveriş mare. Încă, vremile *(cele)* cumplite fiindu, est[e] lipsit de mulţime. De şi nu să lucreaz[ă] pământu cea maĭ mult[ă] parte a loculuĭ, iar, căndu ar fi mulţimea oamenilor, ce pe la alte locurĭ săntu, atuncĭ nu cu altă ţară de potriv a] ieĭ, care a fi dănd venit

maĭ bun, s'ar putea potrivi, ci pot zice că atuncĭ cu 3 și cu 4 țărĭ d'acele maĭ bune ar (fi) putea da venit de o potrivă *(asemenea)*, pentru că nu tot că[t] [să] lucreaz[ă], tot țin[e] și dup[ă] împuținarea oamenilor. Deč[ĭ] dăstul est[e] a socoti cinevaș căt[ă dare au pe tot anul, nu numaĭ birul și alt[e] știut[e] și obișnuitele cheltuele, *(ci năpăștĭ, asuprele de la ce și iaste)* și alte întâmplărĭ și pagube au apur[u rea și, de s'ar socoti căt[ă] sum[ă] vor cuprind[e] acest tot, încă p'atăt saŭ maĭ mult plătesc pe tot anul dobânzĭ de banĭ la Turci ce-ĭ îndatoresc, și tot den ost[e]neal[a] lor, — ajutăndu-s[e] din birșug[ul] pământuluĭ, de să face mult[ă] neguțătorie, cu care să biruiesc la tot[e] necazurile [1].

2. Țările cu care să vecinește:

Dă către Răsărit țar[a Bulgarii, ce est[e] pest[e apa Dunăriĭ; de către Amiazăzi, tot cu Bulgariia; de către Apus cu Sărbiia; de către Miaz[ă-nopte cu Tranțilvaniia și cu țar[a] Moldoviĭ *(de amiază maĭ)*. Dăspre Crivățu est[e] departe de Țarigrad milurĭ 300, între 48 și între 53 stărĭ în lung, iar, în lat, între 47 și între 49 [1/2].

1. Starea *unuĭ loc.*
2. *Întinderea.*
3. Împărțeala în treĭ eparhiĭ: Buc[u reștĭ, unde est e] Mitrop[olia], Rămnic, episc opie, i Buzău, episc[opie].
4. Dăsparterea în 17 județe.
5. Scaun Mitrop olieĭ].
6. Numirile târgurilor, cum întăiŭ ... că să numesc.
7. Aerul.
8. Pământul.
9. Cele ce ea din chiverniseala oamenilor și din ... neguțătoriia.
10. Neguțătoriia ce să face.
11. Lucrurĭ vrednice și rare ce să află.

[1] Pe restul paginiĭ se află, de o mînă tărzie, un început de orație la nuntă și această memorabilă notiță: «Să-s știe că această carte mi-aŭ dăruit lelea Sultana, fiind noĭ la dragoste. Chirică Căp[itanul]». Dar tot el spune, pe p. 55, că a luat de nevasta pe «Mariuța» și că manuscriptul l-a vîndut uneĭ *calfe*. Aicĭ e casul să se spuie. *habent sua fata libelli!* Și cine le dăruiește...

12. *Arhierei.*
13. Şcolile.
14. Firea lăcuitorilor.
15. Limba ce să grăeşte.
16. Stăpânirea.
17. Pecetea.
18. Legea [1].

[1] Bibl. Ac. Rom., ms. 266. Manuscriptul luĭ Miron Costin, de care vorbesc în *Ist. lit. rom.*, I, p. 502 şi urm., e precedat de lucrarea fiuluĭ săŭ Nicolae, până la cap. 16.

XI.

ACTE RELATIVE LA CRONICA BĂLĂCENEASCĂ.

1. Adecă noĭ, fiicele răposatuluĭ dumnealuĭ Ioan grof Bălăceanu: Smaragda, Mariia, Ilinca, dat-am această carte a noastră sfinteĭ şi dumnezăeştiĭ mănăstirĭ Cozii, părinteluĭ igumenuluĭ chir Ghenadie archimandritul şi tuturor părinţilor cariĭ sănt lăcuitoriu la sfănta mănăstire, şi cariĭ vor fi de acuma înnainte, moşiia Belitoriĭ ot sud Telorman, toată moşiia, peste totu hotarul, din hotar păn' în hotar, şi cu tot venitul; însă făr' de Rumînĭ, numaĭ moşiia; să aibă a o stăp[ăn]i sfănta mănăstire pentru pomenirea răposaţilor părinţilor noştri şi a moşilor noştri. Pentru că de întîmplarea vremilor s'au făcutu răzmiriţă în ţara aceasta, şi, fiind noĭ la Ardeal, s'aŭ întorsu răposatul tatal nostru aicĭ în ţară, ca să ia ce aŭ fost rămas în ţară, şi, întorcîndu-se dumnealuĭ din ţară, s'au bolnăvit la sfănta mănăstire Coziia, şi, fiind oaste nemţească în Coziia, şi viind Turciĭ asupra lor şi întîmplîndu-se şi dumnealuĭ acolo, fiind bolnavŭ, au perit de mîinile păgînilor, ajungîndu-l la Lotru. Şi, după acea primejdie, dumneaeĭ răposata mama au trimes de i-au strănsu oasele dupe drumu şi le-au dus de le-aŭ îngropat la sfănta mănăstire Coziia, în biserica cea mare, şi, întîmplîndu-se în scurtă vreame moarte şi dumneaeĭ mameĭ, au lăsatŭ în diată, la sfîrşitul dumneaeĭ, ca să dăm această moşie maĭ sus numită pentru sufletele dumnealor amîndurora, — pentru că şi dumnealuĭ răposatul tata au lăsat în viaţa dumnealuĭ, ca, unde s'ar îngropa, să se dea o moşie. Pentru aceasta şi noĭ am dat această moşie danie la sfănta mănăstire, şi după rănduiala sfinteĭ mănăstirĭ să aibă

părinţiĭ datorie în toţĭ aniĭ a face pomenire tateĭ la luna luĭ Martie în 15 dni, seara, pavecerniţă, şi a doa zi sfănta liturghie şi parastas. Şi, cănd au perit dumnealuĭ, au fost leat 1738. Şi [în] numele răposateĭ dumneaeĭ mameĭ Ilinca să i se facă pomenire la luna luĭ Ianuarie 24 dni, aşijderea tocma ca şi dumnealuĭ tateĭ, şi în toate zilele să fie pomeniţĭ la sfănta liturghie împreună cu numele carele le-am pusu la pomealnicu, ca să fie această moşie sfinteĭ mănăstirĭ stătătoare în veacĭ. Iar nimenea din rudeniile noastre n'au treabă ca să stea împotrivă, pentru căcĭ nu iaste moşie veachie de la strămoşĭ, ci iaste cumpărată de moşul nostru Costandin Vel Agă Bălăcean[ul]; să o stăpînească sfănta mănăstire cu bună pace; pentru că fraţĭ n'am avut, ci numaĭ noĭ am rămas; şi, pentru întărirea, am dat această carte a noastră iscălită; şi am scris eu Popa Ştefan de la Episcopiia Rîmniculuĭ cu zisa dumnealor.

Fevruarie 3 dni, leat 7251.

Smaragda grofina Bălăceanu.
Maria comit. Bălăceanu.
Ilinca comit. Bălăceanu [1].

2. «Adic[ă] eŭ Smăragda Bălăceanca» dă un zapis, pentru o Ţigancă văndută, «Ilincăĭ Sărdăreseĭ». — 19 Mart 7261. «Eŭ Smaragda Bălăceanu vănzăt[oare]». «Pecete cu cerneală: pare a fi o coroană de-asupra şi un vultur cu două capete [2].

3. «Adică eŭ, Smaranda Băl[ă]ceanca, fiica răposatuluĭ Ion Bălăceanu», vinde două Ţigance luĭ Nicolae Dudescu, Vel Păharnic. — 2 Mart 1754.

«Smaragda Bălăceanca», «Mariia Bălăceanca», «Ilinca Bălăceanca», «Safta Bălăceanca» semnează. «Şi am scris eu Preda Logofătul, cu învăţătura Domnealor; martur [3]».

4. «Zapisul Smarandeĭ Bălăceancăĭ la măna Badeĭ Ştirbeiu

[1] Arch. Statuluĭ, *Cozia*, pach. XXI, doc. 14.
[2] Bibl. Ac. Rom., doc. XI/82.
[3] Bibl. Ac. Rom., doc. XI/83.

Vel Sluger, pentru vănzarea, din partea eĭ, a moşieĭ Brezoaia.» — 2 Iunie 1754 [1].

5. «Adică eŭ Smaragda Bălăceanca, fiica răposatuluĭ Ioniţă Bălăceanu», vinde luĭ Nicolae Dudescu un sălaş de Ţiganĭ. — 21 Fębruar 1755. — Pecetea, cu un vultur simplu, a Smarandeĭ. Maĭ mulţĭ boieriĭ marturĭ. «Şi am scris eŭ Preda Logofătul, cu învăţătura Domneaeĭ; şi martur» [2].

6. «+ Ţigani ce s'au cumpărat dă la dumnei Zmaranda Băl[ă]cianca, cum arată.» 1755 [3].

7. Alexandru Scarlat Ghica întăreşte luĭ Nicolae Dudescu cumpărătura a două sălaşe de Ţiganĭ de la «Zmaragda Bălăceanca». — 9 August 1768 [4].

8. Wohlgebohrner Herr,

Die Vorstellung welche die Gräfinn Belaccia in ihrem und ihrer zu Bukarest sich aufhaltenden Schwester Name hierorts eingerichtet hat, wird man veranlasst, Euer Wohlgeboren *in originali* mit dem angelegentlichsten Gesuche hierbei zu schliessen, sich für diesse gräfliche Belaccianische zwo Töchter wegen Zurückerhaltung der ihnen abgenommenen Güter und sonstiger Realitäten bei dem Herrn Fürsten der Wallachey mit allem Nachdruck verwenden, zu dessen Ende aber von jener Schwester der Supplicantinn, die sich zu Bukarest aufhält, die nähere Information und die nöthigen Documenten zur Hand bringen zu wollen.

Ich bin mit vollkommener Hochachtung Euer Wohlgebohrn

Herrmannstadt, den 26 Octobris 784.

gehorsamster Diener

P. v. Preiss *m. p.* (?).

9. An den Herrn Hofagenten von Raicevich.

Ihro Excellenz!

Hochgebohrner Herr Baron und General!

Gnädigst gebietenster Commandant und Herr, Herr,

Euer Excellenz ein- und mehrmal mir mildest erzeigte Gnaden bewegen mich Hochderoselben meine unterthänigste Bitte in meinem und meiner Schwester Namen gehorsamst vorzulegen, in sicherster Hoffnung einer mildesten Behörung.

[1] Bibl. Ac. Rom., doc. XII/3

[2] Bibl. Ac. Rom., doc. XI/84.

[3] Bibl. Ac. Rom., doc. XII/175.

[4] Bibl. Ac. Rom., doc. XI/149.

Wir beiden Balatschanischen Schwestern hatten das darbende Unglück bei dem Tode unsers seligen Herrn Vaters, der in kaiserlichen Dienst als Obrister gedienet und im letzten Türkenkriege im Feld gestorben ist, unserer Güter in der Wallachei durch die dortigten Kaluger, samt den dazu gehörigen Unterthanen, beraubt zu werden, aus dieser ungerecht von ihnen angegebenen Ursache, weil die kaiserlichen Völker ihnen Schaden gemachet und folglich wir als kaiserliche denselben ersezen müssten. Meine dort sich aufhaltende Schwester gewann endlich die gerechte Sache durch das allerhöchste Vorwort der nun seligst ruhenden Monarchin Marien Theresiens, die Güter wurden gänzlich, vermöge eines kaiserlichen türkischen Befehls zurückgestellet. Wir behielten sie auch durch den ganzen jüngst verlaufenen russischen Krieg mit den Unterthanen; allein nach geendigten Kriege nahmen gesagte Kaluger aber wieder ungerecht die Unterthanen zurück, und besizen sie noch heute. Zu diesem wurde uns auch das von unserem seligen Grossvater, der in der Moldau und Wallachei als kaiserlicher commandirender General gedienet —, unterlassene Dorf Moshaia, im Distrikt delle Orman, samt den Unterthanen, entrissen, und holten es selbst die Unterthanen, nur darum weil sie im Kriege mit Wagen und Pferden kaiserliche Truppen geführet. Nebst diesem wurde uns eben auch noch ungerecht ein Weingarten bei Betescht entrissen und bei einem Spital, Sanct Bantilimon, verschiket.

Unsere demüthig gehorsamste Bitte gehet also dahin, Euer Excellenz geruhen die hohe Gnade zu haben, den dortisten Herrn Consul Reichovites uns gnädigst anzuempfehlen, damit er unserer wahrhaft gerechten Sache in gewogensten Schuz nehmen und vertheidigen wolle. Meine in Bukarest sich aufhaltende Schwester wird ihm die Sache reifer zu entwickeln die Gnade haben. Ich bitte ergebenst um eine gnädigste Behorung und Rückantwort, damit ich meine Schwester belehren könne; und habe die Gnaden zu seyn

Euer Excellenz

Kronstadt, den 20-ten Octobris
1784.

ergebenste Dienerin

Helena Gräfin Belaceaniu.

[Presentată la 22. Decisie de anexare la 26.]

10. Sibiiu, 10 August 1785.—Generalul Fabri către cancelistul de Spauu :

«Die zwo Gräfinnen, Maria und Helena Belaciani, Töchter des in lezten Türckenkriege gebliebenen Oberist Feldwachtmeister Belaciani», i-aŭ dat cererea anexată. Nu se poate negocia direct pentru aceasta cu Domnul. S'o facă el «unter der Hand, auf eine schiksame Art und ohne ein öfentliches Geschäfft daraus zu machen». Facă și raport.

11. Ihro Excellenz,
Hochwohlgeborner Herr Graf,
Kommandirender Herr General,
Gnädigst hochgebietendster Herr, Herr,

Euer Excellenz geruhen die hohe Gnade zu haben, eine demüthigste Bitte gewogenst zu erhören, die wir beide Balatschanische Schwestern hier vorzutragen uns erkühnen. Unser Vater, der im lezten Türckenkriege als Obrist Feldwachtmeister der k. Truppen erblasste, hinterliesse uns nebst den Gütern unseres Grossvaters, auch einige Grundstücke in der Wallachei, die uns aber aus dieser fälschlich erdichteten Ursache entrissen wurden, weil die kaiserlichen Völcker in die Türkenkriege sie beschädigt hätten und wir als kaiserliche Unterthanen diesen Schaden ersezen müssten. Aus dieser Ursache nahm man uns das Gut in Moschaia, in Destrikt deli Ormán, den Weingarten in Betescht, bei dem Stift Sf. Bantelimon und die Güter bei den Kalugern des Klosters Schüttyán, nebst den Unterthanen. Diese letztern Güter wurden uns zwar mit den Unterthanen auf Befehl der türkischen Pforte und durch das vermögende Vorwort unsers allergnädigsten Hofes wieder zurückgegeben, aber die Unterthanen wurden uns wieder nach dem jüngst von Russland mit den Türken geendigten Kriege entrissen. Meine Schwester befindet sich nun in der Wallachei, um unsere gerechte Sache zu betreiben; wir bitten auch eben deswegen, Euer Excellenz geruhen gütigst für uns, die wir noch immer aus der mildreichesten Huld des kaiserlichen Hofes leben, — bei dem in Buckurest sich befindenden kaiserlich-königlichen Consul Reickowitscs ein gnädiges Vorwort zu ertheilen, damit unsere Sachen den gerechten Ausgang nehmen. Wir werden für diese Gnade uns immerhin verbunden wissen und haben die Gnade zu sein

Euer Excellenz unterthänigste Dienerinen:
Maria und Helena
Gräfin von Belaciann.

[Către Fabri.]

12. Die Helena von Balatschan, deren Supplique die k. k. Hofagentzie unterm 21-ten des gegenwärtigen Monats hieher begleitet hat, hält sich nach der Äusserung des hiesigen Cameral-Zahlamtes bereits seit ein Paar Jahren zu Bukarest auf, und hat bisher immer durch Beibringung chyrurgischen Attestaten ihre Pension aus der Kronstädter Dreyssigst-Amts Cassa erhoben.

Da jedoch, der Vorschrift nach, keine Pension ausser den diesseitigen Erblanden genossen werden darf, so ist die Einleitung schon geschehen, dass auch der Gnaden-Gehalt für erwähnte Balatschan in so lange bis sie nicht nach Kronstadt zurückkehrt, vorenthalten werde.

In welcher Gemässheit daher dieselbe weiter zu verbescheiden ist.

[Sibiiŭ, 3 Maiŭ 1793. Mitrowski [1].]

[1] Toate se află în hîrtiile necatalogate ale Academieĭ Romîne. În Condica Mitropolieĭ Bucureştĭ, ms. 641 al aceleiaşĭ instituţiĭ, găsim o declaraţie a Marieĭ Bălăceanu, cu data de 14 Mart 1795.

13. «Foița dă zestre a fiici noastre Marii, ce arată în jos pă anume, de la noĭ.» 1797, 8 Februar. Semnațĭ: «Elenca Bălăceanca, Costandin Clucerul, martur, [Bălăceanu], Hristea Medelnicer, martur»[1].

14. «Scrisoarea Marii Bălăcenci, ce scrie către Prea Sfinția Sa părintele Mitropolit ca să întărească cu iscălitura Prea Sfinții Sale o carte de așăzământ ce o dă luĭ Petre feciorul eĭ de suflet, cum și ca să mijlocească Prea Sfinția Sa a să întări și de către Măria Sa Vodă.»

Urmează, pe fol. 12 și urm., *cartea:* Fugind în Brașov, acum 27 de anĭ, «din pricina răzmirițiĭ cu Muscaliĭ», ea a luat pe Petre, «copil mic de Neamțu și sărac de părințĭ», l-a *creștinat* și adoptat. El se căsătorește și are cincĭ copiĭ: la nuntă-ĭ dase casele din mahalaua Sf. Dimitrie și prăvăliĭ, precum și o parte din moșia Șanteștĭ, în județul Ilfov. Semnează: Maria și Ilena Bălăcencele, Constantin Clucerul, Grigore biv Vel Medelnicer, Dumitrachi Racoviță Vel Ban, Constantin Știrbeĭ biv Vel Vornic. — 13 Mart 1797.

15. Diata Marieĭ. Menționațĭ: Ioniță Șătrar Bălăceanu, răposatul Stolnic Constantin Bălăceanu, care lasă o fată, «răposata sora-mea Zmaranda». Epitropĭ se numesc Mitropolitul și Banul Racoviță. «Iar moșiile să nu să dea în măna soră-mi, că dumnei n'aŭ crescut aicĭ în țară, să știe ce iaste moșiia.» Marturĭ: Constantin Ruset Clucer, Nectarie de Rîmnic, Iosif de Argeș, Știrbeĭ și Racoviță. — 20 April 1797.

16. La 3 August 1801, Elena declară că, recunoscînd *vicleșugul* cu care Constantin Bălăceanu Clucer a făcut-o să *aneriseascǎ* testamentul răposateĭ eĭ surorĭ și a-ĭ lăsa luĭ tot, îl restituie în vigoare. Marturĭ: Calinic de Sevastopolis, Racoviță, Știrbeiŭ, Scarlat Cîmpineanu, Mare-Vornic[2].

---

[1] La 1803, avem, între hîrtiile necatalogate ale Academieĭ, ca și acestea, o petiție a «Stancăĭ Bălaceanca», adresată Agențieĭ imperiale din Bucureștĭ. La 26 Iulie din acelașĭ an, ea se plînge că Gheorghe Șindilarul n'a executat un contract încheiat cu dînsa.

[2] Bibl. Ac. Rom., Condica Mitropolieĭ Bucureștĭ pe aniĭ 1796-801, fol. 8-8 V°.

XII.

NOTE DESPRE KOGĂLNICENĨ.

La un exemplar din Doroteĭ de Monembasia, cu lipsuri, se află însemnărĭ de familie ale Kogălnicenilor [1]:

«Ioan Kogălniceanu, fiul răposatuluĭ Stolnic Costandin», mărturisește de căsătoria luĭ cu Smaranda, fiica Jigniceruluĭ Pavăl Bantăș, la 1780, Februar 22; cununat de Iordachi Luchi (?), biv Vel Stolnic, în mănăstirea Sf. Neculaĭ, «ce este în Ținutul Botoșanilor», cetind cununia archimandritul Gherasim de acolo.

Fiul Constantin, născut la 1781, Ianuar 7. Botezat de Eftimie Lazul «Grecu», egumen la Coșula. Mort la 1808, Ianuar 8. Îngropat la Sf. Paraschiva din Botoșanĭ.

Safta, născută la 1782, Ianuar 31. Botezată de mama luĭ, Safta Stolniceasa. Moartă 1814, Octombre.

Maria, născută la 1783, August 24. Botezată de sora luĭ Ioan, Catrina, maĭ mică decît dînsul.

Efrosina, născută la 1786, April 2. Botezată de «Zoița Dumitroae, sora soacri-mè». Moartă la 15. Îngropată la Botoșanĭ, în Sf. Paraschiva, «afară, lăngă soacri-mè».

Ilie, născut la 1787, Maiŭ 26. Botezat de Medelnicereasa Catrina «Hrisechioai, fata luĭ Macri».

[Mihaĭ Kogălniceanu înseamnă că tată-său, Ilie, Vornic Mare, a murit la 6 Mart 1856, în Iașĭ.]

[1] Bibl. Ac. Rom., ms. 715.

Fiul Ioan, născut la 1790, August 21, supt Ruşĭ. Botezat de Catrina.

Alexandru, născut la 1792, Ianuar 14. Botezat de Dimitriţă Ioan Arghirie *Lipţcanu*, Vameş la Botoşanĭ, «cu mine». Mort 1815, Ianuar 6. Îngropat în Iaşĭ.

Catrina, născută la 1793, Octombre 8. Botezată de aceiaşĭ.

Nicolae, la 1795, Iunie 13. Botezat de Stolniceasa Maria. Mort la 1795, Decembre 2.

Soltana, născută la 1797, Mart 29.
[Şters; apoĭ repetat.]

La 1800 Ianuar 10, moare Ioan Kogălniceanu. Îngropat la Botoşanĭ, în Sf. Paraschiva.

* * *

La 1808, avem testamentul Medelniceruluĭ Constantin, care pomeneşte pe mama sa, pe soţie, Safta, copilul şi copilele [1].

La 1813 se întîmpină un Grigore Kogălniceanu [2]. Acelaşĭ dă un zapis la 6 Februar 1816 [3].

În 1819-20, găsim pe Smaranda Kogălniceanu, mama Păharniculuĭ Iancu, şi pe acesta din urmă, care are un proces cu «Casa răpăusatuluĭ Stolniculuĭ Ioan Cheşcu» [4]. Smaranda era, se pare, soţia Serdaruluĭ Kogălniceanu [5] şi avea şi o fiică, anume Catinca, măritată în 1814 [6].

În 1825 se vorbeşte de «răposatul Gheorghe Kogălnicianul» [7].

* * *

[1] Bibl. Ac. Rom. doc. XVII/164.
[2] *Ibid.*, doc. XVII 194.
[3] *Ibid.*, doc. LI/89.
[4] *Ibid.*, doc. XVII/136 şi XVII/163.
[5] *Ibid.*, doc. XVII/147, XVII/156.
[6] *Ibid.*, doc. XVII/129, XVII 162.
[7] *Ibid.*, doc. XVII/123.

La 1766, 25 Mart, un «Ştefan săn Neculaiŭ cupeţ» şi fiiĭ luĭ vînd luĭ Nicolae Kogălniceanu Vel Pitar moşia Căueştĭ, în plasa Turia, judeţul Iaşĭ, motivînd ast-fel vînzarea: «Fiindu dumnealuĭ ginerele Costandin Găndul biv Vel Şătrar şi dumneiaĭ nepot[a] Mariia, giupăneasa dumnealuĭ, nepot de sor, şi moşiia trăgăndu-să de pe părinţăĭ noştri, s'aŭ căzut dumilor sale să o ia» [1].

În sfărşit şi un ţăran muntean, «locuitor» din Dolj, poartă numele de Kogălniceanu, în 1793 [2].

---

[1] Bibl. Ac. Rom., doc. xxxvii/118.
[2] Urechiă, *Domnia luĭ Moruzi*, în *An. Ac. Rom.*, xv, p. 680.

XIII.

ACTE RELATIVE LA CRONICARUL DUMITRACHI STOLNICUL.

I.

Wohl Edelgebohrner,

Insonders hochzuverehrender Herr,

Werthgeschätzter Herr Gefatter,

Es ist mir recht lieb das sich diesse christliche Leuthe, nehmlich H. Stolnick Dimitrachi und seine Schwiegersöhne, an dieselbe gewendet, weil ich ohne diss nicht wuste wie ich selbigen von ihren bey mir in Verwahrung gegebenen und recht wohl versorgten drey Küsten, sambt den Büchern des alten Herrn Stolnicks, einige Nachrichten, guthe Beruhigung geben solte. Es ist also alles wohl behalten in Cronstadt angekommen, wo ich ein eigenes Gewölbe um diesse Sachen zu versorgen aufgenommen habe. Freylich versprachen mir diesse Herrn mir noch bey meinem Daseyn sogleich das Gelt vor die Fuhr und Kosten zu bringen; aber es blieb auss, und ich konte mich auch nicht länger warthen. Ich ersuche Sie also, teurester Freund, diesen von mir unterschriebenen und petschirten Revers nicht anders als nach Erlegung der gehabten Unkosten ausszuhändigen, und bitte solches an meinen Reinhart abzugeben. Übrigens ergehet unser beyderseitige freundschaftligste Empfelung an dieselbe und die werthgeschäzte Frau Gefätterin, und winschen das sie sich sambt dero werthen Angehörigen im besten Wohlstandt befinden mögten. Der ich mit aller erdencklichsten Hochachtung verharre.

Euer Wohlgebohrn

[Prin 1788.] ergebenster Diener

M. Marckler, m. p.

Monsieur M. Michael Marckelus, secretaire aulique de S. Mayesté Imp. Roale, praesentement à Bucarest [1].

II.

[Pentru «jalba ce au dat către cinstitul Divan dumnealuĭ Stolnic Dumitrachi pentru dumnealuĭ Nicolae Lipănescu biv 3 Post., dă la care cerea lipsă dă zestre». Se presintă pentru primul «Aleco biv 3 Vistiernic, fiiul și vechilul dumnealuĭ Stolnic Dumitrache». Reclamă 1250 de taleri «i cincĭ vite de vacĭ și de haine ... și o chibitcă cu doĭ telegarĭ». Iartă lucrurile. Va plăti în patru lunĭ. Reclamantul arătase «că nicĭ darurĭ înnaintea nunțiĭ după obiceiŭ n'ar fi adus numitul Lipănescu».

1790, Novembre 18 [2].]

---

[1] Bibl. Ac. Rom., hîrtiĭ necatalogate.
[2] *Ibid.*, ms. 653, fol. 9.

XIV.

POVESTIREA MORŢII LUĬ GHICA-VODĂ DE MITROPOLITUL MUNTEAN GRIGORE.

Τὴν εὐγενείαν της ἐκ βάθους ψυχῆς καὶ καρδίας εὐχόμενοι, τὴν τιμίαν σας κορυφὴν ἥδιστα κατασπαζόμεθα.

† Θεόθεν ἐξαιτούμενοι αὐτῆτεν καὶ πάσῃ τῇ κατ' οἶκον συνοδίᾳ αὐτῆς ὑγείαν ἀμετάπτωτον, εὐημερίαν διενεκῆ καὶ πάντων τῶν κατ' ἔφεσιν σωτηριωδῶν αἰτημάτων τὴν ἐπίταξιν. Τὸ ἀπὸ ιγ'της Οκτωβρίου τίμιόν της ἐλάβομεν καὶ τὰ ἐν αὐτῷ σεσημειωμένα ἴδομεν καὶ δή, ὅσον διὰ τὸ ἀπευκταῖον λυπερὸν συνάντημα τοῦ μακαρίτου Γρηγορβόδα, πάντως ἐλυπήθημεν. Τὸ αἴτιον ὅμως διατί, ἀκόμι εἶναι ἄδηλον· ὁμοίως καὶ περὶ τοῦ τρόπου τοῦ θανάτου του λόγοι πολλοὶ διάφοροι περιφέρονται.

Ὁ τελευταῖος ὅμως εἶναι οὗτος. Πῶς τάχα, τῷ προαπερασμένῳ σαββάτῳ, φθάνωντας ὁ ἀγᾶς ἐκεῖ, ὡς ζαϊφλαιτισμένος ὁ ἀγᾶς ἔστειλε τὰ φερμάνια καὶ τὰ μετούπια εἰς τὸν αὐθέντην, καί, βαρύνοντας εἰς τὸ ζαϊφλίκι, ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος ἐβίασε τὴν ἑτοιμασίαν τοῦ κινήμου, ὡς πρὸς τὸ Χοτίνι, ἀπὸ τὸ ἄλλο ἐμήνυσε τὸν αὐθέντα πῶς ἀγαποῦσε νὰ τὸν ἀνταμώσῃ διὰ νὰ τὸν κοινωνήσῃ προσταγάς τινας βασιλικάς, διὰ νὰ μὴν τύχῃ καὶ οὐ ἀκολουθήσει θάνατος καὶ μείνουν ἀνενέργήταις. Καὶ ἔτζι, πιστευθεὶς ο Γρηγόρβοδας, ἐπῆγε τὴν νύκτα, καί, διὰ νὰ μὴν προξενηθῇ ἀνόχλησις τῷ ἀγᾷ ἀπὸ τὸ χαλαμπαλήκι, προσταχθεὶς νὰ ἔμβῃ μόνος, εὐθὺς μὲ τὴν ἔξοδον· οἱ δύο ὁποῦ τὸν ἐβαστοῦσαν ὡς διὰ τζεριμόνιαν, τὸν ἐφόνευσαν καὶ ἔδωκαν αὐτῷ τὸ πικρὸν τέλος, ὡς λέγουσι, κυριακῇ περὶ τὴν γ'την ἢ δ'την τῆς νυκτός. Ἄλλος ὅμως κἀνεὶς μέχρι τοῦδε δὲν ἠκούσθη νὰ ἐπειράχθῃ· ὁ δὲ β'τος καπιτζῆς, ὁποῦ ἠκούσθη, λέγουσι νὰ ἐπῆγε διὰ νὰ

σηκώση τὰ πράγματα τοῦ μακαρίτου. Ὡς τόσον αὐθέντης ἐδιωρίσθη ὁ πρώην μέγας δραγομάνος Κωστάκης Μουρούζης, καὶ εἰς τὸν τόπον δραγομάνου ἐπροβιβάσθη ὁ Νικολάκης Καρατζᾶς, ὁποῦ εἶχεν ἔλθη εἰς τὸν καιρὸν τοῦ μακαρίτου Τζιχάνη καϊμμεκάμης. Ἄλλη τίποτες ταραχὴ καὶ φόβος δὲν ἔγινεν, ἔξω μόνον, ὡς ἄνθρωποι ὑποπτευόμενοι. ποῖος τὸ ἕνα, ποῖος τὸ ἄλλο ὁμιλεῖ, ὁ καθεῖς τὸ δοκοῦν. Πλὴν, ὡς λέγομεν, κανέναν βέβαιον δὲν ἔχομεν. Μάλιστα ὁ ὑψηλότατός μας αὐθέντης, βλέπωντάς μας κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας περιλύπους, καὶ πεφοβισμένους, μᾶς ἐπαρηγόρησε, ἐπιτιμῶντας εἰς τὸ νὰ μὴ λαλοῦνται λόγοι οὐ βέβαιοι καὶ ἀδέσποτοι, μόνον διὰ νὰ ταράξοον τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων, πρὸς οὐδὲν δὲ ἄλλο ὄφελος. Αὐτὰ εἶναι ὁποῦ ἡμεῖς ἐδῶ ἠκούσαμεν, καὶ αὐτὰ πληροφοροῦμεν τὴν εὐγένειαν σας· ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης νά μας διαφυλάξῃ ἀσινεῖς καὶ ἀδιαλωβήτους ἀπὸ πάσης ἐναντίας προσβολῆς καὶ περιστάσεως. Ταῦτα εὐχετικῶς· καὶ τὰ ἔτη σας εἴησαν θεόθεν πολλὰ καὶ εὐδαίμονα. Οκτωβ: ιδ' 1777].

Τῆς εὐγενείας σας

διάπειρος καὶ εἰς
Θεὸν εὐχέτης,
Ὁ Οὐγγροβλαχίας Γρηγόριος.

De mîna luĭ:] Τὴν σπαθαρίτζα Ἐλέγκου μου ὁλοψύχως εὔχωμεν καὶ εὐλογῶ. Τὸν ἄρχοντα σπαθάρη, τὸν Γκίκα, αὔριον ἀνταμώνωντάς τον εἰς τὴν κούρτην, θέλω τὸν εἴπῃ πῶς τὲν συλλοπεῖσθε[1].

[1] Bibl. Ac. Rom., doc. VII/130. — Iată traducerea scrisoriĭ:

Din adîncul sufletuluĭ şi inimiĭ rugîndu-ne pentru dumneata, salutăm foarte bucuroşĭ cinstitu-ţĭ cap (!). Cerînd de la Dumnezeŭ pentru dumneata şi toată casa dumitale sănătate nestrămutată, fericire trainică şi orînduiala tuturor mîntuitoarelor cererĭ, după dorinţă. Cinstita-ţĭ scrisoare de la 13 Octombre am primit-o, şi am văzut cele însemnate în ea şi dar, cît despre jalnica întîmplare de plîns — de n'ar maĭ fi fost! — a răposatuluĭ Grigore-Vodă, cu totul ne-am întristat. Iar pricina, pentru ce s'a făcut, e încă nevădită, şi pentru feliul de moarte se poartă prin lume feliŭ de feliŭ de vorbe.

Cele din urmă sînt însă acestea. Cum că îndată, Sîmbătă trecută, venind Aga aicĭ, făcîndu-se a fi bolnav, a trimis firmanele şi mehtupurile la Vodă şi, plîngîndu-se de boală, pe de o parte, a grăbit plecarea luĭ — vorba mergea

Cinstituluĭ blagorodnic și al Smerenii Noastre întru Duhul Sfîntu prea-iubit fiŭ sufletesc, Dumnealuĭ pan Nicolae Dudescu, Vel Ban, cu blagoslovenie să se dea.

[Pecete de ceară neagră.]

---

că spre Hotin, — iar, pe de alta, a înștiințat pe Domn că vrea să-l întîlneascĭ pentru ca să-ĭ spuie oare-care poruncĭ împărăteștĭ, ca să nu se întîmple să moară și ele să nu rămîie ne îndeplinite. Și ast-fel, încrezîndu-se Grigore-Vodă, a venit noaptea, și, ca să nu se facă turburare Agăĭ pentru alaiŭ, hotărînd să vie singur, de-a dreptul ieșind, ceĭ doĭ carí l-aŭ întovărășit, ca pentru ceremonie, l-aŭ ucis și i-aŭ dat amară moarte, cum se spune, Duminecă, pe la 3 saŭ 4 ale nopțiĭ. Alt ceva însă, nu s'a auzit până acum, și nu s'a dovedit. Iar cel de-al doilea capugiŭ, despre care s'a auzit, se spune că a venit ca să scoată averea răposatuluĭ. Deocamdată s'a hotărît să fie Domn fostul Mare-Dragoman Costachi Moruzi, și în locul de dragoman a fost înnaintat Nicolachi Carageà, care a fost numit cu prilejul morțiĭ luĭ Cehan în calitate de Caimacam. Altă turburare și frică n'a fost, numaĭ, ca oamenĭ cu bănuială, unul spune una, altul alta, cum i se pare fie-căruia. Dar numaĭ, cum spun, vre-o siguranță n'avem. Maĭ ales prea-înnălțatul Domn, văzîndu-ne în acele zile plinĭ de supărare și spăimîntațĭ, ni-a spus că dorește să nu se flecărească lucrurile nesigure și fără temeiŭ, numaĭ ca să se tulbure inimile oamenilor, și fără nicĭ un folos altul. Acestea sînt ce le-am auzit aicĭ, și acestea ți le dăm de știre dumitale. Iar Dumnezeul păciĭ să ne păzească neatinșĭ și neprimejduițĭ de vre-o voință dușmană și de vre-o tulburare. Acestea ți le spunem, ca un rugător, și aniĭ să-țĭ fie de la Dumnezeŭ mulțĭ și ferìcițĭ.

Al dumitale

Încercat și rugător la Dumnezeŭ:
al Ungrovlachieĭ Grigore.

Pentru Spătăreasa Elencu mă rog din toată inimă și o binecuvîntez. Pe dumnealuĭ Spătarul Ghica, întîlnîndu-l mînĭ la Curte, îĭ voiŭ spune că-l compătimițĭ.

XV.

ACTE RELATIVE LA CRONICARUL MANOLACHI PERSIANO.

I.

[Sibiiŭ, 28 Septembre 1787.

Generalul Fabri trimite Agenţieĭ din principate o scrisoare a luĭ Persiano.]

Acesta explică generaluluĭ că Domnul a adunat trupe «pour éviter, s'il est possible, l'entrée d'un pacha dans les terres de la Vallachie». Nu să mire de vor fi şi pe la hotare: totul fiind în linişte acum, le-a distribuit pe la oraşe. Nu creadă «à des bruits faux, que le public aime à repandre en exagerant les choses». — Oficial.

Semnat: «E. de Persiany, secretaire de S. A. S. le prince-regnant de la Vallachie».

Bucureştĭ, 10/21 Septembre 1787.

[Copie.]

[Răspunsese Fabri. Urmează un noŭ răspuns, pentru primire, şi lămurirĭ pentru trupe, de la Agenţie, la 2 Octombre 1787. Concept.]

II.

Τὴν εὐγενεῖαν της, σιὼρ σεκρετάριε, προσκυνω.

Τὸ μενζήλι καὶ τὸ γράμμα τὸ ἄλλο ἦτον ἀπὸ ἐχθὲς ἕτοιμον, καὶ ἤθελα νὰ τὸ στήλω σήμερον εὐθυή· ’πηδὴ μὲ τὸ νά με εἶπον ὅτι ἀπεράσετε καὶ εἴπετε ὅτι μυρίζετε, ἐπρόσμεινα· τώρα δέ, μὲ τὸ νὰ βλέπο ὅτι ἀργοπορῆ, ἰδοῦ ὅπου σας το πέμπω διὰ τοῦ Κώνστα, ὁ ὁποῖος εἶναι καὶ ἆπ’ ἀρχῆς γνωστός σας. ’Αγαπῶσα

ἔμως νὰ ἀνταμωθῶμε πρὶν τοῦ μισευμοῦ σας· ὥρα, ἂν λάβω καιρὸν σήμερον, θέλω ἔλθῃ.

31 Ἰανουαρίου / 11 Φευρουαρίου 1788.

Ὅλως εἰς τὰ προστά[γματα]
πρόθυμος

Em. Persiany[1].

III.

Monsieur,

Le porteur de la presente, Monsieur le Schatrar Persiano, ayant donné avant quelques jours une requêtte à S. A. S, Monseigneur le prince, par laquelle il exposoit le delabrement de sa santé et prioit avec instance d'avoir la permission d'aller prendre les bains en Hongrie, j'ai eu ordre de prier Monsieur l'Agent I. R. Apostolique de lui donner un passeport, afin qu'il puisse aller líbrement selon sa demande.

Je saisis . . .

Bukarest, le 17 mars 1802.

Votre très-humble et très-obéissant serviteur

[Către Merkelius.] *Constantin Rasty*[2].

---

[1] O traducere complectă nu e necesară, fiind vorba numaĭ de un bilet de poștă.

[2] Bibl. Ac. Rom., hîrtiĭ necatalogate.

XVI.

DOCUMENTE ŞI REGESTE PENTRU VIAŢA LUĬ IENACHI VĂCĂRESCU.

I.

1245. Neagoe Văcărescul, fiiul luĭ Dan Văcărescul, Voevod al Făgăraşuluĭ, nepot de sor a luĭ Radul-Vodă Negru; venit-au cu iel [*cu creionul:* şi Doamna luĭ, Anna], la Cîmpulung, în aceştĭ aĭ; zidit-aŭ bisericĭ doosprezece în satele care a stăpînit, pă Dîmboviţă în jos; lăsat-aŭ fiiŭ, pă Radul şi Şărban, şi fete şase; a murit în vîrstă de anĭ 59; numele soţii sale fost-aŭ Maria; acesta fost-aŭ foarte bogat.

[*Adaos:* S'a născut la] 1554. Pătraşcu Văcărescul viteazu [s'a botezat de Pătraşco-Vodă cel Bun, tatăl luĭ Petru-Vodă Cercel şi al luĭ Mihaĭ-Vodă Viteazul]. Zidit-aŭ biserica la Văcăreştĭ, lîngă Tîrgovişte, la 1584; fost-aŭ îngrijitor zidiriĭ bisericiĭ Domneştĭ din Tîrgovişte în zilele luĭ Pătru al doilea Cercel Voevoda; fost-aŭ Ban al Craioviĭ, şi cu Mihaiŭ-Vodă Viteazul fost-aŭ în toate războaiele...? [adaos].

1685. Spătaru Negoiţă Văcărescul, başcapuchehaia luĭ Şărban-Vodă Cantacuzino; a murit în Ţarigrad; [pecetluite hainile]. A avut fiĭ pe Ianache Cliucerul şi Ivan Vătaful.

1704. Banul Craioviĭ Ianache Văcărescul, ce este ctitor şi fiiul luĭ Negoiţă Spătaru [1].

II.

Διὰ τῆς παρούσης ἡμῶν ἐν ὑπογράφῳ ὁμολογίας ὁμολογοῦμεν οἱ ὑποκάτωθεν γεγραμμένη ὅτε ἐλάβαμεν ἤδε δανικῶς διὰ χρίαν μας

[1] Bibl. Ac. Rom., ms. 305: *Observaţiile* luĭ Ienăchiţă Văcărescu, — fol. 3 V°.

παρὰ τοῦ κὺρ Ζόθου Λυπσιάνου γρόσια 8500, ὀκτὼ χιλιάδες καὶ πεντακόσια, τὰ ὁπία νὰ ὕχουν νὰ τρέχνουν (!) μὲ τὸν διάφορον τους πρὸς γρόσια δέκα τὸ πουγγὴ τὸν καθ' ἕκαστον μίναν εἰς διορίαν μηνὸς ἑνὸς· παρελθούσης δὲ τῆς διορίας, νὰ ἔχουν τρέχειν, μὲ τὸν αἴδιον διάφορον· ὅθεν εἰς βεβαίοσον καὶ ἀσφαλίαν ἐδόκαμεν τὴν παροῦσα ἡμῶν ὁμολογίαν ·καὶ ἔστω εἰς ἔνδιξην. Βουκουρέστη, 16 Ἰαννουάρι 1758.

(L. s.) Κωνσταντῦνος Μπρανκοβάνος μπάνος.
(L. s.) Δημητράκης Ῥαχοβοίτζας λογοθίτις.
(L. s.) Στέφανος Βακαρέσκουλος βιστηάρης.
(L. s.) Σταύρος Σουλῃζάρη.

[Copie din 18 Maiŭ 1783 [1].]

III.

Scrisoarea mea la mîna dumisale Ianache, Vel Căminar, precum să să știe că mi-au făcut dumnealuĭ bine cu banĭ cu dobîndă, talerĭ 500, adecă cincĭ sute, la pungă dă lună po talerĭ 10, de acum păn' în doao lunĭ dă zile; decĭ la soroc să aibu a da dumisale bani cu dobînda lor, cît să face, și cu mulțumită. Și pentru adevărata credință am iscălit maĭ jos, ca să să crează.

Octomvre 12 dni, 1760.

R[adu] Văc[ărescu].
C[onstantin] Vel Arm[aș], chez[aș].

[Pe învălitoare:] Wechsel an die Venezianka per 500 Piaster; mit Zulasten 1000 Piaster [2].

[1] Bibl. Ac. Rom., documente necatalogate. E un sinet pentru 8.500 de leĭ de la ceĭ treĭ boierĭ iscălițĭ, către Lipscanul Zotu.
[2] *Ibid.*

IV.

14 Septembre 1783.

Petiţie către Domn.

Se cere a se răspunde la petiţia «Zotiĭ neguţătorul, ce face prin dumnealuĭ sicritaru chesaricescu sinior Raicovicĭ, pentru un zapis al părinţilor noştri; ci, cît pentru aceasta, fiind că şi dumnealuĭ iaste om împărătescu şi darea zapisuluĭ acesta aŭ fostŭ iarăş cu pricinuire dă treaba împărătească, fără poruncă împărătească nicĭ noĭ nu îndrăznim a face răspunsul, ci ne rugăm Înnălţimiĭ Tale, ca prin poruncă Împărătească, *marifetişerilen*, să ni să izbăvească această judecată».

Nicolae Vist.; Dumitraşco Racoviţă Vornic; Ienache Spătar.

[Vo.] Copia della risposta dellie bojari nell' affare Warta[1].

V.

[Petiţia luĭ Wartha; Viena, 23 Mart 1783.]

So viel dem Endesunterzeichneten bekannt ist, so lebt noch...
So wie von dem Wacarescula gleichfals ein Sohn, Johann Stephan Spatharius, beim itzigen Fürsten in der Walachey vorhanden.

VI.

14 giugno [1784.].

Una supplica di Vassili Vladul contro Vestiar Ianachiza, per debiti antichi.

Comunicata al medesimo.

[1] Negustorul era Zottu «Pano».

VII.

Bucareste, 22ten August [1784].

Contract geschlossen zwischen den Herrn Westiar Janakitza und Maurer Polier Johann Ratner.

Zapis ce au dat Ioan Ratner Neamţul pentru casile ce lă face dumnealuĭ boer Vistier Văcărescu la Băneasa: să lucreze miia de cărămizĭ de roş çu talerĭ doĭ şı jumătate, păn să va isprăvi casile, însă el din preună cu doĭsprezece meşterĭ nemţĭ; şanţurile să le facă el, gătitu (?) parilor, grătiĭ, ostreţe, liaţoli, veşre (? !), hărdae, funiĭ, lopeţĭ, salahorĭ la tot lucru; şi apa să fie iar de la el. Şi să înceapă de orĭ cînd va fi dumnealuĭ Vistier gata şi va vrea. — 1784, August 11[1].

VIII.

Actum.

Bucareste, den 11 May 1785.

Es ist ein Contrakt zwischen dem Vestiar Bakareskul und dem Tischlermeister Theodor Janos allso geschlossen worden, dass er ihm die in seinem Landgute zum Saal gehörigen Fensterrahmen zu 3½ und die übrigen zu 1½ Piastre verſertigen solle; welcher Contrakt auch von mir ist vidimirt worden[2].

IX.

Illustrissimo mio Signore,

È vero che sono 15 giorni che nessun mercante non hà portato lettera alla mia cancelaria per spedirsi à Cronstad: impeditte nè sono, nè mai possono essere, anzi il ordinario postiglione và a Kimpina al suo tempo. Con simile risposta:

[1] Cf. *Literatură si artă romînă*, IV, pp. 688-9.

[2] Urmează un contract al luĭ Rathner cu Banul Filipescul, pentru refacerea din piatră a mănăstiriĭ Poiana (Prahova). V. articolul citat.

cioè, non essendo lettere di mercanti con questa posta, non vi hà mandatto; onde non posso pensar altro, perchè dalla mia posta ne pure si hà perso mai lettera, nè si hà aprito. Se non che dal tempo, dal qualle si hà datto permissione a li Prahoveni (quelli canalli che sà lei che rubbano le lettere) di venir a Bukarest, da quel tempo anno cominciatto a non portarmi lettere li mercanti. Dunque posso credere che anno cominciatto il loro usatto arte, e non sò se deve a scrivere lei qualche cosa al signor Reviski per questi, o mi consiglia d'impedir di nuovo li Prahoveni.

Può essere ancora che mancano certi mercanti fuora, a li pasari che si anno fuora; con tutto ciò, oggi farò chiamare li loro homini e domandargli la causa. Finalmente il mio dovere sopra questo affare mi pare che sia di mandare con securità le lettere di quelli che mi le danno a spedirle e di guardar a non mandarsi, nè spedirsi con Prahovani; ma non sò se posso vietare alcuno de scrivere.

Il militare deve venir da me per dirmi il nome della sua moglie e quanti figliuoli hà e dove si trovano, come si chiama il vilagio; e subito sarà pronta la mia lettera e insegnatta a lui, con quella di Sua Altezza. L'aspetto dal altro giorno, dal qualle hò fatto lei sapere questo, con il suo huomo; onde l'aspetto, essendo sempre pronto a servirla in ogni affare che sono degno, — come un vero amico e fermatto nel amicitia. Avendo per honor mio di dirmi

Di V. S. Ilustrissima

Di Casa Domenika [1785].

Di V. S. Obblig.mo Servitore

J. de Vacarescoli

X.

[Din Jurnalul Agenţieĭ.

Ce 19 fevrier 1785.

Vassile Vlad donne supplique contre le Vestiar Vakareskul pour une dete de 298 fl., 20 para, sur différentes marchandises, à cause d'une faute qui s'est glissée dans les comtes, qu'il avait déjà demandé plusieurs fois sans rien obtenir.

XI.

Bucoreste. Ce 7 mars 1785.

Vassile Vlad, sujet impérial, donne supplique par ràpport une dete du Vestiar Vakareskul, de 298 lee, para 20, où il prouve que Joaniza Glatzer de Crajova avoit deja rendu conte et que la chose dependoit seulement du dit Vakarescul.

XII.

Boucorest. Ce 26 mars 1785.

Vassile Vlad porte derechef une supplique pour la dete de Vakareskul, montante à 298 lei, 20 para.

XIII.

Sibiiŭ, 3 Decembre 1786.

Gh. Wartha, negustor vienes, stăruie iar pentru datoria luĭ Ştefan Văcărescul şi celorlalţĭ doĭ.

XIV.

[18 Ianuar 1787.

Agenţia către Herbert-Rathkeal.]

Ganz unverhofft hat der Fürst am 5ten dieses seinen Liebling Brancowan von dem Dienste des Gross-Veztiars entlassen und den Gross Wornik Vacaresculo darzu ernannt; die Stelle eines Gross-Wornik aber dem Bruder des Fürsten Brancowan, der bishero gar keine Charge hatte, verliehen.

[Mirare. Se crede că e înţelegere, şi Brîncoveanu va fi numit Spătar. Dar la urmă Brîncoveanu e arestat de patru Arnăuţĭ acasă. Se plînge fratele; garantează pentru el.] Der neue Vestiar Vacaresculo gieng ebenfalls zum Fürsten und stellte ihm ganz ernsthaft vor, dass dieses Betragen hier ganz ungewöhnlich und noch von keinem Fürsten geschehen sey, und frug ihn, worinn Brancowans Verbrechen bestünde. Der Fürst sagte ihm, man müsse seine Rechnungen untersuchen. Darauf antwortete Vacaresculo, dass dieses noch kein Recht gebe, einen der ersten Bojaren zu arretiren und öffentlich in denen Augen der Welt so herabzuwürdigen. Brancowan könne nicht davon laufen, und, wenn in seinen Rechnungen eine Unrichtigkeit sey, so könne man sich allemal an seinem Vermögen regressiren. Der Fürst änderte jedoch seinen Entschluss nicht. So stehet diese Sache heute, und man ist begierig, die Folgen davon zu sehen. Sonderbar ist aber, dass alle Bojaren, welche Brancowans geschworene Feinde sind, allsogleich seine Parthey nehmen, sobald es darauf ankommt, die Würde eines Bojaren zu unterstützen und nicht kränken zu lassen.

XV.

Expediert 2. Februar 1787.—Agenţia către Herbert-Rathkeal.]

Da alle Bojaren, und selbst der neue Gross-Vestiar, dem Fürsten ernstliche Vorstellungen über die Arretirung des Fürsten Brancowan machten, liess er die Wache aus deren

Hause wieder abrufen und befahl nur dem Gross-Vestiar Vacaresculo die Rechnungen seines Vorfahrers genau zu übersehen. [La 22 Ianuar, îl chiamă pe Brîncoveanu la dejun. Îl mustră: «er liebe ihn sehr, er habe ihn aber öffentlich demüthigen müssen». La miezul nopțiĭ, iar îl chiamă. «Die derbsten Worte»; vorbește iar de arestare; deie măcar 400 de pungĭ. La 23 dimineața, chiamă preuțĭ cu icoana Maiceĭ Domnuluĭ; se roagă cu fața la pămînt, mult. Apoĭ la Divan. Va face dreptate. Face o comisie de patru: Banul Ghica, Dudescu, Filipescu, Marele-Vornic «Briscowan», pentru a cerceta conturile. Se zice că e deficit de 300 de pungĭ saŭ 150.000 de leĭ.]

[6 Mart (?). Voià banĭ de la el. Comisia nu arată lipsă de o parà.]

XVI.

[26 Februar 1787. Agenția către Kaunitz.]

Vor vier Tagen kammen einige der ältesten Bojaren, der Metropolit und zween Bischöffe bej dem Euer Durchlaucht bekannten Bojaren Vacarescul, der itzt Gross-Veztiar (Schatzmeister oder Finanz-Director) ist, zusammen, hielten Rath, und beschlossen einhellig, des anderen Tags *in corpore* zu mir zu kommen, und mich zu ersuchen, ihre Bitte meinem allerhöchsten Hof vorzutragen. Welche darinn bestehe, dass, wenn es ja zwischen Russland und der Pforte zum Krieg kommen sollte, Seine Kaiserliche Mayestät sich über dieses Land erbarmen, es unter seinen Schutz nehmen, mit seinen Truppen besetzen, oder nach allerhöchst dero eigenem Gutbefinden was immer für eine Einrichtung treffen möchte, nur damit kein Russe und kein Türk in das Land kommen möchte. Ich erfuhr dieses ihr Vorhaben noch des Morgens, und meine überstandene Krankheit diente mir zum Vorwande, mich bej dem Vacarescul, der sich bald darauf allein bej mir melden liess und die Anderen unangesagt mitbringen wollte, durch meine noch fortdauernde Unpässlichkeit zu entschul-

digen. Vacarescul kam gestern unangesagt zum Herrn von Petrossi, erzählte ihm Alles im engsten Vertrauen, mit dem Beysatze, dass er und seine Collegen mit Ungedult den Augenblick erwarteten, in welchem ich wieder hergestellt und sie zu empfangen im Stande seyn würde. Er bat ihn mir indessen zu melden, er habe sich vor fünf Jahren bej Euer Durchlaucht mündlich die Erlaubniss ausgebetten, sich in wichtigen Vorfällen an Hochdieselbe wenden zu dörfen, und dieser Zeitpunkt sey itzt da. Wenn die Russen wieder als Feinde der Türken in diese Gegenden kämen, so müssten sie sich wieder alle nach Siebenbürgen flüchten; das ganze Land würde verheert und zu Grunde gerichtet und keinen Tribut bezahlen können; welchen die Pforte doch gleich nach dem Frieden wieder fordern würde; ihre Lage sey viel zu bitter und kritisch, und sie wünschten alle (nur zween oder drej ausgenommen, welche anderst dächten) denjenigen Herrn zu haben, den ihnen der Schöpfer durch die geographische Lage selbst bestimmt zu haben scheine. Petroszi antwortete ihm nichts anderes als dass er es mir hinterbringen würde, ihn aber indessen versichern könne, dass ein solcher Besuch von ihnen allen *in corpore* mir gewiss nicht angenehm seyn würde, weil er ein Aufsehen machen und zu vielen Argwohn und Reden Anlass geben könnte. Vacarescul antwortete ihm, dass er dieses selbst gedacht habe und dahero indessen allein gekommen sey; er würde auch zu mir allein kommen, so bald er wüsste, dass ich einen Besuch annehme.

XVII.

[15 Septembre 1787. Agenția către Kaunitz.]

Der Gross-Vestiar Vacaresculo hat endlich, nachdem er sich mit dem Fürsten so oft entzweyet und zu wiederholten Malen seine Entlassung verlangt hatte, solche heüte früh erhalten, und der vorige Gross-Kanzler Cornesculo ist an seine Stelle ernannt worden.

XVIII.

Jenatyi Vakareskul stellet als Gross-Schatzmeister sein Referat der k. k. Unterthanen Koman und Makoje vor Bejaregen *(sic)* [1].

XIX.

Τὰ ὑποσημειουμένα 500 γρόσια, ἤτοι πεντακόσια, ἀφιερωθέντα τῇ ἱερᾷ καὶ σεβασμίᾳ μονῇ τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Βοσαρίωνος τοῦ θαυματουργοῦ, ἐπονομαζομένῃ τοῦ Δούσκου, παρὰ τοῦ εὐγενεστάτου ἄρχοντος Βιστιάρη κυρίου Ἰωάννου Βακαρέσκουλου, ἐν κυρίῳ ἡμῖν ποθηνοτάτου υἱοῦ, τὰ ἔλαβε παρὰ τῆς εὐγενείας αὐτοῦ ἡ καθ' ἡμᾶς ἁγία μητροπολίη τῆς Οὐγγροβλαχίας δάνειον αἰώνιον, καὶ ἔχει νὰ ἀποκρίνεται τῇ ῥηθείσῃ ἱερᾷ μονῇ τοῦ Δούσικου κατὰ ἔτος ἀνὰ τριάκοντα καὶ ζ' γροσ. χρονικὸν ἐτήσιον. Ἐφ' ᾧ καὶ ὑποβεβαιοῦμεν τὸ παρὸν μετὰ τῶν παρ' ἡμᾶς ἐν Χρηστῷ ἀδελφῶν, τῶν θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων, εἰς αἰώνιον ἔνδειξιν. Ἐν ἔτει ᾳψϞζ', μαρτίου α'της [2].

XX.

Dositie *(sic)* al Ungrovlahieĭ adeverează. Macarie de Rămnic, Iosif de Argeş, Costandie de Buzău.

Cu această carte a mea încredinţez sfinteĭ şi dumnezeeştiĭ mănăstirĭ ce să numeşte Duşcu, din eparhiia Larisiĭ, unde să află, ca o comoară de mult preţ, sfinţitul cap a celuĭ dintru sfinţĭ părintele nostru Visarion, episcop Larisiĭ, făcătoriuluĭ de

[1] Toate în Bibl. Ac. Rom., hîrtiĭ necatalogate.

[2] Iată traducerea: Cele 500 de leĭ însemnate maĭ jos, adecă cincĭ sute, daruite sfinteĭ şi cucerniciĭ mănăstirĭ a celuĭ întru sfinţĭ părintelui nostru Visarion făcătorul de minunĭ, ce se zice a Duşculuĭ, de către blagorodnicul boier Vistier dumnealuĭ Ioan Văcărescu, fiul nostru cel prea-iubit întru Domnul, le-a luat de la dumnealuĭ Sfînta noastră Mitropolie a Ungrovlachieĭ, ca danie veşnică, şi are a răspunde aceĭ sfinte mănăstirĭ a Duşculuĭ pe fiece an treĭzecĭ de leĭ, venit anual. Pentru care întărim aceasta, împreună cu ceĭ de pe lîngă noĭ fraţı prea iubiţĭ întru Hristos episcopiĭ, spre veşnică mărturie. În anul 1797, Mart 1.

minunĭ, că, bine cugetănd în chipzuirile mele ca să orănduesc pentru ajutor[ul] părinților ce hălăduesc întru această sfăntă mănăstire o danie din care să-s izvorască pe tot an[ul] folosul cel după putință, pentru evlaviia ce am la Sfăntul Visarion, dăn ajutoriul al căruia am văzut maĭ multe minunĭ, — am închinat la maĭ sus zisa mănăstire talerĭ cincĭ sute, cariĭ s'aŭ dat din măna mea împrumut la Sfănta Mitropolie a toate Țăriĭ-Rumăneştĭ, precum adeverează într'această carte preasfinţitul şi alesul de Dumnezeŭ părintele Mitropolitul ţăriĭ noastre, chir Dosithie. Cariĭ banĭ săntŭ în veacĭ împrumutaţĭ la sfănta Mitropoliia noastră, fără de a putea vre-odinioară să-ĭ ceară sfănta mănăstire Duşcu ca să-ĭ ia dela Mitropolia Ungrovlahii. Iar Sfănta Mitropolie să aibă a plăti la mănăstirea Duşcu dobănda acestor banĭ, pă fieşte care an căte talerĭ treĭ-zecĭ şi şase, necontenit, ca să fie pentru ajutoriul cel după putinţă al sfintiĭ numitiĭ mănăstirĭ Duşcu şi pentru păcătosul mieŭ suflet şi a neamuluĭ mieŭ vecinică pomenire. Drept aceia am dat această carte întărită cu iscălitura mea şi cu pecetea neamuluĭ mieŭ, adeverită şi de părintele Mitropolitul Ungrovlahii, chir Dositeŭ, la sfănta mănăstire Duşcu, ca să o aibă spre încredinţare. La leat 1797, în luna luĭ Mart.

Ianache Văcărescu, Vel Vistier şi mare dicheofilax al Biserici ceĭ Marĭ a Răsărituluĭ, adeverezu.

Constandin biv vel Şătrar şi logofăt al rămăşiţurilor, scriitor şi martor [1].

XXI.

Diata Marieĭ Văcăreasca, «aflăndu-mă în patima neputinţi şi temăndu-mă de moarte». 1797, Septembre 13.]

Datoriile eĭ: «La Diiamandi Viniţeanul Roşca, după marfă». «La Domniţa Ecaterina Carageà, cumnată-mea» (100 de talerĭ la aceasta). Avere: Cojăştiĭ (Ilfov), Bahnele (Rîmnicul-Sărat), viĭ, giuvaiere amanetate, Ţiganĭ (şi uniĭ «ce sănt rămaşĭ de

[1] *Ibid*, Condica Mitropolieĭ Bucureştĭ, 1796-801, fol. 60.

la zestre la dumnealuĭ Ban Brăncoveanu», caĭ, «caretă», vacĭ, porcĭ, haine. 80 de sărindare. 1000 tal. la cutia milelor. 600, îngroparea. 600 la şese fete sărace. 300 schituluĭ Dălhăuţĭ, unde e şi ctitoare. 250, «la mănăstirea Sfântuluĭ Ioan, unde este să mă îngroape». Şi «săracilor ce lăcuesc prin chiliile de la biserica Ceauş David». Moşia Cojeştĭ, «nepotu-mieŭ Alexandru Văcărescu, drept talerĭ zece mie, ca să nu între într'altă mănă streină, fiind moşie părintească». «Optsprezece pogoane de yie din Valea-Mare le las nepoţilor mieĭ Nicolae şi Iordache, Văcăreşti, şi Eleni, soriĭ lor, să le stăpănească frăţeşte, luăndu supt stăpănire, după ce s'or culege estimp». «Treĭsprezece pogoane vie în Bucureştĭ le las nepot uluĭmie Aleco Văcărescu, care şi dumnealuĭ după cules să le stăpănească». Bahnele, tot luĭ. «Una suia de diiamant i floare de diiamant le las strănepoată-mea, Marioari, fiicăĭ nepotă-miea Aleco.» «O păreche cerceĭ de diiamant îĭ las strănepotăĭ Săfticăĭ, fiicăĭ de al doilea a nepotă-mieŭ, Aleco. Un porumbiel de diiamant şi 10 şirurĭ mărgăritar le las strănepotămieu Enache Văcărescu, fiiul nepotă-mieŭ Aleco. O floare de diiamant în chipeturile (?) o las nepotă-mieŭ Nicolache Văcărescu» (şi nişte Ţiganĭ: o familie). «Un soare de diiamant, o floare de zamfir săpat le las nepotă-mieŭ Iordachi Văcărescu. O păreche cerceĭ de zmaragd cu aripile de diiamant îĭ las nepoată-mi Elenco Văcăreascăĭ.» (Şi Ţiganĭ.) Liberează soţia şi fetele unuĭ Ţigan al «frăţine-mieŭ, ce l-aŭ ertat». Alţĭ Ţiganĭ, ce «sănt la dumnealuĭ Ban Brăncoveanu, ce me-aŭ fost soţie, rămăşiţă din lipsa zestrilor mele; pentru care îl rog pă dumnealuĭ, aducăndu-mĭ aminte că am fost amăndoĭ întru însoţire, şi că şi dumnealuĭ este muritor, şi că dreptul judecător nu să amăgeşte, să nu se bucure să mi-ĭ poprească, ci să-ĭ dea ca un drept al mieŭ; însă nu Ţiganĭ de lae, ci de vatră, că aceştĭ me-aŭ fost zestrea». Aleco să-ĭ primească pentru banĭ. «Şi mă rog dumnealuĭ să mă erte de am greşit ceva, şi Dumnezeŭ să-l erte şi pă dumnealuĭ.» O rochie albă, «vară-mi Catincăĭ». Şi o blană («giuleà»). Şi o caretă. Şi mărgăritare. Şi «priotesi», care o slujise «peste doăzecĭ de anĭ». Argintăria, Mărioareĭ. Doĭ telegarĭ murgĭ epitropuluĭ,

Sluger Panait, «ca să umble cu eĭ». Epitrop va fi, «spănzurănd sufletul mieu în grumaziĭ dumnealuĭ». «De vreme ce, nu numaĭ este om vechiu al casiĭ părinților mieĭ, ci l-am cunoscut și om cu frica luĭ Dumnezeu, și doritor mie și casiĭ noastre. Rog însă pă dumnealuĭ Ban Ghica, ca pe unul ce din începutul] vieții mele l-am cunoscut al doilea după tatămieu și om cu temere de Dumnezeu, cum și pă nepotămieŭ Alecsandru Văcărescu îl pohtesc, dăndu-ĭ cea din suflet părinteasca blagoslovenie, ca în toată vremea să fie protector și ajutor numituluĭ epitrop, ca să urmeze nestrămutat cuprinderea aceștiĭ dieți, care am făcut-o.» De față, duhovnicul. Prevede casul *supărăriĭ* epitropuluĭ de cineva «din neamul mieu saŭ alțiĭ». Nu poate iscăli, «fiind bolnavă de mănă»; o iscălește duhovnicul.

Martur: Dumitrachi Ban. Ierei Teodosie duhovnicul. Alexandru Văcărescu, «biv Vel Clucer». A scris scriitorul din ordinul «dumneeĭ cucoani Mariuți Văcăreascăĭ . Eraŭ față și Mitropolitul și Banul Ghica [1].

XXII.

Fiind-că la mezat ce s'au făcut vănzări moșiilor ale răposatuluĭ Costandin Hangerì Voevod, ce din poruncă împărătească s'au văndut în luminat Divan Mării Sale Alexandru Muruz Voevod, am fost făcut vichil pă dumnealuĭ logofătul Done, om casiĭ noastre, ca din partea să-mĭ artorosească *(sic)* la moșiia Cojăștĭ și la moșia Ulmenĭ; la care, după hotărăre și sfărșitul mezatuluĭ, rămîindu asupra numituluĭ vichil aceaste mosiĭ, am trimis om într'adinsu ca să vază toată puterea și venitul lor, și, după cercetarea ce s'au făcut, am luat pliroforie de starea amăndurora moșiilor. Decĭ, fiind-că moșiia Ulmenĭ m'am mulțămit a o luoa, am și numarat bani, iar, pentru moșiia Cojăștĭ, văzăndu că are venit foarte puțin, și părăndu-mi-să scumpă, n'am vrut ca să o priimescu și, fiind-

[1] Ms. citat, fol. 30.

că de la mezat aŭ rămas asupra numituluĭ logofăt Dona cu numele mieu, şi nefiind pă plac, am încărcat pă numit[ul] a o priimi sau a o vinde la orĭ-cine va putea ca să numere banĭ talerĭ 15.100, adică cincĭsprezece miĭ o sută, ce au eşit la mezat. Şi, neputăndu găsi în grab muştiriŭ, au numărat însuşĭ această sumă de banĭ, prin dumnealuĭ Vătaf de Divan, ce cu porunca gospod au fost orănduit a strănge aceştĭ banĭ; şi aŭ rămas moşiia asupră-ĭ. Ci, pentru căcĭ surec ferman să cuprinde numele mieŭ, dă aceia am dat această carte a mea la măna numituluĭ Done logofăt, pentru ca să-ĭ fie dă bună credinţă, de a o stăpăni numita cu bună pace, dă către mine şi dă către copii mieĭ, şi tot neamul, ca una ce de la Sultan mezat am cumpărat. Luăndu şi toate sineturile aceştiĭ moşiĭ, Cojăştiĭ, cariĭ au şi numărat toţĭ banĭ, dup ă] cum maĭ sus să arată. Şi spre încredinţare am întărit cu iscălitura mea, puindu-mĭ şi peceatea.

1799, Avgust 19.

Ecaterina Caragea. — Nicolae Văcărescu[1].

XXIII.

† Dositeĭ al Ungrovlachieĭ adevereazā.

† Adecă eu, cel care maĭ jos mă voĭ iscăli, încredinţez cu acest zapis al mieu la măna Mării Sale luminateĭ Domniţiĭ Ecaterina Carageà, ce au ţinutu întru căsătorie pă răposatul întru fericire Ban Ianache Văcărescu, că, cu zapis de la 5 ale trecutuluĭ Iulie, avănd eu cumpăraţĭ de la dumnealuĭ cinstitul biv Vel Spătar Costandin Slugearoglu în banĭ gata, talerĭ doă miĭ, zece sălaşă de Ţiganĭ lăeş, cu Ţigancile i feciorii şi fetele lor, nepoţĭ şi nepoate, cari să trag din eĭ pănă astăzĭ, cum să însemnară maĭ jos familiile pă anume; — cariĭ Ţiganĭ fiindu fost avut şi dumnealuĭ cinstitul Spătar dintre Ţigani domneştĭ, hărăziţĭ dă Măriia Sa Alexandru Constandin Muruzi

[1] Ms. citat, pp 124-5.

Voevod cu cartea Mării Sale din leat 95, Fevruar 18, și în urmă întărit[ă], dar atăt de Măriia Sa Alexandru Ioan Ipsilant Voevod, căt și de Măriia Sa prea-înnălțatul nostru Domn Costantin Gheorghiu Hangerì Voevod; carele cărțĭ Domneștĭ ... Acum Măriia Sa Domnița, cu protimisis de rudenie, cumnată fiind cinstituluĭ Spătar Slugearoglu, neîngăduindu-mă a-ĭ maĭ stăpăni, mii-aŭ numărat talerĭ banĭ, adecă dooă miĭ tocmaĭ, și am dat Mării Sale acest zapis, împreună cu maĭ sus numitul zapis și toate sineturile Domneștĭ ... Decĭ de acum înnainte să stăpănească Măriia Sa și coconi Mării Sale pă aceștĭ maĭ jos numițĭ Țiganĭ, cu bună pace de cătră mine și de cătră tot neamul mieŭ ... 1798, Dechemvrie 16.

Πολῃζάκι Δημιτρίου Πολίζου βεβεόνον τὰ ἄνοθεν.

Νικώλαος Μαβροκορδάτος μαρτι: Costandin Iorașco μαρτις. H[agi] Moscu Păharnic, martor [1].

---

[1] *Ibid.*, fol. 73.

XVII.

NOTE DESPRE DOMNIA LUĬ SCARLAT CALIMAH.

1819, Iunie 8. Duminică, în vreme Domnuluĭ Scărlat Alexandru Calimahu Voevod, s'aŭ întîmplat zurbalăc în destul de sămţător în tărgul Eşiĭ, în căt vr'o 24 oamenĭ s'au omorăt şi vr'o 26 s'au rănit din norod, împuşcăndu-ĭ Arnăuţiĭ din Curte. Şi s'au întămplat această tragodie bieţilor nevinovaţĭ la porţile Curţiĭ gospod, şi aceasta s'au pricinuit maĭ mult din pricina lazaretuluĭ pentru boala ciumiĭ; mergăndu norodu cu mănile goali, cerăndu îndestulare lor; şi pentru alte jacurĭ şi năpăstuirĭ şi strămbătăţĭ ce aŭ făcut Domnul în ţară şi pe la tărgurĭ. Aŭ maĭ ţănut zurbalăcul şi a doî zi, omorăndu-să din norod încă vr'o 10 oamenĭ de către răiĭ, nemilostiviĭ şi lupiĭ Arnăuţĭ; şi a trie zi s'aŭ maĭ potolit, deşchezindu-să şi poarta Curţiĭ; şi apoĭ aŭ continitu.

La 1819, Iunie 13, s'aŭ mazălit prăpădenie oaminilor, Scarlat Calimah Voevod, făcăndu-să Domn în loc Mărie Sa Mihaiŭ Grigorie Suciu Voevod la Moldova; îmbrăcăndu căftan de Domnie din Dragoman-Mari a Porţiĭ; şi, la 24 a luniĭ aceştiia, au şi venit în oraşul Eşiĭ capiolaniĭ Mării Sale cu această vestiri.

La 1821, Fevruar 21, aŭ venit de piste Prut Exilenţie Sa şi Luminare Sa Alexandru Ipsilanti, fiiul luĭ Constantin Voevod, împreună cu doĭ fraţĭ aĭ săĭ ipsilanteştĭ, şi cu cniazu Cantacuzinò, domnindu în Moldova şi fiind în Eş Înnălţăme Sa Mihaiŭ Grigorie Suţu Voevod. Şi piste noapte, spre Miercurĭ, spre 23 Fevruar, s'aŭ întămplat omoru în Turcĭ în oraş,

şi asămine s'au omurăt şi ceialalalţĭ Turcĭ de pe la cealalalte tărgurĭ a Moldoviĭ, după aceasta, şi s'au vestit goana asupra Turcilor, înnălţăndu-să cornul creştinătăţiĭ. Şi, pornindu-să Greciĭ cu toţiĭ asupra Turcilor, din toată epicratie turcească, şi au început întăiu a să faci oaste creştiniască în Eşĭ [1].

---

[1] Bibl. Ac. Rom, *Corespondenţe diverse,* 1663-1849, fol. 188.

XVIII.

CU PRIVIRE LA ALECU BELDIMAN.

Căimăcămie.

Cinstite frate dumneta Alexandru Beldiman, biv Vel Vornic. Odihna şi linişte obştieĭ cere ca numaĭ de cît să conteniască cu lucrurile enicerilor a strînge avaetul poduluĭ, precum s'aŭ obicĭnuit de cînd aŭ intrat oştile aice: aducînd agalile enicerilor, s'aŭ pus la cale ca să s[e priimască de la dumneata cîte una mii leĭ pe toată lună, şi maĭ mult să nu să amestice. Pentru aceia să scrie dumitale, ca, sau să daĭ dumneata bani aceştia şi să orîndueştĭ oamenĭ pe la culucurĭ a strînge avaetul după obiceiŭ, saŭ, cu preţul ce veĭ găsi maĭ folosătoriŭ după stare vremiĭ de acum, să-s vînză, şi de ban, care, precum veĭ pune la cale, să va urmà a să da la toat[ă] luna cîte una mie leĭ. Căcĭ într'alt chip nu s'aŭ putut iconomisă. În scurt, orĭ ce ştiĭ să facĭ, şi să-s liniştească pricina aceasta.

1821, Octomvrie 12.

Στ. Βογορίδης [1].

---

[1] Bibl. Ac. Rom., doc. XXVII/82.

ANEXE.

I.

Io Ştefan Cantacuzino Voevod, dinŭ mila luĭ Dumnezeŭ Domn şi oblăduitoriŭ a toată Ţara-Rumăncască.

Ceĭ ce s'aŭ alesŭ de Dumnezeŭ să fie Domnĭ şi chivernisitorĭ oraşălorŭ şi ţărălorŭ, aŭ datorie ne încetată, maĭ întîĭ de cîtŭ toate, cu multă nevoinţă şi cu mare grijă să păstorească pre leage şi pe dreptate şi să chivernisească cu folosinţă de obşte pre toţĭ cîţĭ sîntŭ suptŭ stăpînirea şi oblastiia lorŭ, făcînd şi lucrîndŭ toate trebile spre binele şi sporiul noroduluĭ, pre cumŭ obiciaiul Domnilor celorŭ dreptĭ o cercetează, ne alegîndŭ maĭ multŭ folosulŭ săŭ de cîtŭ binele celu de obşte. Şi maĭ vărtos să cuvine a purta grijă ca ceale dreapte şi de folosŭ să le întărească şi să le lucreaze pururea, iară ceale ce dela alţiĭ aŭ avutŭ înceapere, şi spre paguba şi stricăciunea ţărăĭ s'aŭ făcutŭ, să le dezrădăcineaze, şi de săvărşitŭ să le piarză, de pohtescŭ să cîştige laudă veacînică dela oamenĭ, şi dela Dumnezeŭ plată cerească, ajutoriu şi întemeiare. Dreptŭ aceaia şi noĭ, de vreame ce dinŭ mila luĭ Dumnezeŭ şi din Proniia cea necunoscută fără de nădeajde ni s'aŭ datŭ oblăduırea Ţăriĭ-Rumâneştĭ, avemŭ datorie cu chiverniseala cea dreaptă, cîtŭ va fi prin putinţă omenească, şi cu purtare de grijă spre ceĭ supuşĭ să ne arătămŭ mulţemitorĭ, şi cu bun cuget cătră Dumnezeŭ, ce ne-aŭ cinstitŭ, şi cu dragoste părintească, să ne nevoimŭ la ceale ce sîntŭ spre uşurarea greutăţilorŭ a toată ţara, şi la ceale bune şi direapte să adăogămŭ bunătăţile şi dreptăţile, cu ajutoriul luĭ Dumnezeŭ, iară ceale fără de leage şi stricăcioase, care învitează pre Dumnezeŭ spre mînie, să le tăemŭ şi dinŭ mijlocŭ să le lepădămŭ. Pentru aceaia darŭ, cu multă scărbă şi întristăciune a inimiĭ noa[s]tre, uitîndu-ne la atîtea nevoĭ şi ticăloşiĭ ale ţărăĭ, patrideĭ noastre, şi la ranele ceale nevindecate, ce s'aŭ pricinuitŭ la totŭ norodulŭ dinŭ strâmbătatea care n'aŭ fostu nicĭ odinioară ca în zilele luĭ Costandinŭ Basarabă Voevodŭ Brîncoveanulŭ, ce aŭ domnitŭ maĭ nainte de noĭ, amŭ cunoscutŭ cu adevăratŭ, că lăcomiia şi nedireptatea şi neobicĭnuitele dărĭ aŭ adusŭ patriia noastră la aciastă stare ticăloasă şi vreadnică de lacrămĭ, şi maĭ vırtos blestematul acesta de văcăritŭ, carele întîĭ s'aŭ izvoditŭ în ţara noa[s]tră spre paguba, de celu ce s'aŭ zisŭ maĭ susŭ, — că aŭ pusu suptŭ dare şi dobitoacele, lipsindu cu aciastă nemilostivire şi laptele pruncilor celor micĭ cu carele să hrăniia. Care dare nesuferită poruncindŭ fără de milă să se strînga pe vreame

de iarnă, ticăloșiĭ de săracĭ să siliia, de multă sărăcie, să fugă dinŭ lăcașele lorŭ, și uniĭ să ascundea în munțĭ, alțiĭ în peșterĭ, alțiĭ în padurĭ, alțiĭ prinŭ stufur ĭși alțiĭ prinŭ găurile pămîntuluĭ, înpreună cu muerile și cu copiiĭ lorŭ ; în care locurĭ, uniĭ muriia de foame, alțiĭ degera de frigŭ, pre alțiĭ ĭĭ mînca fiarăle, și alțiĭ cu alte multe fealiurĭ de patimi ĭșĭ săvîrșiia viața lor cea pedepsită, ne avîndŭ cu ce sătura nesățioasa lăcomie a nemilostivuluĭ Domnŭ ; lucru cu adevărat ticăitŭ și plinŭ de jale. A căruia strigare maĭ pe urmă aŭ ajunsŭ pînă la Ceriŭ, ca și sîngele nevinovatuluĭ Avelŭ, și, îndemnîndŭ urgiia luĭ Dumnezeŭ cea direaptă spre izbîndă asupra nedireptuluĭ, l-aŭ surpat de pe Scaunŭ, și fără de nădeajde l-aŭ pogorît, ca pre unŭ vrăjmașŭ alŭ săracilorŭ și alŭ patrieĭ. De care lucru văzîndŭ noĭ aciastă dajde ne direaptă, silnică și fără de leage, carea și maĭ denainte fiindu-ne peste voe, de vreame ce, cumŭ amŭ zisŭ, Dumnezeiasca Pronie ne-aŭ înălțatŭ pre Scaunulŭ Domnieĭ alŭ Țărăĭ-Rumîneștĭ, ca să mîngîemŭ cu părinteasca dragoste pe săracĭ, și ca să vindecămŭ ranele ceale reale, cîtŭ va fi prinŭ putință, ce spre pierzarea noroduluĭ aŭ deschisŭ în toată țara ne sățioasa lăcomie, — dinŭ, rîvnă dumnezeiască îndemnîndu-ne, și cu osîrdie spre milostivire plecîndu-ne, — cu stăpînire ce dela Dumnezeŭ prin puternica Împărăție ni s'aŭ datŭ, cu acestŭ hrisovŭ alŭ nostru lepădămŭ și rîdicăm aciastă dajde fără de leage a văcărituluĭ de totŭ, si de astăzĭ înainte, până ce va fi țara aciasta, hotărîm să fie slobodă de această povară tyranească, totŭ norodulŭ eĭ, ceĭ micĭ și ceĭ marĭ, bogațiĭ și săraciĭ, streiniĭ și pămănteaniĭ, boiariĭ și supușiĭ, toțĭ preoțiĭ și toate mănăstirile. Încă să n'aibă niminea datorie, verĭ ce felŭ de omŭ ar fi, a maĭ plăti verì pentru ce nevoe, necĭ multŭ, nicĭ puțină dajde, pentru dobitoacele luĭ, adecă pentru caĭ, pentru iape, pentru boĭ, pentru vacĭ și pentru bivolĭ, ci, cîte i s'arŭ adaoge, să fie de totŭ slobode de dajdea văcărituluĭ. Decĭ, de vreame ce socoteala noastră iaste să fie ne schimbată în veacĭ aciastă facere de bine, care dintru a noastră bună voință amŭ hotărîtŭ noroduluĭ celuĭ ce iaste supusŭ Domnieĭ Noastre, ne rugăm [ș]i Domnilorŭ, cariĭ în urma noastră vorŭ fi după vremĭ stăpînitorĭ, ca unorŭ întru Hs. iubițĭ frațĭ, pentru veacĭnica lorŭ pomenire, să păzească nemișcatŭ acestŭ așezămîntŭ alŭ nostru, carele iaste de folosŭ pentru chiverniseala țăriĭ, și pentru odihna și ușurarea a supușilorŭ dintru atîtea nevoĭ. Iară, carele dinŭ Domni ceĭ ce vorŭ stăpînì după vremĭ țara aciasta, orĭ dinŭ neamulŭ nostru, orĭ altŭ Domnŭ de țară, sau striinŭ, biruindu-se de lăcomie, saŭ și de altă nevoe silindu-să, aŭ măcarŭ și dinŭ nișcare boiarĭ fără de socoteală îndemnîndu-se, va vrea să înnoiască vre-odinioară aciastă dajde a văcărituluĭ, saŭ verĭ în ce chip va socoti să orînduiască, aŭ să o numească, silind pre norodŭ și pre politie să o primească, călcîndŭ hotărîrea noastră și făcînd înpotriva hrisovuluĭ nostru, Domnulŭ acela ca unŭ vrăjmaș al țăriĭ și al folosuluĭ celuĭ de obște, așijderea împreună cu elŭ și din boiarĭ, saŭ din rînduiala cea preoțească saŭ din cea mirenească, cîțĭ vor sfătui și vor îndemna la acest ne cuvios lucru pe Domn, saŭ, măcar de ar și vrea Domnul să facă una ca aciasta, de vor suferi socoteala luĭ, ne milostivindu-se spre săracĭ și pre țară, toțĭ dinpreună. uniĭ ca aceia,

dintr'un cuget, și dintr'un rostŭ, alŭ tuturora prea sfinţiţilorŭ arhierei, celorŭ de locŭ și celorŭ streinĭ ce s'aŭ aflatŭ astăzĭ în pămîntulŭ acesta, să fie afurisiţĭ de sf[î]nta cea într'o fiinţă și ne despărţită Troiţă, care iaste într'o fire unŭ Dumnezeŭ, și procleţĭ ne ertaţĭ, și după moarte ne dezlegaţĭ; pietrile, leamnele, fierulŭ să se topească, iară eĭ nicĭ cumŭ; să crape pămîntul să-ĭ înghiţă ca pre Dathanŭ, și ca pre Avironŭ; soarta lorŭ să fie cu vănzătoriulŭ Iuda; avuţiia lorŭ și casele lor să fie spre stricăcĭune și spre pierzare; muerile lorŭ să rămîe văduve și copii lor săracĭ și cerșetorĭ; procopsealä să nu vază în toată viaţa lor; să aibă și blestemul celorŭ 318 sfinţĭ de Dumnezeŭ purtătorĭ părinţĭ, carĭi aŭ fostŭ la soborulŭ Nicheiĭ, și acelora lalte sfinte soboare; și supușĭ să fie anathemeĭ ceĭ veacĭnice, pentru că n'aŭ cruţatŭ celuĭ săracŭ și celuĭ nemearnicŭ, nicĭ de milă și de dreptate nu s'aŭ adusŭ aminte, nicĭ pe Dumnezeŭ n'aŭ chiemat întru lucrurile lorŭ ajutorŭ. Încă hotărîm să aibă volnicie norodulŭ, și fieşte carele dinŭ boiarĭ, să tragă pîră în potriva aceluĭ Domnŭ înaintea putearniciĭ Înpărăţiĭ, pentru ca să-şĭ ia căzuta pedeapsă ca un tyranŭ și lacomŭ. Dreptŭ aceaia amŭ făcutŭ acestŭ hrisovŭ alŭ Domnieĭ Noastre, întărindu-lŭ și adeverindu-l cu iscălitura și cu peceate Domnii noastre, și cu sfatul a toată boerimea Divanuluĭ nostru: Pan Constandinŭ Știrbeaĭ Vel Ban i Pan Bunea Grădișteanulŭ Vel Vornic i Radul Dudescul Vel Log. i Radulŭ Cantacuzinò Vel Spat. i Șărbanŭ Boj[o]reanulŭ Vel Vist. i Șărban Priseciaпulŭ Vel Cluc. i Pătrașco Brezoianul Vel Post. i Statie Leurdeanul Vel Păh. i Neagoe Toplicianul Vel Stol. i Mihaĭ Cantacuzino Vel Comis i Șărban Herăsculŭ Vel Slugiar i Șărban Grecianul Vel Pitar. Și ispravnic Constandinŭ Conţesculŭ vt. Log. Iară hrisovulŭ acesta îlŭ lăsămŭ la Sfînta Mitropolie, ca să fie suptŭ paza Prea Sfinţituluĭ Mitropolitŭ, ce după vremĭ va fi, pre carele îl și jurămŭ înaintea luĭ Dumnezeŭ, să aibă datorie să-l ceteascä de doao orĭ pre anŭ, de faţă întru auzul tuturorŭ, — ca să rămîe nemișcată aciastă orînduială de folosŭ, întru slava celuĭ ce în Troiţă să proslăveaște Dumnezeŭ, căruia ne rugămŭ să păzească ţara noastră, și pre toţĭ pravoslavniciĭ creștinĭ de toată nevoia și scîrba, amin. Și s'aŭ scris în anul dinŭ tăĭ alŭ Domnieĭ Noastre în Scaunul Bucureștilor la lt. 7222, ms. Mar. 4. [Monograma Domnească:] Io Ștefan Voevod [L. P.] Бжїю Мастїю Гсдр.

II.

Iar maĭ supăr pe Măria Ta pentru banĭ, că ieŭ am avut nădejde cum să ne vie o sumă de banĭ maĭ mare; iar, cănd am văzut numaĭ 20 de p[u]n[gĭ], și iar scriindu-m Măria ta cum *mpanit tzeĭ dintăĭ* să nu-ĭ daŭ nicĭ cum, numaĭ ce am amorţit. Și mă mir ce voĭ face, că nu-m[ĭ] éste de alta, numaĭ de aciastă urgie a lu Dumnezăŭ, de ciumă, că s'aŭ umplut maĭ petutindinĭ. Și încă astăz mi-aŭ zis cum și la *saraiul Vezirului să fie* început. Ce staŭ, mor (?). Mă rog Mării Tale nu mă lăsa într'acest foc. Crez: *mpanit tze veĭ da Măria Ta, iar îĭ veĭ lua.* Că, de n'ar fi acest foc, zăŭ că alt, ce aș ști că aș păţi, nimic nu te-aș supăra, ci m'aș lăsa să paţ ce voĭ

păţi, măcar de aş şedea păn la Crăciun; iar aciasta îm dă în cap. Iat că am făcut Mării Tale o foiţă pe scurt, de unde ce s'aŭ luat şi ce am dat, şi ce aŭ rămas, de cer acum. Care, păn nu să vor da, nicĭ sĭ mĭ mişcu nu mă vor lăsa.

Ci, cum veĭ socoti Măria Ta.

*

Părintele Dionisie încă aŭ venit alaltă sară, Marţĭ, şi am mersu de m'am împreunat cu iel la *Kutzuk-Kioi*. Numaĭ atăt că n'ar fi trebuit *să vie tot deodată direpţ aitze*, ci să fie *stătut* maĭ departe, la un *sat*. Iel *aŭ venit direpţ. Tsi acum* ne caută a-l *ascunde unde-va pănă vom vedè* ce vom putea face, dănd cartea Mării Tale la *Kihaiao*, — că ieri şi astăz nu o am putut da, avănd *Kihaiao* alte trebĭ, fiind tot ospeaţele Înpăratulu[ĭ] la *Vezirul*. Este aciasta că *Iacov, văzănd* că-l prea supără toţĭ de toate părţile, iel încă s'aŭ socotit să facă ce va putea, ci acum munceaşte să-ş facă *Patriersia mucarer, si mă tem că o va fatze*. Cu direptul, este om bun şi cu direptatea va birui . . ., *nişori* (?) încă *va intinde de va da* ele. Cum va fi, face-vom ştire Mării Tale.

*

De *Ungurĭ*, încă, căte-m[ĭ] scriĭ Măria Ta, am înţeles, maĭ vărtos de *Tzaki*, să nevoim. De care veĭ şti Măria Ta că de icĭ era să-s isprăvească iar de cănd să făcu aciasta cu Franţoziĭ. Şi iar, despre *Leşĭ* ceaia ce s'aŭ sămţit. Şi ieĭ aŭ făcut *ca să meargă la Odri[ĭ]*. Aŭ chemat pe *Tzaki* şi pe ceia lalţĭ şi le-aŭ zis să şază bine, că nu le este vreamea. Ci pe seamne pe *Apafi* iar îl tămeiază, *că aŭ grizi* dupintr'alte locurĭ; ce poate fi că aŭ socotit să nu maĭ scormonească şi aciĭ. Ce le-aĭ trimis Măria Ta, da-le-voĭ, că mare pomană este. Şi, cum va maĭ fi, iar voĭ maĭ scrie Mării Tale. *De se va* întămpla a veni *niscaĭ solĭ de la Apafi* într'acoace, fă-le Măria Ta cinste, că nu strică; şi, de *acolo de la oaste*, ce să va maĭ învoi, scrie-ne Măria Ta şi noao.

*

Turtsiĭ aŭ marĭ musaverele în toate zilele. Ce va răsufla, vom vedea. De Odriĭ gătescu tare dupe Bariam să meargă. Vezirul mare, putearnic. Iar şi *pe Suleiman Mpuiuc-Împrihor împăratul tare îĭ are; zic să nu zămpovască acolo.*

*

Balasache Peh. să roagă Mării Tale pentru copilul luĭ să-l priimeştĭ Măria Ta cu alţi: iel încă, ce poate, munceaşte cu slujbă.

Notă. Aceste două acte, care sînt în legătură cu fragmentele de cronicĭ ce am editat, mi-aŭ fost comunicate de d. Nerva Hodoş. Cel d'intăiŭ e tipărit, o veche şi rară tipăritură politică; cellalt să află între documentele Academieĭ supt cota I/228. El are o mare însemnătate, nu numaĭ prin faptul că e singurul «raport de ambasadă» romănesc ce ni s'a păstrat în original, dar şi prin aceia că o parte din el, cea tipărită în cursive, e în original în criptografie. Meritul de a fi deslegat această criptografie, făcută, cum se vede, întăiŭ pentru corespondenţa grecească, revine tot d-luĭ Hodoş.

Cine a scris scrisoarea, către cine şi la ce dată?

E o scrisoare de capuchehaie și, vorbindu-se de intervenții în afacerile patriarhatuluĭ de Constantinopol, de capuchehaie munteană, și anume supt Șerban-Vodă Cantacuzino.

Cine ocupa atuncĭ acest loc? Din *Monumenta comitialia Transylvaniae*, XVI, p. 632 și urm., se vede că interesele luĭ Șerban, încă de la numirea luĭ, din Decembre 1678, eraŭ represintate de cunoscutul Ienachi Porphyrita, care-ĭ procurase și Domnia, luptînd contra Rusețeștilor, sprijinitoriĭ Ducăĭ-Vodă.

Unguriĭ, cărora le scria des Ienachi, «domnii ungurĭ de la cele Șepte Turnurĭ», eraŭ dușmaniĭ luĭ Apaffy, principele ardelean, veniți să-l pîrească și să ceară pentru vre unul din eĭ Domnia. Eraŭ Beldi și Csáky, dintre cari cel d'intăiŭ era mort în vara anuluĭ 1680. Șerban, «creștinul Șerban-Vodă», făcuse de la început, de la 1-iu Decembre 1678, protestărĭ de prietenie luĭ Apaffy, dar îndată după aceia se puse la lucru ca să-l înlocuiască prin Csáky.

Dar ceia ce fixeaza data, e chestia patriarhilor. Cum se vede din *Oriens christianus* al luĭ Le Quien, pe cînd păstorià Iacov, Dionisie, patriarhul mazil, veni din Țara-Românească la 30 Iulie 1682 și izbuti să-și recapete Scaunul.

S'ar maĭ putea căuta motive pentru datare în mersul ciumiĭ, în situația demnitarilor turceștĭ. Dar ceiace s'a spus, îmĭ pare că ajunge.

* * *

Despre Cronica luĭ Carol al XII-lea de Amiras voiu vorbi cu alt prilej.

XIX.

O SCRISOARE A LUI CONSTANTIN STOLNICUL CANTACUZINO

Illustrissime domine, domine observandissime,

Prioribus suis ad me exaratis asserebat Illustritas Vestra Celsissima principem Rakoczi ad diem 28-am mensis Martii venturum in Transilvaniam. At, cum iam longum a praefixo termino transivisse tempus pateat absque quod quidpiam ab Illustritate Vestra de eodem Suae Celsitudinis in Transilvaniam ingressu certi mihi constet (quametsi ab aliquibus praesentia Suae Celsitudinis actu in Transylvania esse fatur), ea propter, fiducialiter Illustritati Vestram praesentibus pro antiqua eaque syncera amicitia affectuose invisendo, requiro quatenus huiusce rei informationis aliorumque occurrentium notitiae participem me facere velit, ut, dum certo scivero, congrua debitaque vicinitatis praestare possim officia.

Ex his partibus pro nunc haec Illustritati Vestrae notificanda habeo. Porta Ottomanna, intendens fortalitia confiniorum, Cosaciam versus existentia (ubi sunt Vozia et alia, praesertim Tegene vel Bender dictum), reparare atque omnibus requisitis fortificare, ordinavit Seraskerium Babensem eo proficisci (qui iam ex Baba Danubium versus, ad Izaksi, movit), ut id quod a duobus annis renovare ac amplificare inchoarunt, hoc anno perficiatur; quod ut citius fiat, ambos principes, nostrum scilicet et Moldaviae, sufficientibus operariis et militia eo delegavit; ob quam causam etiam supremus aulae praefectus Magni Vezirii hic cum ferman missus est. Unde princeps secundum mandatum Portae diligenter se parat et, Deo dante,

post Pascha hinc movere meditatur, praemittens hodie partem operariorum et militiae. Sed an personaliter Sua Celsitudo Tegenam usque iturus sit necne, ad huc certo non constat.

Per cursores Celsissimi principis nudius tertius Constantinopoli venientes haec habetur notitia quod Hanus Tartarorum (Kazigerey nomine) depositus sit et in eius locum constituerint minorem fratrem (qui Galga erat), nomine Kaplangerey. Pro quo confirmando missus est Krimeam supremi Sultani supremus itidem stabuli praefectus. Haec pro nunc: si quae posthac occurrentia scivero, Illustritati Vestrae, uti syncero et fido amico, communicare non deero. Interim me benevolentiae et affectioni commendo et maneo semper

Illustritatis Vestrae

addictissimus et obligatissimus
servus
Constantinus Cantacuzenus.

Datum Bukuresti, die 18-va Aprilis 1707.

Illustrissimo domino domino Laurentio Pekri, comiti de Petrovina, Celsissimi principis Rakoczi totius in Transylvania existentis militiae generali commendanti, domino observandissimo, Transylvania, ibi ubi.

Notă. Scrisoarea se află în Colecția de autografe a Archivelor de Stat din Budapesta. — Tot acolo și o scrisoare ungurească a luĭ Mihaĭl Cantacuzino, fără adresă, purtînd data: Bucureștĭ, 16 Maiŭ 1708.

Pentru Constantin Cantacuzino, v. și panegiricul grec al luĭ Neofit Patelaros, Mitropolit al Creteĭ: tipărit de curînd în culegerea: Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικὸς σύλλογος, XXVII (1895-9), 1900, pp. 287-94.

XX.

O SCRISOARE A LUI ŞINCAI.

Spectabilis domine, domine mihi humillime colendissime,

Ad propositas mihi quaestiones sequentia quam brevissime respondeo. Et quidem:

Ad primam. Utrum Miron suum chronicon ultra annum 594 produxerit, ignoro, nec Sulzerum memini illud magis extensum possedisse, sed initium deesse clarum est, cum incipit a capite (quantum recordor) 16-to. Si quo pacto (uti spero) affutura aestate cum spectabili domino M. G. Kovachich in Transalpinam et Moldaviam divertimus, cuncta solertius indagabo.

Ad secundam. De superexistentia operis Ureke Vornici (quem titulum ab antiquis Romanis haereditatum esse non credere nefas esse duco, quum in inscriptionibus dacicis saepius occurrat) nullus dubito, ast ubinam latitet deinceps indagabo, tuncque de eius aevo certiora proferre potero.

Ad tertiam. Chronicon Balatsanianum mancum esse ex exordio et fine eius evidens est; num completius alicubi existat, pariter investigabo. Quis illud concinnaverit e contextu erui nequit, ideo Balatsaniani titulum a familia possidente originale illi indidi. Reor nihilo secius operis authorem extitisse aliquem e praedicta familia. Quemadmodum enim Excellentissimus ac Illustrissimus Saúl, principatus Moldaviae Szerdarius, atque infelicis principis Gika apud Augustam Caesareo-Regiam Aulam legatus extraordinarius, narrabat anno 1779 mihi, id temporis Romam reduci, solent prae-

cipuae boëricae familiae suos annales privatim conscribere eosque cum aliis aut nusquam aut difficulter admodum communicare, ne odium aliorum incurrant: in iis enim etiam secretissimos aliarum familiarum, praesertim quibuscum tricas habent, defectus perstringunt; ita perstringit codex balatsanianus vitia familias cantacuzenae. Livor hic inter plerasque illustriores familiae ex externis etiam titulis, quorum tamen usum sub turcica clientela nullum habent, promanare dicitur. Sunt etenim Brâncován, quoad utrumque sexum, principes, Cantacuzeni, Balatsán, Sturza et plures alii comites Sacri Romani Imperii. Multi sunt barones, uti Langenthal et alii, pro quibus titulis tamen reliquis praecipuis baronibus non magis respectantur.

Ad quartam. Chronica: Balatsanianum «T. XX» et Mironis «T. XXV» ideo signavi, quia ego plures eiusmodi tomulos, quosdam etiam maiores, conscripsi, eosque, incipiens ab t. I usque ad t. XXXIX produxi; in quibus adnotavi (quantum fieri potuit) quidquid ad meum opus facere iudicavi, partim ex typis editis, partim e manuscriptis authoribus, fugientia etiam non pauca hinc inde interserta habeo; quae omnia enumerare per tempus haud vacat; numerum quippe eorum, ex quibus mea adnotavi (utut exactum calculum nunquam fecerim) existimo transcendere 1200, et in dies augeo inque ordinem chronologicum redigo, quidque invenio.

Talia audendi et patrandi primam mihi ansam et occasionem praebuit Eminentissimus cardinalis Stephanus Borgia Romae anno 1775, id temporis a secretis Sacrae Congregationis de Propaganda Fide; quo patrocinante, Bibliothecarius de Propaganda Fide creatus sum, et insuper aditum ad secretiora etiam Bibliothecae Vaticanae, Barberinae, Sopra la Minerva, ad Aracelli et Benedictinorum, ipsiusque domini cardinalis impetravi. Viennae etiam uno anno, 1779/80, e Bibliothecis Caesarea et Nunciaturae Apostolicae, eodem domino cardinale me recommendante domino comiti Garampi, multa collegi, quae omnia, redux in Transylvaniam, adauxi, usque ad fatalitatem mihi per Excellentissimum episcopum Babb causatam. Ab anno 1794-to usque ad praeteritum me ferme

neglexeram, sed iam, divino opitulante numine, rursus me laboribus adcinxi, et ubi cuncta, inter ceteras meas occupationes, quae ad opus meum faciunt, excussero, textus authorum, quos solos, variis linguis scriptos, in annos redegi. in latinam linguam vertam et in talem ordinem collocabo, ut unus alterum explicet et, si opus fuerit, etiam refutet. Ita adornatum opus in lucem emittam.

Sane quam qui maxime doleo me caruisse fortuna hucusque etiam mea obsequia offerendi Spectabili Dominationi Vestrae; quod in futurum facere non intermittam, dummodo mecum mandare dignetur; qui interea etiam iugi venerationis cultu sum

Spectabilis Dominationis Vestrae

Budae, die 24-a Aprilis 1804. humillimus servus

Georgius Sinkai m. p.

[Către I. Crist. von Engel.]

Notă. Scrisoarea se află în Corespondența luĭ Engel, care formează ms. Quart. germ. 359 din Biblioteca Museuluĭ Național maghiar.

În ea se maĭ află, pe lîngă scrisorĭ de mulțămire, de la episcopul din Ardeal, Mártonffy, şi de la guvernatorul provincieĭ, Gh. Bánffy, pentru trimiterea Istorieĭ Țeriĭ-Româneştĭ şi Moldoveĭ, următoarele ştirĭ ce ne pot interesa, maĭ ales:

Eder către Engel; Sibiiŭ, 19 April 1803. Crede că a scrie istoria principatelor îĭ e o «Plage»; îĭ dă ce are. «Klein hoffet nächstens nach Wien zu kommen und Ihnen den Miron und andere derley Subsidia mitzubringen. Doch ich hoffe Sie werden aus polnischen Scribenten sich mehr behelfen können ... Ich vermuthe der sächsische Pfarrer Thorwächter in Bolkáts hat manche Schriften über die Walachey, die er gerne mittheilen wird, wenn Sie ihm schreiben.» Să scrie şi luĭ Andreas Wolf, în Sibiiŭ, care, «bei seinem langen Aufenthalte in der Moldau, viele Kenntnisse gesammelt. Es sind beide eitle Leute und die es gerne sehen werden, wenn Sie ihnen versprechen, ihrer rühmlich zu gedenken, und für die Sache ist es viel besser, wenn die gesammelten Daten dieser Herrn durch Ihre Feder eingeschleicht erscheinten.» Îl face atent la documentele din «Disertațiile» luĭ Pray şi la cele din Kaicevich, la Istoria războiuluĭ din 1769 de Burscheider.

În ms. fol. germ. 296 din aceiașĭ bibliotecă, se cuprinde o traducere a Anonimuluĭ, alta, parțială, a luĭ Miron Costin, o listă a Domnilor noștri de Eder, după manuscriptele luĭ Sulzer, o parte dintr'un manuscript al luĭ Klein, despre Mihaĭ Viteazul, părțĭ din Cronica Bălăcenească, — și scrisorĭ analoage, — adecă:

1. Thorwächter către Engel, Bolkatsch, 17 Decembre 1800. Despre manuscriptele luĭ Sulzer. Reproducem aicĭ numaĭ partea din urmă, care dezleagă o enigmă din literatura istorică relativă la Romînĭ:

«Soll aber aus diesem... Vorhaben etwas werden, so dächte ich, thätten Sie gut, wenn wir Sultzer's Werckchen: *Illustratio articulorum XIV a Serenissimo Moldaviae principe quondam eruditis praepositorum, historiam Valachorum concernentium, a celebri Sultzero facta et per Andream Thorwaechter notis curisque praecipuis edita*, als Quintessenz der walachischen Geschichte zu erst einem Verleger gäben. Es liegt auf meinem Schreibtisch fertig, ist deutlich geschrieben; nur will ich es noch erst Herrn Carl Edern zeigen. Es dürfte im Druck ohngefähr 14 Bogen ausmachen, und hat interessante Materien, zum Beispiel: «Art. I. Quis et qualis nam ab initio per certos incolas inhabitatae Valachiae ac Moldaviae ad finem saeculi XIII usque utriusque huius provinciae status regimen et dependentia fuit?» Despre ms., care s'a păstrat, am vorbit în *Istoria. liter rom. în secol. al XVIII-lea*, II, p. 22, nota 2.

2. Parohul Ioan Filtsch către Engel; Urwegen, 3 August 1803. Trimite un privilegiu al luĭ Mihaĭ, ce-ĭ fusese cerut. În hîrtiile luĭ Seivert n'a aflat nimic despre scrierile dorite ale luĭ Benkner și Filtsch: să scrie și luĭ Marienburg, rectorul din Brașov. În existența «einer Geschichte der wallachischen Fürsten von Gunesch» nu crede: lucrările acestuia s'aŭ pierdut după moarte, din neștiința moștenitorilor. Se oprește asupra unuĭ «Commentariolus de ducibus Walachiae» de Soterius [azĭ în ms. fol. lat. 3743 din aceiașĭ Bibliotecĭ].

«Dagegen aber hat Herr doctor medicinae Wolff in Herrmannstadt, der sich mehrere Jahre in der Moldau und Wallachey aufgehalten und zu den Fürsten, Bischöffen und allen Grossen daselbst Zutritt gehabt hat, seine daselbst fleissig gesammelte Daten, seit ein Paar Jahren geordnet und eine sehr lesenswerthe historisch-statistische Beschreibung der Moldau, mitunter auch der Wallachey, aufgesetzt, die in Kurzem gedruckt werden und einen mässigen Oktavband füllen dürfte. Sie verdient Ihre Aufmerksamkeit vorzüglich.»